

**VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN LAITOS**

Mika Itänen

**TEATTEREIDEN KANNATTAVUUTEEN VAIKUTTAVAT
MENESTYSTEKIJÄT JA KANNATTAVUUS VUOSINA 2001–2004**

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Yritysjohdon laskentatoimen linja

VAASA 2007

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
TIIVISTELMÄ	7
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimusaiheen tausta	9
1.2. Tutkimusongelman merkitys ja lähestymistapa	10
1.3. Tutkielman rakenne	13
2. AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	15
2.1. Tapaustutkimukset	16
2.2. Käsitetutkimukset	17
2.3. Tilastotieteellisin ja laskentatoimen menetelmin selittävät tutkimukset	18
2.4. Yhteenvedo	20
3. TEATTERILAITOKSEN TAVOITTEET JA TOIMINTA	23
3.1. Teatterilaitoksen syntyminen Suomessa	23
3.2. Teatteri- ja muu kulttuuritoiminta 1960-luvulta nykypäiviin osana suomalaista hyvinvointipolitiikkaa	24
3.3. Teatteritoiminta Suomessa 2000-luvulla	26
3.3.1. Teattereita ja niiden toimintaa ja rahoitusta koskevat keskeiset lainsäädökset	27
3.3.2. Teattereiden taloudelliset toimintaedellytykset	29
3.3.3. Julkisen tuen perusteluja taloustieteen näkökulmasta	32
4. TEATTEREIDEN KANNATTAVUUS JA SEN MITTAAMINEN	34
4.1. Tilinpäätösanalyysi taloudellisten toimintaedellytysten mittaamisessa	34
4.2. Tilinpäätösanalyysin keskeiset ongelmat	35
4.3. Kannattavuus teoreettisena käsitteenä	37
4.4. Kannattavuuden mittaaminen	39
4.5. Yhteenvedo	41
5. EMPIIRINEN TUTKIMUS, METODOLOGIA JA TUTKIMUSAINEISTO	43
5.1. Tutkimusmenetelmät	43
5.2. Tutkimuksessa käytettävä havaintoaineisto	44
5.3. Analyysissä käytettävä kannattavuuden mittari	45
5.4. Kannattavuutta selittävät muuttujat	46

5.4.1. Kvantitatiiviset eli määrälliset muuttujat	46
5.4.2. Kvalitatiiviset eli laadulliset muuttujat	48
5.5. Regressioanalyysi ja sen rajoitteet	56
5.5.1. Mallin luotettavuus	56
5.5.2. Regressiokertoimien merkitsevyys	58
5.5.3. Mallin heteroskedastisuus	58
5.5.4. Autokorrelaatio ja multikollinearisuus	59
6. KESKISUURTEN JA SUURTEN TEATTEREIDEN KANNATTAVUUS VUOSINA 2001–2004	61
6.1. Aikasarjatarkastelu teattereiden kannattavuudesta vuosina 2001–2004	61
6.2. Teatterinjohtajien käsitykset teattereiden kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä	64
6.3. Regressioanalyysin suorittaminen ja empiiriset tutkimustulokset	66
6.3.1. Selitettävän kannattavuuden tunnusluvun jakaumaominaisuuksien testaus	67
6.3.2. Alkuperäinen regressiomalli	71
6.3.3. Lopullisen regressiomallin muodostaminen ja tulokset	73
6.3.4. Lopullisen regressiomallin heteroskedastisuus ja multikollinearisuus	76
6.4. Yhteenvedo	78
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	81
7.1. Yhteenvedo	81
7.2. Mahdollisia jatkotutkimusaiheita	87
LÄHDELUETTELO	89
LIITTEET	101
Liite 1: Tietoja otoksessa mukana olevista teattereista (20) vuosilta 2001–2004.	101
Liite 2: Kysely teatterinjohtajille teattereiden kannattavuuteen vaikuttavista keskeisistä menestystekijöistä.	102
Liite 3: Kysely teatterinjohtajille koskien ohjelmiston ja teoksen kuuluisuutta ja sen määrittelyä.	103
Liite 4: Taulukko lopullisen regressiomallin selittävien muuttujien välisistä parittaiskorrelaatioista.	104

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1: Tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavien keskisuurten ja suurten teattereiden (20) yhteenlasketut henkilöstökulut suhteessa kokonaiskuluihin vuosina 2001–2004.	47
Kuvio 2: Tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavien keskisuurten ja suurten teattereiden (20) pääsalien keskimääräiset täyttöasteet kaikkien ohjelmistoon kuuluvien teosten ja kuuluisien teosten osalta vuosina 2001–2004.	49
Kuvio 3: Täyskunnallisten teattereiden (11) yhteenlasketut käyttökatteet liikevaihtoihin verrattuna vuosina 2001–2004.	54
Kuvio 4: Muiden (= ei-täyskunnallisten) keskisuurten ja suurten teattereiden (24) yhteenlasketut käyttökatteet liikevaihtoihin verrattuna vuosina 2001–2004.	55
Kuvio 5: Suomen keskisuurten ja suurten teattereiden (35) yhteenlaskettujen käyttökatteiden kehitys suhteessa liikevaihtoihin vuosina 2001–2004.	64
Kuvio 6: Käyttökateprosentista muodostettu laatikko-jana-kuvio.	68
Kuvio 7: Selitettävän muuttujan jakautuneisuus.	70
Kuvio 8: Lopullisen regressiomallin jäännösominaisuudet.	77
Kuvio 9: Käyttökateprosentin jäännösten normalisoitu hajonta.	78

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1: Otoksessa mukana olevien 20 keskisuuren ja suuren teatterin teatterinjohtajille suunnatun kyselytutkimuksen vastaukset teatterin kannattavuuteen vaikuttavista keskeisistä menestystekijöistä.	65
Taulukko 2: Normaalisuustestien tulokset.	69
Taulukko 3: Käyttökateprosenttia estimoivan alkuperäisen regressiomallin tulokset.	71
Taulukko 4: Käyttökateprosenttia estimoivan askeltavan regressioanalyysin tulokset.	74

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Mika Itänen
Tutkielman nimi:	Teattereiden kannattavuuteen vaikuttavat menestystekijät ja kannattavuus vuosina 2001–2004
Ohjaaja:	Erkki K. Laitinen
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri
Laitos:	Laskentatoimen ja rahoituksen laitos
Oppiaine:	Laskentatoimi
Linja:	Yritysjohdon laskentatoimi
Aloitusvuosi:	1997
Valmistumisvuosi:	2007

Sivumäärä: 104

TIIVISTELMÄ

Tutkielman tarkoituksena on selvittää keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä Suomessa. Mukana tutkimuksessa on myös Suomen kansallisooppera. Alan kirjallisuuteen ja aikaisempiin tutkimuksiin perustuen määriteltyjen muuttujien vaikutusta taloudelliseen menestykseen on tutkittu askeltavan regressioanalyysin avulla. Erityisesti mielenkiinnon kohteena on löytää taloudellisen kannattavuuden näkökulmasta keskeisimmät menestystekijät teatterialalla Suomessa.

Tutkimuksen teoriaosuudessa on esitelty suomalaisen teatteritoiminnan tavoitteita, toimintaa, erityispiirteitä, aiempaa alan tutkimusta, kannattavuuden ja sen mittaamisen teoriaa ja empiirisen tutkimuksen perustana olevaa tilinpäätösanalyysia. Empiirisessä osuudessa on testattu regressioanalyysillä kuuden muuttujan vaikutusta teattereiden kannattavuuteen. Aineisto, jossa on yhteensä 79 havaintoa, koostuu satunnaisotannalla valituista 20 keskisuuren ja suuren teatterin tilinpäätöksistä vuosilta 2001–04. Lisäksi teatterinjohtajille on tehty kyselytutkimus kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä.

Teatterin kannattavuus on usean menestystekijän summa. Kannattavuuden vaihtelua voidaan selittää parhaiten teatterin omistusmuodolla, koolla ja sijainnilla. Yksityisen omistuksen tai organisaatorakenteen (osakeyhtiö, säätiö) omaava teatteri toimii kannattavammin kuin täyskunnallinen. Liikevaihdoltaan suurempi kunnallinen teatteri toimii pienempää kannattavammin. Suotuisa sijainti väestötiheämmässä eteläisessä Suomessa vaikuttaa myönteisesti teatterin kannattavuuteen. Lisäksi henkilöstökulut ja ohjelmiston tai teoksen kuuluisuus vaikuttavat merkittävästi teatterin käyttökateprosentin vaihteluun. Regressioanalyysin tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Sen sijaan kielisyys ei selitä merkittävästi kannattavuuden vaihtelua.

Lähes kaikki teatterinjohtajat pitävät kannattavuusnäkökulmasta erittäin keskeisenä menestystekijänä onnistunutta ohjelmistosuunnittelua sekä ohjelmiston vetovoimaisuutta. Lisäksi koko henkilöstön osaaminen koetaan tärkeäksi.

Teatteritoiminta ei ole ilman julkista tukea pääsääntöisesti taloudellisesti kannattavaa. Kuitenkin teattereiden kannattavuuserojen ja menestystekijöiden selvittäminen edesauttaa teattereiden mahdollisuuksia tulevaisuudessa toimia nykyistä kannattavammin.

AVAINSANAT: teatteri, kannattavuus, regressioanalyysi

1. JOHDANTO

Teattereita koskeva kannattavuustutkimus on hyvin ajankohtainen aihe. Monet suomalaiset keskisuuret ja suuret kaupunginteatterit näyttävät olevan tällä hetkellä suuressa rahoituskriisissä. Esimerkkinä mainittakoon vuoden teatteriksi 2003 valittu Kajaanin Kaupunginteatteri, jonka koko henkilöstö aiottiin lomauttaa puoleksi vuodeksi kesällä 2005 Kajaanin kaupungin heikon taloudellisen tilanteen vuoksi. Asiasta uutisoitiin laajasti mediassa (Esim. Kainuun Sanomat 24.11., 25.11.2004, 25.1.2005; Helsingin Sanomat 20.11., 24.11., 25.11., 27.11., 28.11.2004, 22.2.2005).

Erilaisia talouden tervehdyttämis- ja säästötoimia kuten myös toiminnan tehostamista, on toteutettu 2000-luvulla ja toteutetaan tällä hetkellä teatterikentällä eri puolilla Suomea. Suuret kannattavuusongelmat ovat koskettaneet myös Suomen teattereiden lippulaivaa, Suomen Kansallisoopperaa, joka on suunnitellut suuren kohun saattamana osana tervehdyttämisohjelmaansa muun muassa koko henkilöstönsä lomauttamista kesällä 2007 noin neljäksi kuukaudeksi. Myös teatterijohtajien suuri vaihtuvuus on ollut näkyvästi esillä mediassa viime vuosina. (Esim. Ruuskanen 2004a, 2004b; YLE24:n kulttuuriruutiset 5.4.2006; Helsingin Sanomat 29.3.2006; Mäkinen 2006: 9-13.)

1.1. Tutkimusaiheen tausta

Liiketoimintaa harjoittavan yrityksen taloudelliset toimintaedellytykset ovat kannattavuus, maksuvalmius ja vakavaraisuus, joista kannattavuus muodostaa toiminnan perusedellytyksen (Laitinen 1992: 189). Yleisesti teattereita pidetään yksityisen ja julkisen sektorin välimaastoon sijoittuvina voittoa tavoittelemattomina, yleishyödyllisinä nonprofit-organisaatioina, joiden tavoitteena on tuottaa ensisijaisesti haluttuja palveluita (Nieminen 1999: 1). Tämä tarkoittaa teattereiden kohdalla sitä, että niiden olisi saatava vähintään tulot ylittäviä kuluja vastaava määrä tukea valtiolta, kunnilta tai muista lähteistä voidakseen jatkaa palveluiden tuottamista myös tulevaisuudessa (Anthony & Young 2003: 48–50).

Aihe kiinnostaa todennäköisesti etenkin kunnallisissa organisaatioissa ja teattereissa vaikuttavia ja työskenteleviä päätöksentekijöitä sekä yleensäkin kulttuurista ja taloustutkimuksesta kiinnostuneita. Teatteritoimintaa tuetaan merkittävästi valtionavustuksin sekä kunnanavustuksin, minkä lisäksi teatterit saavat keskimäärin vajaan kolmasosan tuloistaan omina tuloina, kuten esimerkiksi esitystoiminnan tuotoista (Teatteritilastot

2004: 24). Tilastotietojen mukaan keskisuurten ja suurten teattereiden menoista vuonna 2004 oli keskimäärin 68 % henkilöstömenoja, toimintamenoja 17 % ja kiinteistömenoja 15 % (Teatteritilastot 2004: 33). Kuten muussakin julkisessa toiminnassa, on teattereiden ja kuntien tilinpäätöksistä ja toimintakertomuksista nähtävissä, että viime vuosina on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota myös kustannustehokkuuden vaatimukseen.

1.2. Tutkimusongelman merkitys ja lähestymistapa

Suomalainen teatteritoiminta on tällä hetkellä taloudellisten haasteiden edessä, ja että teattereiden olemassaolo ei ole enää itsestäänselvyys. Tällaisessa tilanteessa on tärkeää, että saadaan tieteellisesti tutkittua tietoa siitä, mitkä ovat keskeisiä menestystekijöitä teatteritoiminnassa kannattavuuden näkökulmasta. Tällä pro gradu -tutkimuksella pyritään löytämään vastauksia ja uutta arvokasta tieteellisesti tutkittua tietoa etenkin non-profit-organisaatioiden ja kulttuurilaitosten päätöksenteon tueksi.

Tutkielman tarkoituksena on tutkia keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Alan aikaisempiin tutkimuksiin perusteella määriteltyjen muuttujien vaikutusta kannattavuuden tunnuslukuihin tutkitaan regressioanalyysin avulla. Lisäksi haastatellaan teatterinjohtajia alansa asiantuntijoina lisäinformaation saamiseksi teatterialan kannattavuuden kannalta tärkeistä menestystekijöistä. Erityisesti tarkastelun kohteena on valittujen määrällisten ja laadullisten muuttujien, toisin sanoen oletettujen menestystekijöiden, vaikutukset teatterin taloudelliseen menestykseen. Keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

- Miten suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuus on kehittynyt vuosina 2001–04 ja mitkä ovat olleet syynä tähän kehitykseen?
- Mitkä menestystekijät ovat vaikuttaneet keskeisesti suomalaisten teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04?

Teattereiden saama julkinen tuki on rajattu tässä tutkimuksessa regressioanalyysin ja haastatteluiden ulkopuolelle, koska tutkimuksella haluttiin nimenomaan selvittää muuta kuin valtion ja kuntien avustusten vaikutusta. Julkinen tuki tasa-arvoistaa teattereiden kannattavuutta, jolloin teattereiden väliset todelliset kannattavuustekijät jäävät piiloon.

Nonprofit-organisaatiotutkimusta sekä etenkin erilaisia kannattavuustutkimuksia eri talouden toimialoilta on tehty paljon laskentatoimessa, mutta ajankohtaisia suomalaisia

teattereita koskevia taloustutkimuksia koskien teattereiden kannattavuutta ei ole juuri-kaan tehty. Kannattavuuden tutkimuksesta koskien kulttuuritoimintaa¹ mainittakoon Malmin kunnallisia kulttuuripanostuksia koskeva kannattavuustutkimus vuodelta 1995. Sen sijaan teattereiden talousvaikutuksista ympäristöönsä, yksittäisiä kulttuuritapahtumia, festivaaleja tai kulttuurilaitoksia koskevia taloustutkimuksia, sekä muun muassa teattereiden ja oopperoiden toimintaa ja taloutta koskevia aikasarjatarkasteluita on tehty melko paljon myös Suomessa. Tuoreimpia näistä tutkimuksista on Kainulaisen väitöskirja vuodelta 2005 aiheena "Kunta ja kulttuurin talous", jossa muun muassa tutkittiin kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellista merkitystä. Muusta kuin talousnäkökulmasta kulttuuria ja teatteria koskevia tutkimuksia on tehty erittäin paljon.

Tutkimuksella on merkitystä, mikäli tuloksena saadaan selville teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttavat keskeiset menestystekijät tai osa niistä. Tätä tietoa voidaan hyödyntää alan jatkotutkimuksissa ja yleisemminkin teatteritoiminnan kehittämisessä ja kulttuurilaitoksia koskevassa toiminnan suunnittelussa ja päätöksenteossa. Mikäli tutkimusaineiston perusteella kuitenkin havaitaan, että valitut menestystekijät eivät merkittävästi korreloi kannattavuuden kanssa, voi tutkimuksen pohjalta joka tapauksessa kehittää teattereiden ja muiden non-profit-organisaatioiden taloustutkimusta.

Tässä pro gradu -tutkimuksessa tutkitaan poikkileikkaus- ja aikasarjatutkimuksena suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä ja syitä kehitykseen vuosina 2001–04 sekä teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä laskentatoimen näkökulmasta. Otokseen on valittu satunnaisotannalla yhteensä 20 keskisuurta ja suurta suomen- ja ruotsinkielistä teatteria 35:stä eri puolilta Suomea. Mukana tutkimuksessa on myös Suomen Kansallisooppera.

Teatteritilastojen (2001, 2002, 2003, 2004) mukaan vuosina 2001–04 Suomessa oli enimmillään 60 ammattimaisesti toimivaa teatteria ja tanssiryhmää, joista todellisten henkilötyövuosien perusteella jaoteltuna suuria teattereita oli 11, keskisuuria 24 sekä pienteattereita, ryhmä- ja tanssiteattereita 24–25. Edellä mainituissa luvuissa on pientä vaihtelua riippuen vuodesta.² Teatteri katsotaan suureksi silloin, kun sen henkilötyö-

¹ Kulttuuri käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Kulttuuri määritellään Sivistyssanakirjassa (1990: 405–406) seuraavasti: "Kulttuuri on (1) luonnollisen ympäristön, maan kasvien, eläinten ym. hoitaminen ja jalostaminen ihmisen perustarpeiden tyydyttämiseksi, (2) ihmisen toimintaa ja sen tuotteet tekniikassa, tieteessä, taiteissa tai uskonnoissa, (3) ihmishengen jalostaminen, (4) jonkin kansan tai kansojen ryhmän suoritusten kokonaisuus". Taalas (1993: 12) puolestaan on määritellyt kulttuuripalveluiksi suppeasti "lähinnä taideinstituutiot - ooppera, sinfoniaorkesterit, museot, taidemuseot, teatterit - ja niiden toiminnan".

² Teatteritilastojen (2001, 2002, 2003, 2004) mukaan vuosina 2001 ja 2004 oli yhteensä 60 ammattiteatteria ja vuosina 2002–03 oli yksi vähemmän (59). Vuosina 2001–04 keskisuuria teattereita oli 24 ja suuria

vuosien määrä on yli 70 (Esim. Teatteritilastot 2001: 4). Täyskunnallisia teattereita vuosina 2001–04 oli yhteensä 11. Teatterilaitokset olivat hallinnollisesti osa kuntaorganisaatiota, osakeyhtiöitä, säätiöitä tai kannatusyhdistyksiä. (Nieminen 1999: 2; Keskisuurten ja suurten teattereiden toimintakertomukset vuosilta 2001–2004). Tutkimustulokset yleistetään mahdollisuuksien mukaan koskemaan koko suomalaista teatterikenttää.

Kannattavuuslaskennan teoreettisen perustan ja aikaisempien tutkimusten tuottamien tulosten perusteella luodaan viitekehys ja hypoteesit, joita testataan empiirisesti. Teoriaosuudessa esitellään aiheeseen liittyvää jo julkaistua tutkimuskirjallisuutta. Näitä ovat muun muassa teattereiden ja muiden kulttuurilaitoksien taloustutkimukset sekä yleensäkin kannattavuutta mittausta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ja tieteellisiä artikkeleita etenkin kulttuurin näkökulmasta. Lisäksi esitellään teattereiden toiminnan, omistuksen ja rahoituksen erityispiirteet ja niitä ohjaava lainsäädäntö. Suomen teattereiden kannattavuuden kehitystä tutkitaan tarkemmin vuosina 2001–04 yhteiskunnallisessa kontekstissa otokseen valittujen keskisuurten ja suurten teattereiden, mukaan lukien Suomen Kansallisooppera, muun muassa tutkimuskirjallisuuden ja -artikkelien sekä teattereiden tilinpäätöstietojen ja toimintakertomusten avulla.

Aiempien tutkimusten ja alan kirjallisuuden avulla valitaan mahdollisimman tarkoituksenmukaiset ja perustellut teatteritoiminnan kannattavuutta selittävät keskeiset menestystekijät muuttujiksi, joilla regressioanalyysi suoritetaan. Tutkimuksessa haastatellaan lisäksi keskisuurten ja suurten teattereiden johtajia menestystekijöiden löytämiseksi. Teatterinjohtajien vastausten perusteella keskeisiä menestystekijöitä näyttävät olevan muun muassa ohjelmiston suunnittelu ja vetovoimaisuus, teatterin ja yleisön välinen suhde, teatterin koko sijaintikaupungin ja sen ympäristön kokoon suhteutettuna, suunnitelmallinen taloudenhoito, teatterin sijainti, pätevä ja osaava teatterihenkilökunta, tiedotuksen ja markkinoinnin hallinta, tekijöiden tunnettuus sekä kaupungin ja omistajien kulttuurimyönteisyys.

Pro gradu -tutkielman tieteellisyyden varmistamisessa noudatetaan tutkimustyölle tyyppillistä lähdekritiikkiä ja käytetään tieteellisesti hyväksytyjä empiirisen tutkimuksen ja survey-tutkimuksen menetelmiä. Kannattavuustutkimuksen rajaaminen keskisuurin ja suuriin teattereihin on tarkoituksenmukaista, koska keskisuuret ja suuret teatterit kattavat merkittävän osan kaikkien suomalaisten teattereiden kokonaismenoista ja -tuloista

11. Vastaavasti pienteattereita, ryhmä- ja tanssiteattereita oli vuosina 2001–03 yhteensä 24 ja vuonna 2004 yksi enemmän (25). Luvut sisältävät Suomen Kansallisoopperan ja Suomen Kansallisteatterin lisäksi kaikki Teatteri- ja orkesterilain piirit kuuluvat valtionosuutta saavat ammattiteatterit vuosina 2001–04.

sekä henkilöstöistä. Esimerkiksi vuonna 2004 keskisuurten ja suurten teattereiden osuus kaikista teattereista oli noin 90 %, olivat vertailun kohteena sitten todelliset henkilötyövuodet, kokonaismenot tai kokonaistulot (Teatteritilastot 2004: 14, 29, 32, 38). Oros, 20 keskisuurta ja suurta teatteria mukaan lukien Suomen Kansallisooppera, 35:stä riittää mahdollistamaan saatavien tutkimustulosten yleistettävyyden koskemaan koko valtiosuuslainsäädännön piirissä olevaa teatterikenttää eli yhteensä 59–60 teatteria Suomessa. On kuitenkin huomioitava, että tässä tutkimuksessa ryhmäteatterit, pienteatterit ja tanssiteatterit, yhteensä 24–25 teatteria, sekä Teatteri- ja orkesterilain (730/1992) ulkopuoliset teatterit on jätetty lähes kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Jatkotutkimuksissa olisi mahdollista suurentaa kannattavuustutkimus koskettamaan kaikkia valtiosuuslain piiriin kuuluvia teattereita. Tutkimuksen aikasarjan pituudeksi on valittu neljä vuotta eli vuodet 2001–2004, mikä on juuri ja juuri riittävä teattereiden taloudellisen kannattavuuden kehityksen analysointiin (Esim. Laitinen 1992: 283).

1.3. Tutkielman rakenne

Pro gradu -tutkielma jakaantuu seitsemään lukuun koostuen teoreettisesta ja empiirisestä osasta sekä yhteenvedosta. Teoriaosan johdantoluvussa esitellään tutkimuksen taustaa sekä tutkielman erityispiirteet aikaisempiin tutkimuksiin nähden, tavoitteet, merkitys sekä keskeiset rajaukset ja rakenne. Toisessa luvussa keskittyydytään aikaisempiin non-profit-organisaatioita sekä teattereita ja muita kulttuurilaitoksia koskeviin taloustutkimuksiin ja esitellään aiempien tutkimusten yhteyksiä ja eroavaisuuksia tähän tutkimukseen nähden. Kolmanneksi luodaan katsaus suomalaiseen teatteritoimintaan, sen historiaan, tavoitteisiin, erityispiirteisiin ja kulttuuria koskevaa lainsäädäntöön. Neljäs luku puolestaan käsittelee tilinpäätösanalyysiä ja kannattavuuden mittaamista yleisesti keskeistä laskentatoimen tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen. Kannattavuuden mittaamiselle määritellään teoreettinen viitekehys, jonka perusteella tarkastellaan kannattavuutta mittarina tarkemmin suomalaisella teatterialalla.

Tutkielman empiriaosuus käsittää luvut 5–6. Viidentenä asiakokonaisuutena käsitellään tarkemmin tutkimuksen lähestymistapaa, tutkimusaineistoa, valittuja tutkimusmetodeja ja niiden mahdollisia rajoitteita sekä esitellään testattavat hypoteesit ja sitä, kuinka valittuja metodeja sovelletaan tässä tutkimuksessa. Kuudennessa luvussa analysoidaan myös kriittisesti teattereiden toiminnan kannattavuuden kehitystä vuosina 2001–04 otokseen valittujen keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätöstietojen ja toimintakertomusten avulla sekä muuta alan tieteellistä tutkimuslähdeaineistoa hyväksi käyttäen. Teatterin-

johtajien kyselytutkimuksen vastaukset analysoidaan tässä kappaleessa. Kuudes luku esittelee myös regressioanalyysin ja sen tutkimustulokset, ja niiden perusteella tehtävät johtopäätökset teattereiden kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä. Viimeisessä eli seitsemännessä luvussa tehdään loppuyhteenveto koko tutkimuksesta ja sen tuloksista, pohditaan tutkielman kontribuutiota tieteelle ja käytännölle sekä esitellään mahdolliset aiheet jatkotutkimukselle.

2. AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Tieteellisissä aikakauslehdissä on julkaistu lukuisia artikkeleita, joiden aihepiireinä ovat olleet joko julkisen sektorin tai nonprofit-organisaatioiden erityispiirteet. Näistä mainittakoon esimerkiksi Vakkurin ja Meklinin (1998), Jegersin ja Lapsleyn (2001), Vakkurin (2003) sekä Modellin (2004, 2005) nonprofit-organisaatioita ja suorituskyvyn mittaamista julkisella sektorilla käsittelevät laskentatoimen toimialaan kuuluvat artikkelit Hallinnon tutkimus, Financial Accountability & Management sekä Australian Accounting Review -aikakauslehdissä.

Tutkimusten mukaan monissa tapauksissa uudet yksityiseltä sektorilta tuodut ohjausmenetelmät ovat korvanneet vanhat ainoastaan osittain. Hybridi-ratkaisut, jotka yhdistelevät yksityisen sektorin ja julkishallinnon periaatteita ovat sangen yleisiä. Julkinen sektori tuottaa runsaasti tilastotietoa, mutta sangen vähän organisaation suorituskyvyn seurannan kannalta hyödyllistä informaatiota. Tarvitaan lisää myös teoreettista tutkimusta, jotta paremmin ymmärrettäisiin, kuinka uusimpia yritysjohton laskentatoimen menetelmiä ja mittaristoja voitaisiin hyödyntää enemmän myös nykyaikaisissa nonprofit-organisaatioissa. Yksityisen ja julkisen sektorin eroksi tutkimuksissa on todettu muun muassa julkisen sektorin korkeampi byrokraattisuus sekä suurempi halu palvella julkista hyvinvointia. (Jegers & Lapsley 2001: 1-3; Boyne 2002: 98,118; Christensen & Mohr (2003: 154–155; Laitinen 2003: 12, 22, 461, 493–495; Lapsley & Wright 2003: 355–357, 369–373; Modell 2004: 39–55, 2005: 55–66.)

Uusimmista suomalaisista kulttuurialan taloustutkimuksista ja artikkeleista voidaan mainita Wileniuksen (2004) tutkimus kulttuuriosaamisesta tulevaisuuden voimavarana, Kainulaisen Kunnallistieteellisessä aikakauskirjassa (2004) julkaistu artikkeli "Kulttuuritapahtumat ja luovuuden juurtuminen kuntien kehityspotentialina" sekä Kainulaisen (2005) väitöskirja "Kunta ja Kulttuurin talous", jossa tutkittiin muun muassa kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisia vaikutuksia Suomessa.

Tässä pro gradu -tutkielmassa kannattavuutta ja nonprofit-organisaatioita sekä teattereita ja muita kulttuurilaitoksia koskevat tutkimukset on ryhmitelty metodiikan perusteella kolmeen luokkaan seuraavasti: (1) tapaustutkimukset, (2) käsitetutkimukset ja (3) tilastotieteellisiä menetelmin selittävät tutkimukset. Viimeksi mainittu on lähinnä tätä pro gradu -työtä.

2.1. Tapaustutkimukset

Modellin (2005: 57–58) mukaan julkisorganisaatioiden toiminnan tarkoituksen kannalta myös vaikuttavuuden mittaaminen on tärkeää. Suomessa onkin tutkittu melko paljon yksittäisten kulttuuritapahtumien ja eri kaupunkien kulttuuritapahtumien tai -laitosten taloudellisia vaikutuksia. Sairasen (1988) tutkimuskohteena on talousvaikutusten näkökulmasta ollut Savonlinnan Oopperajuhlat, Niemisen (1991) Tampere-talo ja Tynin ja Ahon (1999) Sodankylän elokuvajuhlat. Cantell (1993) on tutkinut kulttuuri-instituutioiden kannattavuutta ja taloudellisia hyötyvaikutuksia New Yorkissa, Wienissä ja Amsterdamissa.

Sairanen (1988: 29–32) vertaili tutkimuksessaan Savonlinnan Oopperajuhlia lähinnä rahoitusrakenteen suhteen muihin vastaavanlaisiin tapahtumiin Euroopassa. Mukana vertailussa oli muun muassa Veronan Oopperajuhlat sekä Edinburgh International Festival. Savonlinnan Oopperajuhlien saamat lipputulojen suhteellinen osuus tapahtuman koko rahoituksesta oli tutkimuksen mukaan merkittävästi suurempi kuin vastaavanlaisissa tapahtumissa Euroopassa, valtionavustusten suhteen tulos oli puolestaan päinvastoin. Savonlinnan oopperajuhlilla todettiin olevan matkailullisesti ja taloudellisesti erittäin merkittävä tapahtuma Savonlinnalle sekä sen ympäristökunnille. Niemisen (1991: 1, 47–48) tutkimukset osoittivat, että suurelta osin Tampereen kaupungin tuella toimivalla nonprofit-organisaatioihin lukeutuvalla konsertti- ja kongressitalolla, Tampere-talolla, oli jo ensimmäisenä toimintavuonna merkittäviä taloudellisia vaikutuksia Tampereen matkailutulojen kasvattajana. Tampere-talolla todettiin tutkimuskohteena olleiden artikkeleiden perusteella myös lisänneen Tampereen kaupungin imagoa positiivisesti.

Aiemmista nimenomaan teattereita koskevista taloustutkimuksista ovat keskeisiä Niemisen (1999) tutkimus teatterin paikallistaloudellisista vaikutuksista toimintaympäristöönsä Tampereella, jossa case-tapauksena tutkittiin Tampereen Työväen Teatteria ja Tampereen Teatteria. Tutkimuksessa oli jo tuolloin nähtävissä, että myös kulttuurisektorilla joudutaan yhä enemmän kiinnittämään toiminnan tuloksellisuuteen ja vaikuttavuuteen. Niemisen mukaan kulttuurin olemassaoloa ei voida perustella, puolustaa tai tuomita ainoastaan taloudellisin argumentein. Vaikka taloudellisilla vaikutuksilla on merkitystä kulttuurin saralla, kulttuurilla on myös myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia muun muassa kaupungin kokonaispalvelutasoon, viihtyvyyteen, ja imagoon. (Niemi 1999: 82–87.)

Martinsenin (2005) tuore pro gradu -tutkimus käsitteli toimintolaskentaa ja sen soveltuvuutta kulttuuriorganisaatioissa, tutkimuskohteenaan Suomen Kansallisteatteri. Martinsenin mukaan toimintolaskenta soveltuu tietyin edellytyksin myös teatterialalle. Teattereiden johtaminen ja menestystekijät eivät ole voittoa tavoittelevien liiketaloudellisten yritysten tavoin yhtä vahvasti sidoksissa taloudellisiin mittareihin, minkä lisäksi teattereiden tuotannon suunnittelussa ja strategioissa on vahva paino myös taiteellisilla tekijöillä. (Martinsen 2005: 4, 12, 45, 68–71.)

2.2. Käsitetutkimukset

Kansainvälisistä taiteen alojen taloustutkimuksista ehkä keskeisimpiä on Baumol ja Bowenin Performing Arts - The Economic Dilemma. Vuonna 1966 Baumolin luoma kansainvälisesti hyväksytty, mutta myös paljon keskustelua ja kritiikkiä tiedepiireissä herättänyt malli perustui ideaan, jonka mukaan työvoimavaltaisilla aloilla, kuten esimerkiksi esittävässä taiteissa, joissa työ on lopullinen suorite eivätkä teknologiset innovaatiot mahdollisia, tuottavuus on stagnaattista, kun taas niiden yksikkökustannukset kohoavat vuosi vuodelta kustannuskehityksen seurattessa muita aloja. Tästä seuraa loogisesti kannattavuuden heikkeneminen taidelaitoksissa, ellei niitä tueta. Taalaksen mukaan kasvava kuilu kustannusten ja tuottojen välillä ei välttämättä johdu yksinomaan eroista työn tuottavuudessa, vaan myös taidelaitoksen organisaatorakenteella tai ohjelmistovalinnoilla voi olla merkitystä asiassa. (Baumol & Bowen 1968: 162–167, 390–393; Taalas 1993: 2–6; Malmi 1995: 95; Mäkinen 1999: 8–11.)

Myerscough (1988) on tutkinut Liverpoolin, Glasgown ja Ipswichin kulttuurilaitosten työllisyysvaikutuksia ja verrannut saatuja tuloksia Lontoon kulttuurilaitoksiin. Kasvava ja tuottava kulttuurisektori todettiin tutkimuksessa muun muassa merkittäväksi työllistäjäksi, vientitulojen kerääjäksi sekä turistien houkuttelijaksi (Cantell 1993: 41–42; Kainulainen 2005: 46–47). Kulttuurilla nähtiin aluetaloudellista vaikutusta. Myerscough tunnetaan erityisesti kuuluisasta ja kritisoidusta ja osin jopa paikkansapitämättömäksi osoitetusta kerroinlaskelmasta, jonka mukaan jokainen kulttuurin sijoitettu rahayksikkö tuottaisi paikalliselle taloudelle 1,7 rahayksikköä takaisin (Myerscough 1988: 50). Muun muassa suomalainen Cantell (1993) on kritisoinut Myerscoughia siitä, että tämä on laajentanut tutkimuksessaan kulttuurisektoria ottamalla mukaan myös sellaisia tekijöitä, jotka eivät siihen kuulu. Tästä syystä on voitu osoittaa kulttuurin aikaansaaneen suurempia taloudellisia hyötyvaikutuksia kuin mitä ne olisivat olleet todellisuudessa. Toisaalta Britannian lisäksi kulttuurisektorilla on havaittu olleen myös monissa muissa

maissa merkittäviä taloudellisia vaikutuksia. Kulttuurin talouden kasvua, joka on ilmentynyt muun muassa kulttuurivarojen kasvuna, on voitu osoittaa muun muassa Saksassa, Itävallassa, Hollannissa, Yhdysvalloissa, Australiassa, Espanjassa, Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Suomessa (Heilbrun 1996: 283–296; Kainulainen 2005: 45, 48–49).

Taloudellisen vaikuttavuuden tutkimisessa on käytetty myös termiä kuluttajan ylijäämä. Tällöin tutkitaan taloustieteellisesti sitä osaa hyvinvoinnista, joka kuluttajalle jää palvelusta maksamisen jälkeen. Kuluttajan ylijäämää tutkittaessa selvitetään kuluttajien maksuhalukkuutta kustannus-hyöty-analyysin avulla tietyn palvelutason suhteen. Nämä kyselyin suoritettavat niin kutsutut contingent valuation -menetelmätutkimukset ovat sangen yleisiä etenkin ympäristötaloustieteissä, mutta käyttökelpoisia myös kulttuurin taloutta tutkittaessa. Muun muassa tanskalainen Hansen (1993, 1995) on tullut tunnetuksi muun muassa siitä, että hän on soveltanut contingent valuation -menetelmää menestyksekkäästi Tanskan kuninkaallisen teatterin yhteiskunnallisen kannattavuuden arviointiin. Hansen on kritisoinut tutkimuksissaan etenkin sitä, että vaikka kulttuurisektoriin panostaminen toisikin rahaa, on myös huomioitava, että kulttuuriorganisaation ylläpito maksaa hyvin paljon julkiselle sektorille. (Pitkänen 1974: 54; Hansen 1993: 82, 124–128, 134–136; Malmi 1995: 228).

Malmi (1995) on tutkinut kunnallisten kulttuuripanosten kannattavuuden ja hyötyvaikutusten mittaamista ja arvioimista. Kunnallisten kulttuuripanostusten kannattavuuden arvioimisessa keskeisimmiksi kannattavuusmittareiksi todettiin kunnallistaloudellinen sekä kunnallisyhteisöllinen nettohyöty, joista jälkimmäinen on yhteiskunnallisen nettohyödyn kuntatasolle rajattu vastine. Kulttuuripanostusten nettohyötyvaikutusten arvioiminen osoittautui hyvin vaikeaksi, todettiin yhtenä johtopäätöksenä. Tulosten perusteella tutkimuksessa voitiin kuitenkin todeta, että yleistys siitä, että kuntien kulttuuriin panostama raha tulee moninkertaisena tuottona takaisin, on osin virheellinen. Poikkeuksena edellä mainitusta todettiin kuitenkin olevan Savonlinnan Oopperajuhlien ja Suomen Kansallisteatterin tapauksissa, joissa suurin osa rahoituksesta saadaan lipputuloina tai valtionapuna siten, että kunnallisen rahoituksen osuus jää hyvin pieneksi. (Malmi 1995: 109, 116–117, 220, 222–225.)

2.3. Tilastotieteellisin ja laskentatoimen menetelmin selittävät tutkimukset

Kokkinen (1997) on tutkinut ammattiteattereiden resurssien käytön tehokkuutta ja tuottavuuden kehitystä Data Envelopment Analysis (=DEA) -menetelmää yhdessä aikasar-

jatarkastelun mahdollistaneen Malmqvistin vuonna 1953 kehittämän tuottavuusindeksin kanssa. Aineistona Kokkisella oli 27 kaupunginteatteria, 3 kansallista päänäyttämöä sekä 5 vakiintunutta, pitkään Suomessa toiminutta teatteriryhmää. Täyskunnalliset teatterit toimivat vuosina 1987–95 tehottomammin kuin ei-täyskunnalliset teatterit ja teatteriryhmät. Yksityisen organisaatorakenteen omaavien teattereiden tehokkuus oli parempaa kuin kunnallisesti hallinnoituilla teattereilla. Kokkinen toteaa, että teattereiden tuloksellisuuden määrittämisessä on syytä käyttää DEA-tehokkuusvertailun rinnalla myös teattereiden laadullista arviointia. (Kokkinen 1997: 1-6, 28, 62–80.)

Vakkuri (2003) on tutkinut Data Envelopment Analysis (=DEA) -menetelmän mahdollisuuksia ja rajoitteita päätöksentekoyksiköiden tehokkuuden mittaamisessa korkeakoulutuksen ja yliopistotutkimuksen alueella, orkesterialalla, ammattiteattereiden kulttuurituotannossa ja terveydenhoidon ympäristössä. Edellä mainitun Malmqvist-indeksin, oikeamminkin sen pohjalta 1980-luvulla Ruotsissa kehitetyn indeksin avulla, voidaan verrata usean ajanjakson tuottavuuden kehitystä toisiinsa. DEA etsii havaintoaineistosta ensin tehokkaat yksiköt, jotka muodostavat niin kutsutun tehokkuusrintaman eli parhaan käytännön rintaman. Tehokkuusrintamaa käytetään tämän jälkeen vertailukohtana muiden yksiköiden tehokkuutta arvioitaessa. DEA-menetelmää modernisoidun Malmqvist-indeksin kanssa on käytetty menestyksekkäästi Ruotsissa teattereiden tehokkuutta ja tuottavuutta arvioivissa tutkimuksissa (Ek 1991a, 1991b, 1994). Suomessa DEA-menetelmällä on tutkittu muun muassa lukioiden ja terveyskeskusten tehokkuutta (Kirjavainen & Loikkanen 1993; Luoma & Järviö 1992, 1994; Luoma, Järviö, Suoniemi & Hjerpe 1996: 435–445). Vakkurin mukaan DEA-menetelmä on suhteellisen käyttökelpoinen väline nonprofit-periaatteella toimivien yksiköiden tehokkuustarkastelussa huolimatta sen rajoitteista. Kolme oletusta on kuitenkin huomioitava, jotta DEA-menetelmää voidaan käyttää: (1) organisaatioiden, joiden tehokkuutta tutkitaan, on oltava toimintatavoiltaan ja tavoitteidenasettelun suhteen samanlaisia, (2) edellä mainittujen organisaatioiden on jaettava samat markkinaolosuhteet ja (3) edellä mainittujen organisaatioiden tehokkuutta mittaavien faktoreiden on oltava identtisiä. (Färe, Gosskopf, Lindgren & Ross 1989: 137–147; Vakkuri 2003: 243, 246–249, 251–252, 258–259.)

Pitkänen (2006) on käsitellyt tuoreessa pro gradu -tutkimuksessaan urheiluseuran kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä tilastotieteellisin menetelmin. Empiirinen aineisto koostui 14 SM-liigassa ja Mestiksessä pelaavan jääkiekkoseuran tilinpäätöksistä vuosilta 2000–2003. Pitkäsen mukaan urheilullisen ja taloudellisen menestyksen välillä ei ollut havaittavissa tällä aineistolla suoraa korrelaatiota. Urheiluseuran kannattavuutta voitiin selittää parhaiten seuran kulurakenteeseen perustuvilla muuttujilla, kuten esi-

merkiksi henkilöstökuluilla ja liiketoiminnan muilla kuluilla. Innanen (1996) on vastavankaltaisessa tutkimuksessa selvittänyt talletuspankkien kannattavuutta sekä kartoittanut pankkisektorin sidosryhmien ja talouden suhdanteiden vaikutusta pankkien kannattavuuskehitykseen vuosina 1988–91. Tutkimuksessa regressioanalyysin avulla testattiin poikkileikkaustutkimuksena 27 keskikokoisen säästöpankin kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Tulosten mukaan palkka- ja muita toimintakuluja kuvaavat muuttujat vaikuttivat luottojen korkotuottojen ohella merkittävimmin kannattavuuteen. Lehto (1993) on puolestaan tutkinut laskentatoimen menetelmin urheiluseuran taloutta, mutta maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen vaikuttavien tekijöiden näkökulmasta.

Oesch (1991, 2001, 2002) on tullut tutuksi kulttuurin alueoopperoiden talouskehitystä, mutta myös kulttuurin sponsorointia ja yritys yhteistyötä käsittelevistä tutkimuksistaan. Seppälän ja Kaipaisen (1997) sekä Kaipaisen (1999) tutkimukset käsitelivät kulttuurilaitosten yhteiskunnallisia ja taloudellisia vaikutuksia, kun taas Mäkinen (1999) on tutkinut suomalaisten sinfoniaorkestereiden tuottavuus- ja kustannuskehitystä Baumolin taudin näkökulmasta. Kulttuurin tukemista taloustieteen näkökulmasta ja museoita nonprofit-organisaatioina on tutkinut muun muassa Taalas (1993, 1995).

Teattereiden ja orkesterien kannattavuutta on tarkasteltu sekä historialliseen aikasarja-analyysiin perustuen että poikkileikkausaineistoanalyysin avulla. Helinin (2002, 2004) verkkojulkaisut koskien teattereiden ja orkestereiden taloutta ja toimintaa ajanjaksolta 1990–2003 sisälsivät kumpikin sekä aikasarja-analyysin pidemmältä ajanjaksolta että poikkileikkausanalyysin yhdeltä valitulta vuodelta. Helinin aikasarja-analyysissä annettiin yleiskuva teattereiden ja orkestereiden kannattavuuden kehityksestä ja merkittävistä poikkeamista tietyn valitun ajanjakson aikana. Poikkileikkaustarkastelussa verrattiin teattereiden ja orkesterien kannattavuutta tiettyinä valittuna ajankohtana ja analysoitiin erilaisten teattereiden ja orkesterien välisiä samankaltaisuuksia ja eroja. (Helin 2002: 1, 25–28; 2004: 2, 19–20, 34–35.)

2.4. Yhteenveto

Aikaisemmista tutkimuksista ehkä lähimpänä tätä pro gradu -tutkielmaa on Malmin (1995) tutkimus kunnallisten kulttuuripanosten kannattavuuden ja hyötyvaikutusten mittaamista ja arvioimista. Varsinainen esikuvatutkimus teatterin kannattavuuden tutkimisesta laskentatoimen näkökulmasta kuitenkin puuttuu.

Malmin tutkimuksen tavoitteena oli löytää ja kehittää menetelmiä kunnallisten kulttuuripanostusten kannattavuuden arvioimiseksi. Keskeisimmiksi kannattavuusmittareiksi todettiin kunnallistaloudellinen sekä kunnallisyhteisöllinen nettohyöty, joita käsitellään tarkemmin myöhemmin tässä pro gradu -tutkielmassa. Tulosten perusteella voitiin todeta, että yleistys siitä, että kuntien kulttuuriin panostama raha tulee moninkertaisena tuotona takaisin, on osin virheellinen.

Kokkinen (1997) on selvittänyt ammattiteattereiden resurssien käytön tehokkuutta ja tuottavuuden kehitystä Suomessa vuosina 1987–95 Data Envelopment Analysis (=DEA) -menetelmää käyttäen. Tulosten mukaan yksityisen organisaattiorakenteen omaavien teattereiden tehokkuus oli parempaa kuin kunnallisesti hallinnoituilla teattereilla. Myös Vakkuri (2003) on tutkinut nonprofit-organisaatioiden tehokkuutta korkeakoulutuksen ja yliopistotutkimuksen alueella, orkesterialalla, ammattiteattereiden kulttuurituotannossa sekä terveydenhoidon ympäristössä. DEA-menetelmä todettiin käyttökelpoiseksi välineeksi nonprofit-organisaatioiden tehokkuustutkimuksessa.

Suomessa on tutkittu melko paljon yksittäisten kulttuuritapahtumien ja eri kaupunkien kulttuuritapahtumien tai -laitosten taloudellisia vaikutuksia. Tutkimuskohteina ovat olleet muun muassa Savonlinnan Oopperajuhlat, Tampere-talo ja festivaalit eri puolella Suomessa. Kainulaisen (2005) väitöskirjatutkimuksen mukaan kulttuurin asema on vahvistumassa alueiden yhteistyössä ja nähdään yhä useammin kaupunkien ja alueiden uutena menestystekijänä muun muassa imagonluojana ja kunnan kehittämistä palvelevina instrumentteina.

Keskustelu Baumolin taudista ja taiteen tukemisen tarpeesta on yhä ajankohtaista. Baumol (1996) on päivittänyt Baumolin ja Bowenin vuoden 1966 teoriaa nykyaikaisemmaksi kirjoittamalla laajan artikkelin *Journal of Economics* -aikakauslehteen. Malmin mukaan (1995) Baumolin tauti ei koske pelkästään taiteita vaan periaatteessa se on sovellettavissa kaikkiin työvoimavaltaisiin aloihin. Esimerkiksi myös urheilua ja sen tukemista julkisin varoin voitaisiin tukea tämän argumentin avulla. Taalaksen (1993) mukaan kustannusten nousu aiheuttaa paineita myös pääsylippujen hintojen nostamiseen. Hintojen jatkuva nostaminen ei ole kuitenkaan mahdollista johtuen esittävän taiteen rajallisesta kysynnästä. Taalaksen mukaan kasvava kuilu kustannusten ja tuottojen välillä saattaa johtua osaksi myös taidelaitoksen organisaattiorakenteesta tai ohjelmistovalinnoista. Heilbrunin (1993) mukaan taiteiden tuottavuutta voidaan parantaa merkittävästi teknisten ja muiden innovaatioiden avulla.

Myerscoughin (1988) tutkimusta *The economic importance of the arts in Britain* pidetään kulttuurin talouden alalla vaikutusvaltaisena pioneeritutkimuksena (Esim. Kainulainen 2005: 46). Tutkimuksen mukaan jokainen kulttuurin sijoitettu rahayksikkö tuottaisi paikalliselle taloudelle 1,7 rahayksikköä takaisin. Aluetalouden luonne ja koko vaikuttivat selvästi kerroinvaikutusten luonteeseen. Suurimmissa kaupungeissa kulttuurin tuottavuuskerroin oli suurin, koska ne olivat palvelurakenteiltaan ja tuotevalikoimaltaan itseriittäisempiä (self-sufficient) ja monipuolisempia kuin toiminnoiltaan pienemmät kaupungit. Hansen (1993, 1995) on tutkimuksissaan puolestaan tehnyt huomion, että vaikka kulttuurisektoriin panostaminen toisikin rahaa, on myös huomioitava, että kulttuuriorganisaation ylläpito maksaa hyvin paljon julkiselle sektorille. (Myerscough 1988: 50, 100–106.)

Muun muassa Lapsleyn ja Wrightin (2003) sekä Modellin (2004, 2005) laskentatoimen menetelmien soveltuvuutta julkiselle sektorille sekä nonprofit-organisaatioiden suorituskykyä selvittäneiden tutkimusten mukaan lisää tutkimusta tarvitaan, jotta voitaisiin paremmin ymmärtää, miten uusimpia yritysjohton laskentatoimen menetelmiä ja mittaristoja kyetään hyödyntämään enemmän myös nykyaikaisten nonprofit-organisaatioiden päätöksenteossa. Kannattavuustutkimuksia eri talouden toimialoilta sekä yksittäisten kulttuuritapahtumien ja -laitosten taloudellisia vaikutuksia on tutkittu melko paljon, mutta poikkitieteelliselle laskentatoimen näkökulmasta tehtävälle teattereiden kannattavuutta koskevalle tutkimukselle on olemassa selkeästi tarvetta.

3. TEATTERILAITOKSEN TAVOITTEET JA TOIMINTA

3.1. Teatterilaitoksen syntyminen Suomessa

Teatteritoiminta oli Suomessa melko vähäistä aina siihen saakka, kunnes Helsingistä tehtiin Suomen pääkaupunki vuonna 1812. Tällöin viranomaiset luovuttivat teatteritoimintaa varten tykistölle kuuluneen ladon, joka sijaitsi Kruunuhaan alueella. Puolitoista vuosikymmentä myöhemmin rakennettiin Engelin piirtämä teatteritalo Esplanadille, minkä jälkeen ruotsalaiset teatteriseurueet alkoivat aktiivisesti vieraillla Suomessa. Ensimmäinen suomenruotsalainen ammattiteatteri eli Svenska Teatern perustettiin vuonna 1866 Helsinkiin. Vanhin suomenkielinen ammattiteatteri, Suomalainen Teatteri, perustettiin kuusi vuotta myöhemmin vuonna 1872. Suomalaisen Teatterin ensimmäinen julkinen näytäntö esitettiin Porissa. Eritoten suomalaisen kulttuurin ja kielen kehityksen kannalta oman suomenkielisen teatterin merkitys oli hyvin tärkeä. Teatterit saivat ensimmäisen kerran valtionapua toimintaansa vuodesta 1874 lähtien. (Suomen teatterit ja teatterintekijät 1993: 50–51, 66; Topelius 2003: 34–39, 98.)

Alkuvuosikymmeninä Svenska Teaternissa näyttelijöinä toimivat ruotsalaiset. Vuonna 1894 perustettiin ensimmäinen suomenruotsalainen teatteriseurue ja vasta vuodesta 1916 lähtien sekä Svenska Teaternin johto ja taiteellinen henkilökunta olivat kotimaisia. Suomalainen Teatteri sai kansallisteatterin aseman vuonna 1902. Kansallisteatterin tehtäväksi tuli eritoten suomalaisten ja kansainvälisten klassikkojen ja modernien näytelmien esittäminen, minkä lisäksi se on perustamisestaan lähtien tiivistä yhteistyötä mm. suomalaisten näytelmäkirjailijoiden kanssa. Suuri osa uusista näytelmistä onkin tullut Suomeen Suomen Kansallisteatterin kautta. Ammattioopperatoiminta Suomessa toimi Suomalaisen Teatterin yhteydessä jonkin aikaa vuodesta 1873, mutta toiminta jouduttiin varojen puutteessa lakkauttamaan. Edward Fazer ja Aino Ackté perustivat ensimmäisen ammattimaisesti toimivan oopperaryhmän Helsinkiin vuonna 1911. Tätä vuotta pidetään kansallisoopperan perustamisvuotena. Nykyisen nimensä Suomen Kansallisooppera sai vuonna 1956. Kansallisoopperan ensisijaisena tehtävänä on ollut ja on yhä ylläpitää klassisen ooppera- ja balettiperinnettä Suomessa, tukea suomalaista kotimaista ooppera- ja balettikirjallisuuden jatkuvaa kehitystä sekä perehdyttää yleisö myös uusimpiin kansainvälisiin alan virtauksiin. (Oesch 1991: 7–8; Suomen teatterit ja teatterintekijät 1993: 64–66; Topelius 2003: 98.)

Taloudellisen pohjan vahvistuminen ja vaurauden yleinen lisääntyminen loivat edellytykset taiteellisen toiminnan laajenemiselle myös pääkaupungin ulkopuolelle (Nieminen

1999: 16). Teattereiden määrä kasvoi 1900-luvun alkupuolella voimakkaasti Suomessa, ja teattereita perustettiin muun muassa Tampereelle, Kuopioon, Hämeenlinnaan, Imatralle, Kajaaniin, Kokkolaan, Lappeenrantaan, Jyväskylään, Kotkaan ja Raumalle. Tyypillisesti aina 1940-luvun sotiin saakka monissa kaupungeissa oli kaksi eri aatteellisella pohjalla olevaa teatteria: sekä työväenteatteri että porvarillinen teatteri. Työväenteattereiden ja porvarillisten teattereiden yhdistyessä syntyivät monet kaupunginteatterit, kuten kävi muun muassa Turussa 1946 ja Joensuussa 1948. Vuonna 2004 Suomessa toimi 60 valtionosuutta saavaa ammattiteatteria, joista täyskunnallisia oli 11, suomenkielisiä 55 ja ruotsinkielisiä 5. Hallinnolliset teatterit olivat joko kunnalliseen organisaatioon kuuluvia, osakeyhtiömuotoisia, säätiöitä tai kannatusyhdistyksiä. Suomen ainoa edelleen toimiva ammattimainen työväenteatteri on Tampereen Työväen Teatteri. (Teatterit ja Teatterintekijät 1993: 13, 16, 18, 20, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 53, 80; Teatteritilastot 2004: 8.)

3.2. Teatteri- ja muu kulttuuritoiminta 1960-luvulta nykypäiviin osana suomalaista hyvinvointipolitiikkaa

Suomalainen kulttuuripolitiikka perustuu pitkälti 1960-luvulla kehitettyyn hyvinvointivaltioideaan (Allardt 1976: 38). Kulttuuripolitiikalla tarkoitetaan sitä vaikutusta, joka yhteiskunnan eri organisaatioilla on kulttuurin ja taiteen asemaa koskeviin päätöksiin. Kulttuuripolitiikka ei ole irrallinen ilmiö, vaan se on vahvasti sidoksissa yhteiskunnassa vallitseviin oloihin kuten työllisyystilanteeseen ja valtiontalouteen. (Komiteamietintö 1992: 23.)

Hyvinvointivaltion tehtävänä on alusta asti ollut tyydyttää jäsentensä tarpeita järjestämällä erilaisia palveluita, joihin myös kulttuuritarjonta liitettiin (Komiteamietintö 1992: 23). Pohjoismaisessa itsehallinto- ja hyvinvointivaltiomallissa kunnat ovat keskeinen osa järjestäytyntä yhteiskuntaa, julkista sektoria ja hyvinvoinnin jakamisesta huolehtivaa hyvinvointivaltiota (Anttiroiko, Haveri, Karhu, Ryyänen & Siitonen 2005: 19). Lainsäädännön mukaan tänä päivänä valtiolla ja kunnilla on yhteinen vastuu peruspalveluiden toteuttamisesta (Heuru, Mennola & Ryyänen 2001: 41–42).

Kunnalliset avustukset teattereille vakiintuivat 1960-luvulla, vaikkakin jo parikymmentä vuotta aiemmin olivat monet kaupungit suhtautuneet myönteisesti kulttuurin edistämiseen avustuksin. Hyvinvointivaltion syntymisen ja suomalaisten varallisuustason nousun myötä kunnilla oli voimakas halu tukea paikallisia kulttuurilaitoksiaan. Tuen määrät

vaihtelivat kunnittain kuitenkin hyvinkin suuresti – aivan kuten tänä päivänä. Hyvinvointivaltion rakennusvaiheen käynnistyessä taidepolitiikasta tuli vähitellen osa suunnitelmallista yhteiskuntapolitiikkaa. Kulttuuripolitiikan, joka nojasi länsimaiseen demokratiakäsitykseen, keskeisenä lähtökohtana oli kansalaisten tasa-arvoisuus. Kainulainen (2005) käytti tästä nimitystä "hyvinvointivaltiollinen kulttuuripolitiikka". Taide ja kulttuuripalvelut olivat tarkoitettu kaikille kansalaisille sekä alueellisesti että sosiaalisesti. (Nieminen 1999: 17; Kainulainen 2005: 185.)

Uudistuvan lainsäädännön myötä kuntien tehtäväpiiri ja palveluja tuottava organisaatio laajenivat 1970 ja 1980-luvuilla moninkertaisiksi aiempiin vuosikymmeniin nähden. Kulttuuripoliittisissa painotuksissa tapahtui selkeä muutos aiempaan nähden 1980- ja 1990-luvuilla. Kulttuuripoliittisissa keskusteluissa alettiin korostaa yhä enemmän kulttuurin välineellisiä arvoja. Tahdottiin tietää, mikä oli kulttuurin taloudellinen hyöty ja arvo. Lainsäädännön myötä kuntien asema paikallisen kehityksen ohjaajana ja hyvinvointipalveluiden ohjaajana 1990-luvulla korostui entisestään. Valtio oli ohjaus-, valvonta- ja rahoitusvastuussa ja kunnat käytännön tasolla toteuttamisvastuussa peruspalveluiden järjestämisessä. Koska valtio on 1990-luvun laman jälkeen vetäytynyt rahoitusvastuusta pienentämällä muun muassa kunnille myöntämiä valtionosuuksia, kunnallisten palveluiden tuottaminen on siirtynyt pääasiallisesti kunnallisverotuksella katettaviksi. (Heuru ym. 2001: 23–25, 42, 130; Kainulainen 2005: 186.)

Vastiketta rahalle -ajattelutavan yleistymisen julkisella sektorilla, kuntien talousahdinko ja erilaiset säästötoimenpiteet ovat lisänneet ja tulevat entisestään lisäämään uusia taloudellisia suorituskykyvaatimuksia suomalaisessa teatteritoiminnassa. Kansalaisten näkökulmasta vastiketta rahalle -ajattelutapa merkitsee sitä, että he veronmaksajina saavat taloudellisesti tuotettuja, mutta kuitenkin mahdollisimman hyvälaatuisia julkisia palveluita eli hyvän vastikkeen maksamilleen veroille. Näkemys on siinä mielessä oikeutettu koskien myös teatterialaa, koska teattereita tuetaan merkittävästi julkisin varoin. Kulttuurin julkisen tukemisen sijasta on ryhdytty puhumaan kulttuuriin investomisesta. Kulttuuriin on liitetty kannattavuusnäkökulma: kulttuurin toivotaan houkuttelevan yrityksiä ja luovan työpaikkoja alueille. Viitteitä tulevasta yhä enemmän taloudellisuudenkin huomioivasta kehityksestä voitiin nähdä esimerkiksi vuonna 2004 Kajaanin kaupunginteatteria kohdanneen rahoituskriisin kohdalla sekä teattereiden toimintakertomuksista vuosilta 2001–2004.³ Taloudellisten hyötyvaikutusten korostamisesta huolimatta mikään kulttuuripoliittinen ajatustapa ei ole tutkimusten mukaan kuitenkaan selkeästi korvannut hyvinvointivaltiollista hyvinvointipolitiikkaa. Vallitsevaa kulttuuripo-

³ Ks. esim. Porin Teatterin toimintakertomukset vuosilta 2002–2004.

litiikkaan kuuluvat yhä keskeisesti moniarvoisuus ja monimuotoisuus. (Vakkuri ym. 1998: 82–83; Karhunen 2003: 3; Lähdesmäki 2003: 66; Ruuskanen 2004b: 8; Kainulainen 2005: 186–187; Kanerva & Ruusuvirta 2006: 19,101; Sivistyksen suunta 2007: 50–53.)

Tilastotietojen mukaan Suomessa tehtiin 1990-luvun lopulla yli 3,4 miljoonaa teatterikäyntikertaa vuodessa, kun mukaan lasketaan kaikkien puheteatteri-, tanssiteatteri- ja oopperaesitysten katsojat. Korkeasti koulutetut henkilöt ovat perinteisesti käyneet muuta väestöä enemmän teattereissa. Teatterissa kävijöiden määrä on Suomen väkilukuun nähden hyvin suuri. Esimerkiksi Yhdysvalloissa 1990-luvun lopulla ainoastaan alle 3 % väestöstä kävi säännöllisesti teatterissa. Vuosituhannen vaihteessa Suomessa saavutettiin huippu sekä katsojien että esityskertojen määrässä: yli 3,6 miljoonaa katsojaa ja noin 19.000 esityskertaa. Vuosina 2001–2004 teatterissa kävijöiden määrä oli noin 3,4–3,5 miljoonaa, esityskertojen määrän vaihdelllessa vajaasta 18.000:sta 19.000:een. Suuri kävijämäärä vuodesta toiseen osoittaa, että teattereilla on yhä merkittävä asema suomalaisessa vapaa-ajankulttuurissa, sivistyksen lisäämisessä sekä osaltaan varmasti myös henkisen hyvinvoinnin edistäjänä. (Teatteritilastot 2004: 57–58; Martinsen 2005: 7.)

3.3. Teatteritoiminta Suomessa 2000-luvulla

"Kulttuuri on kansallisen olemassaolon perusta. Ilman omaa kieltä ja siihen liittyvää kulttuuria ei kansallista kulttuuria ole. Pienikin kansakunta voi synnyttää merkittävää kulttuuria, ja osaksi kulttuurinsa kautta se voi olla merkittävä kansakunta." Edellä mainittu lainaus on eduskunnan sivistysvaliokunnan mietinnöstä vuodelta 1993 (Nieminen 1999: 19). Teatteritaidetta ja muuta kulttuuria tarvitaan tämän päivän sivistys- ja hyvinvointiyhteiskunnassa. Kansallisen sivistys- ja kulttuurinäkökulman ohella teattereiden keskeisenä tavoitteena on tuottaa niihin saapuvalla yleisölle ennen kaikkea kulttuurielämyksiä ja viihdettä, mikä ei olisi mahdollista ilman näyttelijöiden henkilökohtaisia suorituksia. Teatteri voidaan nähdä näin ollen eräänlaisena henkistä hyvinvointia ja kansallista kulttuuri-identiteettiä lisäävänä palveluyrityksenä. Grönroos (2000: 52) on määritellyt palvelun käsitteen seuraavasti: "Palvelu on ainakin jossain määrin aineeton teko tai tekojen sarja, jossa asiakkaan ongelma ratkaistaan yleensä siten, että asiakas, palveluhenkilökunta ja/tai fyysisten resurssien tai tavaroiden ja/tai palvelun tarjoajan järjestelmät ovat vuorovaikutuksessa keskenään."

Yleisön houkuttelemiseksi yhä uudelleen teatteriin, sen on tuotettava sellaisia palveluita, joita yleisö tahtoo. Toisin sanoen teatterissa on pyrittävä olemassa olevin resurssein maksimoimaan toisaalta korkea taiteellinen laatu ja toisaalta korkea yleisömäärä (Nieminen 1999: 2). Toisinaan on kuitenkin niin, että suuren yleisön maku ja teatterintekijöiden maku eivät kohtaa. Tällöin teatterin on menestyäkseen tehtävä myös ohjelmistosuunnittelussa kompromisseja ja tarjota yleisölle sitä viihdettä mitä he haluavat. (Teatterinjohtajien haastattelut 2006.)

3.3.1. Teattereita ja niiden toimintaa ja rahoitusta koskevat keskeiset lainsäädökset

Kulttuurin asemaan Suomessa vaikuttaa keskeisesti olemassa oleva oikeusjärjestys. Oikeusjärjestys sisältää säädetyn oikeuden lisäksi muun muassa ylimpien oikeusasteiden ratkaisut ja muiden auktoriteettien tulkinnat ja täsmennykset sekä oikeustieteellisessä kirjallisuudessa esitetyt johtopäätökset ja kannanotot (Heuru ym. 2001: 28). Kotimainen lainsäädäntö, EU-säädökset sekä erilaiset Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset ovat puolestaan osa lainsäädäntöä, joka ohjaa muun muassa kunnallispolitiikkaa, palveluiden järjestämistä ja taloudenpitoa. Kuntien kulttuuritoiminnasta annetussa laissa (728/1992) säädetään seuraavasti: "Kunnan tehtävänä on edistää, tukea ja järjestää kulttuuritoimintaa kunnassa. Kulttuurikohteita ovat kaikki aatteellis-henkiset ja materiaaliset ihmiskäden luomukset." Suomen tärkeimmässä laissa eli Suomen Perustuslaissa (731/1999), joka astui voimaan 1.1.2000, säädetään kansalaisten perusoikeuksista seuraavaa: "Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu." Perusoikeusuudistuksella kansalaisten taloudelliset, sivistykselliset ja sosiaaliset oikeudet nostettiin perustuslain tasolle. Vastuu perusoikeuksien toteutumisesta on annettu julkiselle vallalle eli kunnille ja valtiolle yhteisesti. (Heuru ym. 2001: 78, 133–134.)

Tämän lisäksi merkitystä kulttuurin edistämisen kannalta on Euroopan neuvoston kuntien ja alueiden pysyvän konferenssin vuonna 1991 hyväksytyllä kaupunkiperuskirjalla (European Urban Charter, Resolution 234), joka määrittelee kansalaisten oikeudet kaupungeissa. Peruskirjan lähtökohtana on, se että kansalaisilla on perustavaa laatua olevia oikeuksia, joista yksi on oikeus kulttuuripalveluihin. Peruskirjan ovat hyväksyneet useimmat Euroopan neuvoston jäsenmaista, Suomi mukaan lukien. (Ryynänen 2004: 238.)

Vuonna 1995 voimaan tullessa Kuntalaissa (365/1995) säädetään väljästi kuntien tehtävistä: "Kunta hoitaa itsehallinnon nojalla itselleen ottamansa ja sille laissa säädetyt tehtävät. Kunta hoitaa sille laissa säädetyt tehtävät itse tai yhteistoiminnassa muiden

kuntien kanssa. Tehtävien hoidon edellyttämiä palveluja kunta voi hankkia myös muilta palvelujen tuottajilta." Kunnilla on siis Kuntalain mukaisesti oikeus itse hyvin vapaasti päättää vallitsevien paikallisten olosuhteiden mukaisesti, kuinka ja missä laajuudessa se järjestää kyseiset tehtävät vai ottaako se tiettyjä tehtäviä lainkaan hoidettavakseen. Kulttuuripalveluiden järjestäminen kuuluu kuntien vapaaehtoiisiin tehtäviin (Anttiroiko ym. 2005: 49). Kuntalaissa todetaan myös, että: "Kunta pyrkii edistämään asukkaidensa hyvinvointia ja kestävästä kehitystä alueellaan." Määritelmän voidaan katsoa sisältävän niin vapaaehtoisten kuin lakisääteisten tehtävien hoitamisen asukkaiden etua palvelevalla tavalla (Heuru ym. 2001: 130). Tänä päivänä Tilastokeskuksen (2004) tilastojen mukaan kaikki kunnat käyttävät budjettien määrärahoja kulttuuritoimintaan ja sen edistämiseen kuntakoosta riippumatta. Määrärahojen määrässä on kuitenkin hyvinkin suuria eroja.

Teattereiden taloudellisiin toimintaedellytyksiin ja sitä kautta niiden toimintaan vaikuttaa hyvin merkittävästi julkinen tuki, jota saadaan valtiolta ja kunnilta. Vuonna 1993 voimaantullut Teatteri- ja orkesterilaki (730/1992) sekä vuonna 1998 voimaantulleet Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (636/1998) ja Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (806/1998) ovat hyvin keskeisiä teattereiden toimintaedellytysten kannalta. Muista teattereista poiketen valtion omistuksessa olevien Suomen Kansallisooppera ja Suomen Kansallisteatteri saavat tukensa suoraan eduskunnan vuosittain vahvistamasta valtion tulo- ja menoarviosta. Tämän lisäksi ne saavat avustusta myös Helsingin kaupungilta.

Teatteri- ja orkesterilaissa sekä Laissa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta säädetään seuraavasti: "Valtionosuuteen oikeutetun teatterin ja orkesterin perustamishankkeeseen voidaan myöntää valtionavustusta valtion talousarviossa olevan määrärahan rajoissa." Edellä mainittujen lakien mukaan Opetusministeriöllä on toimivalta valtion talousarvion rajoissa päättää, että valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävillä teattereille myönnetään ylimääräistä valtioavustusta. Opetusministeriö voi valtion talousarvion rajoissa myös myöntää valtionavustusta teattereiden toiminnan kehittämistä varten. Valtionosuudet määräytyvät laskennallisesti sekä kunnille että vaihtoehtoisesti yksityisten teatterilaitosten ylläpitäjille. Teattereiden käyttömenot koostuvat henkilöstömenoista ja toimintamenoista. Todelliset henkilötyövuodet ja toiminnasta aiheutuneet käyttökustannukset ovat sellainen kuluerä, jota seurataan, kun laskennallinen yksikköhinta vuosittain valtion talousarviokäsittelyssä vahvistetaan. Taidelaitosten, joihin teatterit lasketaan kuuluviksi, valtionosuuksien laskennallisena tavoitteena on 37 % henkilötyövuotta kohti vahvistetun yksikköhinnan ja henkilötyövuosien tulosta. Svenska Teaternin ja Tampe-

reen Työvään Teatterin valtionosuudeksi on säädetty lailla kuitenkin 60 % kyseessä olevien teattereiden kansallisesti merkittävän aseman johdosta.

Valtiovalta haluaa omalta osaltaan turvata teatteritaiteen ja muiden taideinstituutioiden toimintaedellytykset ja kulttuurissa mahdollisimman korkean tason Suomessa myöntämällä lakisääteistä ja harkinnanvaraista valtionosuutta sekä avustuksia veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroista. Kulttuurin tukemisen perusteluja käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.3.

3.3.2. Teattereiden taloudelliset toimintaedellytykset

Suomen teatteriverkosto on asukasluvuun nähden kattava. Suomen Kansallisoopperan ja Suomen Kansallisteatterin lisäksi Suomessa oli Teatteri- ja orkesterilain mukaisia valtionosuusteattereita vuosina 2001 ja 2004 yhteensä 58 ja vuosina 2002–03 yhteensä 57. Voidaan sanoa, että teattereilla on 2000-luvulla yhä vahva asema suomalaisen kulttuurin muotona. Seppälän ja Kaipaisen (1997: 30–31) tutkimuksessa koskien kulttuurilaitosten yhteiskunnallisia vaikutuksia, haastatellut kuntapäättäjät arvioivat teattereiden menestyneen parhaiten pyrkimyksissään paikallisen julkisuuden ja taiteellisen tason saavuttamisessa. Mutta kuten muussakin julkisessa toiminnassa, edellä mainitun tutkimuksen haastatteluista, keskisuurten ja suurten ammattiteattereiden viime vuosien toimintakertomuksista, suurten kuntien kaupunginjohtajien haastatteluista Teatteri-lehdessä sekä eri tiedotusvälineiden uutisoinnissa on nähtävissä, että viime vuosina on teattereiden toiminnassa ja sen organisoinnissa alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota taloudellisuuden ja kustannustehokkuuden vaatimukseen.⁴ Enää ei ole itsestään selvää, että julkinen sektori tuottaa kaikki palvelut, vaan mietitään, voisiko joku muu hoitaa ne paremmin. Asiakaslähtöistä ajattelua korostetaan. Viime vuosina julkisjohtamista ohjaaviksi keskeisiksi arvoiksi ovat nousseet taloudellisuus, tehokkuus ja vaikuttavuus. Taloudellisuudella voidaan tarkoittaa suoritteiden aikaansaamista mahdollisimman pienin panoksilla, tehokkuudella niin ikään panos-tuotos-suhdetta, sekä vaikuttavuudella sitä, että saavutetut suoritteet vastaavat mahdollisimman hyvin niille asetettuja odotuksia. (Seppälä ym. 1997: 38–44; Vakkuri ym. 1998: 82; Lähdesmäki 2003: 66, 213, 218; Clarke & Lapsley 2004: 243; Ruuskanen 2004a, 2004b, Mäkinen 2006: 8-13; Helsingin Sanomat 29.3.2006.)

Markkinatalouteen perustuvassa talousjärjestelmässä kannattavuus on liikeyrityksen toiminnan perusedellytys (Laitinen 1992: 189). On kyettävä luomaan sellainen kassatu-

⁴ Ks. esim. Jyväskylän Kaupunginteatterin toimintakertomus 2003; Mäkinen 2006: 8–13.

lojen virta, että se riittää kaikkien sidosryhmien rahallisten minimivaatimusten täyttämiseen, jotta yrityksen taloudelliset perusteet olisivat kunnossa (Kettunen, Mäkinen & Neilimo 1980: 23). Teatteria pidetään yksityisen ja julkisen sektorin välimaastoon sijoituvina voittoa tavoittelemattomina, yleishyödyllisenä nonprofit-organisaationa, jonka tavoitteena on tuottaa ensisijaisesti haluttuja palveluita (Nieminen 1999, 1). Palveluja tuottavasta yrityksestä voidaan käyttää myös nimitystä taitotietoyritys, kun korostetaan tiedon, taidon ja informaation merkitystä palveluiden tuottamisessa ja hyväksikäyttämisessä. Taitotietoyrityksen tuotantotoiminnalle on tyypillistä, että se on luovaa, voimakkaasti yksilökeskeistä ja ongelmien ratkaisuja tuottavaa. Toisin kuin teollisuudessa, on taitotietoyrityksen työntekijää mahdoton korvata koneella, koska työntekijä on tärkein tuotannontekijä. Tästä syystä työvoimakustannukset ovat usein hyvinkin merkittävä osa palveluyrityksen kokonaiskuluista. (Riistama & Jyrkkiö 1999: 252.)

Alan aikaisempiin tutkimuksiin ja julkisen keskustelun perusteella keskeisiä menestystekijöitä teatterialalla näyttävät olevan suunnitelmallisen taloudenhoidon lisäksi ainakin teatterin organisaatorakenne, koko, sijainti ja ohjelmisto, teatterin ja yleisön välinen suhde, tekijöiden tunnettuus, onnistunut markkinointi sekä kriitikoiden arviot teatteriesityksistä. Empiirisessä osuudessa suoritettavien teatterinjohtajahaastatteluilla selvitetään heidän näkemyksensä keskeisimmistä kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä tämän päivän teatterialalla.

Nonprofit-organisaation tärkeimpiä taloudellisia velvoitteita ovat voiton tavoittelun sijasta maksuvalmiuden ja vakavaraisuuden säilyttäminen laadukkaan ja tarkoituksenmukaisen toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi. Esimerkiksi Tristan (1989: 7, 26), joka on tutkinut 189 pientä ammattiteatteria Yhdysvalloissa, huomasi, että taloudellisten vaikeuksien seurauksena teatterit joutuivat usein tuottamaan entistä vähemmän uusia näytelmiä taloudellisten riskien minimoimiseksi ja että teattereiden taiteellisesta toiminnasta vastaavien johtajien ajasta suuri osa kului rahoituksen etsimiseen.⁵

Teatterialalla on haluttu ja halutaan yhä korostaa laatuaspekteja. Esimerkiksi Uusitalon ja Korhosen (1986: 23) tutkimuksissa koskien suomalaisia teattereita ja niiden johtamista havaittiin, että teatterinjohtajat pitivät taiteellisia laatutavoitteita tärkeämpinä kuin taloudellisia tavoitteita. Toisaalta tutkimukset osoittivat myös, että ilman vakaata taloudellista perustaa teatterin taiteellisen toiminnan taso kärsii. Voidakseen jatkaa mahdolli-

⁵ Suomessa teatterit ovat raportoineet katsojamäärien kohonneen silloin, kun ensi-iltojen määrää on kyetty lisäämään, vastaavasti vähennystä on tapahtunut ensi-iltojaan vähentäneissä teattereissa (Ks. esim. Kouvolan Teatterin toimintakertomus 2002).

simman laadukkaiden palveluiden tuottamista myös tulevaisuudessa, teatterin olisi siten saatava vähintään tulot ylittäviä kuluja vastaava määrä tukea valtiolta, kunnilta tai muista lähteistä.

Voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden menestystä pitäisi mitata myös niiden sidosryhmien kannalta, koska taloudellisella menestyksellä on joko mahdollistava tai rajoittava rooli, mutta vain harvoin se on nonprofit-organisaation toiminnan ensisijainen päämäärä (Esim. Uusitalo ym. 1986: 23). Sidosryhmät, kuten esimerkiksi omistajat, yrityksen johto ja henkilöstö, asiakkaat, rahoittajat, valtio ja kunnat ovat kiinnostuneita yrityksestä ja sen toiminnasta ja heidän taloudellinen intressinsä on sidoksissa tarkasteltavan yrityksen toimintaan. Lisäksi tärkeinä sidosryhminä teatterialalla voidaan pitää myös tiedotusvälineitä sekä kulttuurista sponsoroivia yhteistyöyrityksiä, jotka ovat kiinnostuneita teattereiden toiminnasta. Sidosryhmät haluavat yleensä vastikkeen yrityksen toimintaan vaikuttavasta panoksestaan ja tästä syntyy vuorovaikutussuhde, jonka tuloksena syntyvät muun muassa yrityksen menot ja tulot. (Arto, Leppiniemi, Koskela & Pitkänen 1992: 20; Lehto 1993: 5; Kaplan 2001: 353; Oesch 2002:35.)

Teatteritoimintaa tuetaan merkittävästi valtionavustuksin sekä kunnanavustuksin (Niemi 1999: 17–18; Teatteritilastot 2002, 2003, 2004). Julkisella tuella rahoitettiin vuosina 2001–2004 keskimäärin noin 70 % valtionosuutta saavien teattereiden käyttömenoista (Esim. Teatteritilastot 2004: 24). Ilman julkista tukea taiteen ja kulttuurin tuottaminen on harvoin välittömästi taloudellisesti kannattavaa (Komiteanmietintö 1992: 36).

Teattereiden tuloja säätelee Teatteri- ja orkesterilaki (730/92). Keskisuuret ja suuret teatterit ovat saaneet keskimäärin vajaan kolmanneksen tuloistaan omina tuloina, kuten esimerkiksi esitystoiminnan tuotoista. Esitystoiminnan tuottoja ovat muun muassa pääsylipputulot, käsiohjelmien ja muun oheispalvelun myyntiä. Keskisuurten ja suurten teattereiden menoista vuonna 2004 oli keskimäärin 68 % henkilöstömenoja, toimintamenoja 17 % ja kiinteistömenoja 15 %. Henkilöstömenot sisältävät vakinaiset ja tilapäiset palkat sekä sosiaalikulut. Teattereiden toimintamenoihin sisältyvät matka- ja päivärahat, markkinointikulut ja muut muuttuvat kulut. Kiinteistömenot koostuvat kiinteistön hoitamisesta kohdistuvista kuluista. (Niemi 1999: 25, 27; Teatteritilastot 2004: 24, 33.)

Valtion ja kuntien tuen lisäksi yritysrahoituksen merkitys ja sponsorointitoiminta ovat kasvaneet jonkin verran viime vuosina myös teatterialalla. Sponsoroinnilla tarkoitetaan vastavuoroisuuteen perustuvaa yhteistyötä yrityksen ja tuettavan kulttuuritoimijan välil-

lä. Elinvoimainen, monimuotoinen ja kehittyvä kulttuuri koetaan tärkeäksi yritysmaailmassa. Trendi näyttää olevan se, että etenkin taloudellisesti kannattaviin kohteisiin sponsorointirahoja sijoitetaan tulevaisuudessa yhä enemmän. Teatterit tekevät yhteistyötä yritysten kanssa, mutta yritysrahoituksen välitön vaikutus kulttuuriin on jäänyt toiseksi sangen vähäiseksi. Yritysyhteistyö⁶ ja yritysrahoituksella toteutetut toiminnot ovat kuitenkin kasvattaneet muun muassa pääsylipputulot, lisänneet näkyvyyttä ja mahdollistaneet laajemman kokonaistarjonnan. (Korpiää & Saarela 1995: 55–56; Oesch 2002: 5, 96–98, 101–103; Keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004; Kanerva ym. 2006: 24, 26, 33, 43.)

3.3.3. Julkisen tuen perusteluja taloustieteen näkökulmasta

Julkisen talouden rahoitusvaikeudet, 1990-luvun alun lamavuodet ja uusi julkisjohtaminen ovat lisänneet kiinnostusta julkista tukea koskevaan arvokeskusteluun Suomessa. Pohdinnan kohteeksi on muun muassa tullut, mistä toiminnoista ja kulttuuripalveluista julkisen vallan tulisi olla vastuussa ja missä määrin. Teattereiden ja muiden kulttuurilaitosten julkiselle tuelle on esitetty monia perusteluja. Taloustieteissä julkisen tuen tarpeellisuutta teatteritaiteelle ja muulle kulttuuritoiminnalle on legitimoitu muun muassa Baumol & Bowen -mallilla, julkishyödyke- ja meriittiargumenteilla sekä kulttuurin positiivisilla ulkoisvaikutuksilla. (Taalas 1993: 2–3, 9–10; Lähdesmäki 2003: 130, 133, 153.)

Julkishyödykeargumentti (public good) kulttuurin tukemisen perusteluna liittyy näkemykseen, jonka mukaan kulttuuria voivat kuluttaa kaikki riippumatta siitä, kuka hyödykkeen maksaa. Julkishyödykeargumentin mukaan yhden henkilön kulutus ei vähennä toisen käyttömahdollisuuksia, eikä yhdestä lisäkäyttäjästä koidu lisäkustannuksia. Puhtaita julkishyödykkeitä ovat esimerkiksi verorahoilla pystytetyt patsaat. Julkishyödykeargumentti perusteluna kulttuurin julkiselle tuelle on kuitenkin hivenen ongelmallinen, sillä ainoastaan hyvin harvat taidemuodot sopivat puhtaan julkishyödykkeen määrittelmään. Esimerkiksi teatteritaiteessa saattavat pääsyliput jonkin verran rajoittaa kulutusta, jolloin oikeampi käsite olisi sekahyödyke (mixed good). Sekahyödyke on yksityisesti tuotetun hyödykkeen tavoin maksullinen, mutta muutoin julkishyödyke. (Taalas 1993, 6–7; Nieminen 1999: 21.)

⁶ Ks. esim. Kouvolan Teatterin toimintakertomus 2005: 6. Kouvolan Teatteri on tehnyt yhteistyötä S-ryhmän kanssa, ja sen myötä saanut mm. valtakunnallista näkyvyyttä lisää toiminnalleen.

Meriittihyödykeargumentin (merit good) lähtökohtana on, että tiettyjen hyödykkeiden kysyntä ja tarjonta eivät tehotomilla markkinoilla välttämättä johda yhteiskunnan kokonaisedun kannalta optimaaliseen tulokseen. Julkisen vallan, toisin sanoen valtion ja kuntien, olisi tämän argumentin mukaisesti otettava vastuu tiettyjen hyödykkeiden tuottamisesta tai tukemisesta, koska ihmiset eivät aina ymmärrä, mikä olisi heille itselle parhaaksi ja yhteiskunnan kokonaisedun kannalta toivottavaa. Yhteiskunnan näkökulmasta kansalaisten sivistystä edistäviä kulttuuripalveluita toivotaan tuotettavan enemmän kuin niitä todennäköisesti ilman julkista tukea markkinoilla tuotettaisiin. Meriittiargumenttia julkisen tuen perusteluna voidaan soveltaa kulttuurialan lisäksi myös muille markkinoilla kannattamattomille tuotannonaloille, mikäli niiden tuottamat hyödykkeet ja palvelut ovat yhteiskunnan kokonaisedun kannalta toivottavia. (Taalas 1993: 7–8.)

Ulkoisvaikutusargumenteilla viitataan tuotannon tai kulutuksen maksuttomiin sivutuotteisiin, joilla voi olla positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia muuhun kulutukseen tai tuotantoon. Positiiviset ulkoisvaikutukset, joita tavoitellaan, tuottavat lisäarvoa kohteelle, esimerkiksi paikkakunnan imago paranee kulttuuritarjonnan myötä, turistien määrä lisääntyy ja muu liiketoiminta hyötyy taloudellisesti. Negatiiviset ulkoisvaikutukset julkisen valta pyrkii puolestaan minimoimaan esimerkiksi määräämällä maksuja tai veroja niitä tuottaville organisaatioille. Perusteltaessa kulttuurin julkista tukea välittömällä tai välillisillä positiivisilla ulkoisvaikutuksilla, yhtenä keskeisenä ongelmana on muun muassa ulkoisvaikutusten havaitseminen ja luotettava mittaaminen. (Taalas 1993: 8–9.)

4. KANNATTAVUUS JA SEN MITTAAMINEN

4.1. Tilinpäätösanalyysi taloudellisten toimintaedellytysten mittaamisessa

Menetelmänä perinteinen tilinpäätösanalyysi tunnetaan jo 1800-luvun lopulta lähtien. Sen tavoitteena on yleensä yrityksen lyhyen tähtäimen taloudellisen menestymisen mittaaminen. Tässä pro gradu -tutkielmassa tilinpäätösanalyysiä käytetään suomalaisten keski suurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04 vaikuttavien tekijöiden analysoimisessa. Taloudellisten toimintaedellytysten osatekijät voidaan perinteisesti jakaa kannattavuuteen, maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen, joista kannattavuus on toiminnan perusedellytys. Edellä mainitut kolme taloudellisten toimintaedellytysten osatekijää ovat tiukasti sidoksissa toisiinsa, mikä on otettava huomioon tilinpäätösanalyysin suorittamisessa. Mikäli yrityksen taloudellisia edellytyksiä arvioitaisiin ja ennustettaisiin pitkällä aikavälillä, toimintaedellytyksiin on hyvä lukea mukaan myös yrityksen kasvu. Tilinpäätösanalyysin määrittelemisen varsinaiseksi mittaamiseksi edellyttää aina riittävän luotettavien ja teoreettisesti perusteltavissa olevien tunnuslukujen olemassaoloa. Kriittisessä arvioinnissa vertailuperusteena käytetään joko analyysin suorittajan asettamia tavoitteita ja/tai toisia saman alan yrityksiä. Jos tilinpäätösanalyysin vertailuperusteena ovat asetetut tavoitteet, on kysymys hyväksikäyttölaskelmasta. Hyväksikäyttölaskelma taas liittyy tulevaisuuteen kohdistuvaan päätöksentekoon. Koska tilinpäätösanalyysi suoritetaan tapahtuneen kehityksen pohjalta, analyysia ei voida välittömästi käyttää tulevan kehityksen ennakkointiin. Tilinpäätösanalyysin pohjalta voidaan kuitenkin yrittää ennakoida esimerkiksi faktorianalyysia tai muita monimuuttujamenetelmiä käyttäen yrityksen tulevaa kehitystä. (Laitinen 1992: 189–190, 2002: 13–14, 29; Aho & Rantanen 1996: 36.)

Tilinpäätösinformaatiota tietoperustana käyttäen suoritettu tilinpäätösanalyysi on kaikin luotettavin silloin, kun analyysin laatijalla on käytettävissä myös niin sanottua sisäistä informaatiota tarkasteltavasta yrityksestä. Tällöin yrityksen tulevaisuuden kehityksen arvioinnissa voidaan käyttää apuvälineenä esimerkiksi henkilöstötilinpäätöstä, aineettoman omaisuuden arviointia tai balanced scorecardia. Jos analyysi tehdään pelkästään tuloslaskelmien ja taseiden eli taseinformaation perusteella, ulkoisen analyysin tuloksiin on suhtauduttava tietyllä varauksella. Jotta analyysi on luotettava, pitää seuraavien edellytysten täytyä: (1) analysoija tuntee tilinpäätösten laatimistavat, noudatetun tilinpäätöspolitiikan ja yleisen ammattiterminologian ja (2) tilinpäätösten laatimistapojen, tilinpäätöspolitiikkojen ja terminologian tulee olla niin tarkat, että eri analysoija

päätyisi saman kirjanpitoaineiston pohjalta samaan tilinpäätökseen. (Aho ym. 1996: 36; Laitinen 2002: 218.)

Perinteistä tilinpäätöstietoihin perustuvaa analyysia voidaan myös parantaa kytkemällä se tavalliseen strategiseen analyysiin, tilinpäätöstietoja oikaisemalla, pidentämällä tarkastelujännettä tai käyttämällä tähän tarkoitukseen sopivaa niin kutsuttua strategista tilinpäätösanalyysia yrityksen tulevaisuuden potentiaalin määrittelemiseksi. Strategisella tilinpäätösanalyysillä tarkoitetaan yrityksen tilinpäätöksiin perustuvaa pitkän tähtäimen analyysia, jonka perustan muodostaa kasvu-, tulontuottamis- ja rahoitusprosessien kartoittaminen sekä niiden pohjalta laadittavat ennusteet ja yrityksen arvon mittaaminen. Tämä lähestymistapa on tutkimusten perusteella yleistettävissä lähes millaisiin yrityksiin tahansa, ja sen tunnettavuus ja käyttö lisääntynee lähivuosina perinteisen tilinpäätösanalyysin vaihtoehtona. (Laitinen 2002: 12–16, 217–219, 222.)

4.2. Tilinpäätösanalyysin keskeiset ongelmat

Tilinpäätösanalyysin ensimmäisenä vaiheena on tilinpäätöstietojen muokkaaminen mahdollisimman luotettavaksi tietopohjaksi yrityksen taloudellisten menestystekijöiden mittaamista varten. Muokkaamisen tavoitteena on lisätä tilinpäätösanalyysin luotettavuutta poistamalla tilinpäätöslaskelmien vääristymät, jotka aiheutuvat kirjanpitolainsäädännön yrityksen johdolle suomista joustokohdista. Tavoitteena on, että tuloslaskelma ja tase muokataan vastaamaan mahdollisimman hyvin todellista tilinpäätöstilannetta. Tilinpäätösanalyysin luotettavuus on enintään yhtä suuri kuin lähtötietojen luotettavuus muokkaamisen jälkeen. Perinteinen tilinpäätösanalyysi on lyhyen aikavälin laskentana herkkä virheellisyyksille ja satunnaisille tapahtumille, jolloin ennustaminen ja yrityksen luotettava arviointi on vaikeata. Tilinpäätösanalyysin tutkimus on ollut pääsääntöisesti empiirisesti painottunut eikä sen teoreettista perustaa ole vielä kyetty kunnolla vahvistamaan. Tunnuslukujen valitsemiselle ei ole vahvoja tieteellisiä perusteita, jolloin ne käytännössä valitaan opaskirjojen antamien ohjeiden tai oman kokemuksen perusteella. Tilinpäätösanalyysin tieteellistä teoriaperustaa pitäisi kehittää siten, että voitaisiin osoittaa sekä tunnuslukujen reliabiliteetti, validiteetti että tunnuslukujen sopivuus eri päätöksentekotilanteita varten. Sama koskee tilinpäätösanalyysiin liittyviä verrattavuus- ja johdonmukaisuusongelmia. Näin tilinpäätösanalyysin luotettavuutta ja merkitystä voitaisiin parantaa. (Laitinen 1992: 66–69, 72; 2002: 12–13.)

Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että mittarin pitää mitata tarkoitettua mittauksen kohdetta riittävän harhattomasti (Laitinen 2002: 158). Mittarin arvojen oikeellisuutta voidaan parantaa Kujansuun, Mäkisen ja Neilimon (1974: 89–90) mukaan (1) tutkimalla tarkoin, mitä analyysillä halutaan selvittää ja millaisia mittareita ilmiöt edellyttävät, (2) laskeamalla mittareiden arvoille hajontoja, jolloin voidaan täydentää muuten varsin yksiarvoisia mittareita ja näin saada kattavampi käsitys tutkimusjoukon ominaisuuksista mitattavan ilmiön suhteen ja (3) suorittamalla kokeita erilaisten mittareiden kyvyistä mitata ilmiötä sekä tekemällä vertailuja muihin vastaavanlaisiin tutkimuksiin. Laitisen (2002: 159) mukaan tietyissä tapauksissa mittausvirhettä ei ole syytä poistaa lainkaan, vaan on parempi tyytyä mitatun ja oikean tuloksen väliseen harhaisiin tuloksiin, mikäli ne johtavat oikeanlaiseen käyttäytymiseen asetettujen tavoitteiden suhteen. Tällöin motivointi tietynlaiseen toimintaan katsotaan tärkeämmäksi kuin mittauksen harhattomuus.

Reliabiliteettivaatimuksella tarkoitetaan sitä, että mittarin pitää olla riittävän tarkka. Mittaustulosten tarkkuutta voidaan kehittää määrittelemällä mittaussäännöt täsmällisesti, jolloin mittaushajontojen epämääräisyydestä johtuvaa suurta hajontaa ei pääse syntymään (Laitinen 2002: 160). Kujansuun, Mäkisen ja Neilimon (1974: 89) mukaan reliabiliteettiongelman poistamiseksi: (1) tutkimusjoukko on syytä rajata sekä määrällisesti että laadullisesti mahdollisimman homogeeniseksi, (2) puuttuvat havainnot eliminoida tai korjattava tutkimusaineistosta, (3) tutkimusjoukko pyrittävä homogeenisoimaan ominaisuuksiltaan analyysille sopivaksi sekä (4) määrittää tutkimusaineisto riittävän suureksi.

Verrattavuusongelma tarkoittaa sitä, että yrityksen koko, toimiala tai sijainti saattaa vaikuttaa yritysten väliseen vertailukelpoisuuteen. Tämä merkitsee sitä, että lähtökohtaisesti tilinpäätösanalyysin avulla voidaan verrata ainoastaan tietyllä tavalla samanlaisia yrityksiä toisiinsa. Johdonmukaisuus tarkoitetaan empiirisesti havaittua ilmiötä, jossa samaa taloudellista menestystekijää, esimerkiksi kannattavuutta, mittaavat tunnusluvut johtavatkin yritysten välisessä vertailussa erilaiseen tulokseen, koska tilinpäätöksen joustokohdat ja mahdolliset ulkoiset tekijät vaikuttavat niihin eri tavalla. Johdonmukaisuusongelman välttämiseksi on määriteltävä mittauksen kohde riittävän täsmällisesti. (Laitinen 1992: 67–68, 2003: 158–161.)

Perinteisellä tilinpäätösanalyysillä ei useinkaan saada riittävästi tietoa tunnusluvun muutokset aiheuttaneista syistä, koska tilinpäätösanalyysi rajoittuu pääsääntöisesti yrityksen rahaprosessiin. Perimmäiset syyt muutoksiin löytyvät useimmiten reaali-prosessin puolelta. Näiden syiden selvittäminen edellyttää puolestaan analyysin laajentamista tilin-

päätösanalyysin ulkopuolelle, kuten esimerkiksi tuotannon ja tuotantoteknologian tehokkuuden analysointiin, markkinoinnin ja markkinoiden analysointiin. Perinteinen tilinpäätösanalyysi on todettu sen puutteista huolimatta erinomaiseksi välineeksi yrityksen taloudellisen toimintaedellytysten selvittämiseksi, koska sitä voidaan soveltaa tuntemalla ainoastaan yrityksen tilinpäätöstiedot, tuloslaskelma, tase ja erilaiset liitetiedot. (Aho ym. 1996: 36–37; Laitinen 2002: 217.)

4.3. Kannattavuus teoreettisena käsitteenä

Yrityksen laskentatoimessa kannattavuus teoreettisena käsitteenä voidaan määritellä yrityksen kyvyksi sen johdon näkökulmasta tuottaa tuloja uhraamallaan menoilla pitkällä aikajaksolla. Kannattavuus voidaan jakaa kahteen tärkeään dimensioon: (1) koko pääoman kannattavuuteen ja (2) oman pääoman kannattavuuteen. Koko pääoman kannattavuudesta on kysymys siitä, miten yritykseen sitoutunut koko pääoma tuottaa voittoa. Mittarina voidaan käyttää esimerkiksi sijoitetun pääoman tuottoprosenttia. Oman pääoman kannattavuudessa kysymys on yrityksen kyvystä tuottaa voittoa omistajilleen. Hyvä mittari tässä tapauksessa olisi esimerkiksi oman pääoman tuottoprosentti. Yrityksen on tuloillaan selviydyttävä kaikkien sidosryhmien yritystoimintaan kohdistamien sopimusperäisten velvoitteiden hoitamisesta, minkä lisäksi liikeyrityksen on kyettävä tuottamaan yritykseen investoinneille omistajille riittävä korvaus heidän taloudellisesta riskistään. (Laitinen 1992: 190, 2003: 423–424.)

Kannattavuuden mittaamisessa on olennaista huomioida myös, kuinka nopeasti yrityksen uhraamat menot kerryttävät tuloja. Mitä enemmän ja mitä nopeammin yrityksen uhraamat menot tuottavat tuloja, sitä kannattavampi yritys on ja sitä paremman sisäisen koron tulot tuottavat sen aiheuttamille menoille. Jotta sisäinen korko voidaan laskea, on tunnettava kunkin vuoden menojen synnyttämät tulovirrat. Tämä on erittäin vaikeaa tulojen yhteisyyden takia, minkä vuoksi yrityksen kannattavuutta mitataan usein perinteisten kannattavuuden tunnuslukujen avulla. Laitinen on todennut, että: "Sisäinen korko muodostaa kuitenkin periaatteessa mittaushanteen, jonka arvioimiseen kannattavuuden tunnusluvuilla pitäisi jatkuvasti pyrkiä." Kun huomioidaan myös tulojen ajallinen kertyminen, voidaan kannattavuutta kuvata yrityksen pitkän tähtäimen tulontuottamiskyvyksi, jossa otetaan huomioon investoitujen menojen ja niiden synnyttämien tulojen välinen aikaviive. (Laitinen 1986: 43, 1992: 191–192.)

Yrityksen kannattavuusongelma syntyy siitä, että tuotantotoiminnasta on saatava voittoa kulloinkin rahoitusmarkkinoiden edellyttämä määrä. Yrityksen tuotantoprosessi sekä toiminnot tuotannontekijöiden ja suoritteiden markkinoilla on suunniteltava ja toimeenpantava siten, että rahoitusmarkkinoiden vaatimukset voiton kertymisestä täyttyvät. Yrityksen on kyettävä kattamaan menojen ohella myös korot, osingot ja verot. Tuotantotoiminnasta saatavien tulojen on oltava vähintään tämän voiton verran suuremmat kuin menot. Syntynyt voitto todetaan tilinpäätöksissä. Vain kannattava yritys voi jatkaa toimintaansa. (Arto ym.1994: 161; Riistama ym. 1999: 29–30.)

On olemassa myös muita näkökulmia kannattavuuden käsitteelle, kuten esimerkiksi kansantaloudellinen ja julkistaloudellinen kannattavuus. Kansantaloudellisella kannattavuudella tarkoitetaan teoreettisen kansantaloustieteen mukaan sellaista toimintaa, joka nostaa kansalaisten hyvinvointia. Tällöin hyvinvoinnin lisäystä mitataan esimerkiksi kulutuksella tai kulutusmahdollisuuksilla. Perusoletuksena tällöin on yleensä, että markkinat toimivat tehokkaasti. Perusoletusten mukaan markkinat ovat tehokkaat, kun vaihdanta, tuotanto ja toiminta ovat tehokkaita eikä kenelläkään ole käytettävissä sellaista hinnanmuodostukseen vaikuttavaa tietoa, jota toisilla ei ole. Tällöin kansalaisten hyvinvoinnin muutos voidaan olettaa yhtä suureksi kuin nettokansantuotteen muutos. Nettokansantuotteella tarkoitetaan tuotannontekijätulojen summaa. Nettokansantuotetta laskettaessa on huomioitava, että markkinat eivät käytännössä kuitenkaan toimi täysin tehokkaasti, minkä lisäksi nettokansantuote ei myöskään huomioi esimerkiksi kansallisten varojen muutosta eikä palkattoman työn määrässä tapahtuvia muutoksia. Nettokansantuotteen arvo tuottajahinnoissa tarkoittaa palkkojen, korkojen, vuokrien ja voittojen summaa. Soveltamalla tätä yhtälöä yksittäiseen julkiseen panostukseen, voidaan nettokansantuotevaikutukseksi laskea hankkeesta aiheutuva kunkin osatekijän muutos. (Ylä-Liedenpohja 1994: 172–173; Malmi 1995: 56; Brealey & Myers 2006: 351, 363–370.)

Julkistaloudellisella kannattavuus puolestaan voi olla joko kunnallistaloudellista, valtiontaloudellista tai kokonaisjulkistaloudellista. Kunnallistaloudellisesti kannattavin ratkaisu on se, josta kunnalle koitua nettohyötyä on suurin ja valtiontaloudellisesti kannattavin puolestaan se, josta on eniten nettohyötyä valtion talouden kannalta. Kokonaisjulkistaloudellisen kannattavuuden tarkastelun lähtökohtana on oletus siitä, että julkinen sektori eli valtio ja kunnat muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Kannattavuutta mitataan laskemalla julkisen sektorin saamien taloudellisten tuottojen, esimerkiksi kunnalle ja valtiolle koituvat verotulot, ja julkisen sektorin suorittamien panostuksen välistä erotus. Vuonna 1988 Hummel ja Berger ovat esittäneet yhtenä vaihtoehtona julkistalou-

dellisen kannattavuuden mittariksi kulttuuripalveluiden julkistaloudellista omarahoitettavuusastetta. (Malmi 1995: 49–50, 53–54, 218.)

Lisäksi muista kannattavuuskäsitteistä mainittakoon Malmin esittämä kunnallisyhteisöllinen kannattavuus -käsite, joka on yhtä kuin kunnallistaloudellinen kannattavuus lisätynä erityyppisillä kuntalaisille koituvilla nettohyödyillä. Hyötyvaikutuksia, joille voidaan tarvittaessa antaa erisuuruisia painoarvoja, ovat muun muassa: palkansaajille työllistymisestä aiheutuva nettohyöty, yritysten omistajille koituva taloudellinen nettohyöty, kunnalle koituva strateginen nettohyöty sekä kulttuuripalveluiden käyttäjille koituva kuluttajan ylijäämä. Mikäli kunnan asukkaisiin kohdistuvat vaikutukset kyetään esittämään yhteismitallisesti, panostus, joka maksimoi näiden vaikutusten summan eli kunnallisyhteisöllisen nettohyödyn. Kulttuuriin sovellettaessa nettohyötytulokunnan mukaan kannattava olisi sellainen kulttuurilaitos, jonka jatkaminen tuottaa nettohyötyä edellyttäen, ettei laitoksen jatkamiseen käytettävillä resursseilla saada aikaan suurempaa nettohyötyä jossa vaihtoehtoisessa panostuskohteessa. (Malmi 1995: 198–216, 219.)

4.4. Kannattavuuden mittaaminen

Yrityksen kannattavuuden mittaamiseksi on olemassa useita eri menetelmiä tilinpäätösanalyysin suorittamiseksi. Perinteisen tuloslaskelman lisäksi tilinpäätösanalyysi voidaan tehdä myös seuraavien kolmen virtalaskelman pohjalta. Liikepääoma-, meno-tulovirta- ja kassavirtalaskelmia käytetään tilinpäätösanalyysin lähtökohtina, koska niiden avulla voidaan vähentää yritysjohtajan harkinnanvaraisten päätösten vaikutusta mittauksen tuloksiin sekä parantaa tilinpäätösanalyysin reliabiliteettia. Tilinpäätösanalyysin yhteydessä tehtävien virtalaskelmien laatimiseen tarvitaan laskentatoimen tutkimuksiin perustuvien ohjeiden mukaan lähtötietoina yrityksen oikaistut tuloslaskelmat sekä taseet kahdelta viimeiseltä vuodelta. Lisäksi voidaan hyödyntää tilinpäätöksen liitetietoja. (Kettunen ym. 1980: 60; Laitinen 1992: 131, 137–138.)

Virtalaskelmien keskeisenä erona on niiden käyttämä rekisteröintiajankohta, joka riippuu virtalaskelmien sisältämästä laskennan kohteesta. Perinteisessä tuloslaskelmassa tulo rekisteröidään sen syntymishetkellä ja jaksotetaan tilikaudelle. Vastaavasti rekisteröidyistä menoista erotetaan se osa kuluksi, joka on tarvittu jaksotetun tulon eli tuoton hankkimiseen. Näin tuloslaskelman laatimisen yhteydessä pitäisi selvittää menojen ja tulojen väliset syy-seuraus- eli niin kutsutut kausaalisuhteet, jos halutaan pitää kiinni menon jaksotuksen johdonmukaisuudesta. (Kettunen ym. 1980: 68.)

Yrityksen tulojen ja menojen välisten kausaaliyhteyksien virheetön selvittäminen on etenkin pitkävaikutteisten menojen yhteydessä useimmiten hankalaa tai peräti mahdotonta. Täysin luotettavasti yrityksen kannattavuus voidaankin selvittää ainoastaan yrityksen koko eliniältä. Sen vuoksi on kehitetty liikepääomavirtalaskelma, jossa jaksotetaan ainoastaan lyhytaikaiset menot ja joka lyhytvaikutteisten kulujen osalta vastaa tuloslaskelmaa, mutta jossa poistot on korvattu investoinneilla. Liikepääomavirtalaskelmasta voidaan käyttää myös nimitystä käyttöpääomavirtalaskelma. (Kettunen ym. 1980: 68; Laitinen 1992: 132–133, 191.)

Kaikki yrityksen käyttämät menoerät osallistuvat yhdessä tulojen tuottamiseen. Koska eri menojen synnyttämät tulot sekoittuvat helposti keskenään, yksittäisten menojen ja niiden synnyttämien tulojen välisiä kausaaliyhteyksiä on vaikeaa jo seurata pelkästään lyhytvaikutteisten menojen osalta. Siksi meno-tulovirtalaskelmassa eli niin kutsuttujen nopeakiertoisten varojen laskelmassa, käytetään lyhytvaikutteisten kulujen sijasta menoja. Vastaavasti tuloja ei kohdisteta tilikaudelle, toisin sanoen tuottojen laskemisesta luovutaan. Tässä virtalaskelmassa on nimensä mukaisesti kysymys puhtaasta meno-tulolaskennasta. (Laitinen 1992: 133.)

Kassavirtalaskelmassa luovutaan sekä tulojen että menojen jaksotuksesta aivan kuten meno-tulolaskelmassa, mutta kassavirtalaskelmassa menot ja tulot muunnetaan lisäksi myös kassatapahtumiksi. Kassavirtalaskelmissa kiinnostuksen kohteena ovat ennen kaikkea rahan liikkeet, minkä vuoksi menot ja tulot rekisteröidään kassaperusteisesti. Kassaperusteisuudesta johtuen laskelmassa seurataan ainoastaan kassan muutoksia. Kassavirtalaskelma on suppeampi kuin muut edellä mainitut laskelmat. (Laitinen 1992: 134.)

Kannattavuuden mittaaminen vaatii menojen ja tulojen kausaaliyhteyden selvittämistä. Mitä enemmän siirrytään tuloslaskelmasta kohti kassavirtalaskelmaa, sitä enemmän joudutaan antamaan periksi kausaaliyhteyksien noudattamisesta laskelmaa laadittaessa. Näin tehtäessä luovutaan kannattavuuden mittaamisesta ja siirrytään mittaamaan yrityksen tulo- ja kassavirtojen riittävyttä. Kun siirrytään tuloslaskelmasta kohti kassavirtalaskelmaa reliabiliteetin parantamiseksi, heikennetään samalla jatkuvasti mittaamisen validiteettia. Näin mittauksen hyväksikäyttäjän arvostukset reliabiliteetin ja validiteetin suhteen ratkaisevat, mitä laskelmaa kannattaa käyttää. Mittauksen toisena ääripäänä on perinteinen tuloslaskelma, joka tuloslaskennan ratkaisemattomien ongelmien vuoksi ei ole kovin reliabeeli, mutta pyrkii toisaalta korkeaan validiteettiin kannattavuuden mit-

taamisessa. Toisena ääripäänä on kassavirtalaskelma, johon eivät tilinpäätöksen keskeiset joustokohdat vaikuta, koska sen laskemiseen ei tarvita poistoja eikä vaihto-omaisuuden arvoa. Näin sen reliabiliteetti on hyvä, mutta validiteetti heikko, koska kausaaliyhteyksiä ei edes pyritä noudattamaan. Mittauksen kohde muuttuu samalla yrityksen kannattavuudesta yrityksen tulorahoituksen riittävyteen. (Laitinen 1986: 39–40, 1992: 136–138.)

4.5. Yhteenveto

Mitä milloinkin tarkoitetaan kannattavuudella, ei ole aivan yksiselitteistä silloin, kun käsitettä tarkastellaan voittoa tavoittelemattomien nonprofit-organisaatioiden näkökulmasta. Tämä johtuu muun muassa siitä, että nonprofit-organisaatioilla on riittävien taloudellisen toimintaedellytysten turvaamisen lisäksi aina myös muita tärkeitä tavoitteita, jotka vaikuttavat olennaisesti niiden toimintaan. Esimerkiksi Suomen Kansallisoopperan kohdalla tämä muu tärkeä tavoite on ylläpitää klassista ooppera- ja balettiperinnettä Suomessa. Tämä tavoite on sinänsä katsottu kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti hyvin tärkeäksi ja tarpeelliseksi, vaikka toiminta ei olisikaan kannattavaa liiketaloudellisessa mielessä. On kuitenkin hyödyllistä tutkia myös yritysjohton laskentatoimen menetelmiä hyödyntäen teattereiden, oopperoiden ja niiden kaltaisten nonprofit-organisaatioiden taloudellista kannattavuutta ja kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä nimenomaan liiketaloudellisen kannattavuuden näkökulmasta. Tätä kautta voidaan saada aikaiseksi tuloksia, joiden avulla kyetään vastaamaan nykyistä paremmin myös teattereiden toimintaan ja niiden johtamiseen kohdistuviin taloudellisuuden ja tehokkuuden vaatimuksiin vaikuttavuuden lisäksi.

Tutkimuskysymykset, joihin etsitään tieteellisesti vastauksia tässä pro gradu -tutkielmassa, ovat:

- Miten suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuus on kehittynyt vuosina 2001–04 ja mitkä ovat olleet syynä tähän kehitykseen?
- Mitkä menestystekijät ovat vaikuttaneet keskeisesti suomalaisten teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04?

Tutkimuksessa testataan tilastotieteellisin menetelmin, toisin sanoen regressioanalyysin avulla oletettujen menestystekijöiden vaikutusta teattereiden taloudelliseen kannattavuuteen. Empiirisesti testattavat hypoteesit ovat seuraavat:

- H_0 -hypoteesit: Regressiomallin selittävillä määrällisillä ja laadullisilla muuttujilla ei ole ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04.
- H_1 -hypoteesit: Regressiomallin selittävät määrälliset ja laadulliset muuttujat ovat vaikuttaneet tilastollisesti merkitsevästi teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04.

5. EMPIIRINEN TUTKIMUS, METODOLOGIA JA TUTKIMUSAINEISTO

5.1. Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimuksessa tutkitaan poikkileikkaus- ja aikasarjatutkimuksena suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä ja syitä kehitykseen vuosina 2001–04 sekä teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä laskentatoimen näkökulmasta. Otokseen on valittu yksinkertaisella satunnaisotannalla yhteensä 20 keskisuurta ja suurta suomen- ja ruotsinkielistä teatteria eri puolilta suomea 35:stä. Mukana tutkimuksessa on myös Suomen Kansallisooppera. Tilastoaineistoista ja teattereiden toimintakertomuksista saatujen tietojen lisäksi menestystekijöiden löytämiseksi haastatellaan suomalaisia teatterinjohtajia alansa asiantuntijoina ja analysoidaan tarkemmin heidän vastauksiaan.

Myös tilinpäätösanalyysiä käytetään suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vuosina 2001–04 vaikuttavien tekijöiden analysoimisessa. Taloudellisten toimintaedellytysten osatekijät voidaan perinteisesti jakaa kannattavuuteen, maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen, joista kannattavuus on toiminnan perusedellytys. Kannattavuuden mittaaminen vaatii menojen ja tulojen kausaaliyhteyden selvittämistä. Edellä mainitut kolme taloudellisten toimintaedellytysten osatekijää ovat tiukasti sidoksissa toisiinsa, mikä on otettava huomioon tilinpäätösanalyysin suorittamisessa. Mikäli yrityksen taloudellisia edellytyksiä arvioitaisiin ja ennustettaisiin pitkällä aikavälillä, toimintaedellytyksiin on hyvä lukea mukaan myös yrityksen kasvu. Tilinpäätösanalyysin määrittäminen varsinaiseksi mittaamiseksi edellyttää aina riittävän luotettavien ja teoreettisesti perusteltavissa olevien tunnuslukujen olemassaoloa. Koska tilinpäätösanalyysi suoritetaan tapahtuneen kehityksen pohjalta, analyysia ei voida välittömästi käyttää tulevan kehityksen ennakkointiin. Tilinpäätösanalyysin pohjalta voidaan kuitenkin yrittää ennakoida esimerkiksi monimuuttujamenetelmiä käyttäen yrityksen tulevaa kehitystä. (Heikkilä 1999: 234; Laitinen 1992: 189–190, 2002: 13–14, 29; Aho ym. 1996: 36.)

Teattereiden kannattavuuden mittaamisessa tässä tutkimuksessa käytetään regressioanalyysia, jossa on yksi selitettävä ja useita selittäviä eli riippumattomia muuttujia. Regressioanalyysi suoritetaan SPSS for Windows 14.0 -tilasto-ohjelmalla. Analyysissä muodostetaan selitettävän ja selittävien muuttujien välille matemaattinen relaatio, joka kuvaa mahdollisimman hyvin reaali maailman tilannetta, toisin sanoen sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen. Tämän riippu-

vuuden avulla ratkaistaan kuinka voimakkaasti selitettävän tekijän arvo muuttuu, kun selittäjän arvo muuttuu yhdellä yksiköllä. Regressioanalyysin toteuttamista käsitellään tarkemmin luvussa 6.3. (Esim. Aho & Papinniemi 1979: 2; Tamminen 1993: 137; Smith 2003: 75–83.)

5.2. Tutkimuksessa käytettävä havaintoaineisto

Tutkimuksen havaintoaineistona käytetään satunnaisotannalla valittuja 20 keskisuurta ja suurta suomen- ja ruotsinkielisten teattereiden tilinpäätöstietoja ja toimintakertomuksia vuosilta 2001–04. Otos, jossa on mukana myös Suomen Kansallisooppera, edustaa koko teatterikenttää Suomessa. Kaiken kaikkiaan Suomessa oli tutkimusajankohtana 59–60 valtionosuuslain piirissä olevaa teatteria. Näistä keskisuuria ja suuria teattereita oli 35. Tässä tutkimuksessa ryhmäteatterit, pienteatterit ja tanssiteatterit, yhteensä 24–25 teatteria, sekä Teatteri- ja orkesterilain (730/1992) ulkopuoliset teatterit on jätetty lähes kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Valittu otos on pienehköstä koosta huolimatta sangen edustava, kun huomioidaan että esimerkiksi vuonna 2004 keskisuurten ja suurten teattereiden osuus kaikista teattereista oli noin 90 %, oli vertailun kohteena sitten todelliset henkilötyövuodet, kokonaismenot tai kokonaistulot (Teatteritilastot 2004: 14, 29, 32, 38).

Tämän tutkimuksen satunnaisotos on arvottu käyttämällä apuna Tilastollisia kaavoja ja taulukoita -kirjan satunnaislukuja (Lehtonen & Niemi 2003: 45). Aluksi kullekin teatterille annettiin oma järjestysnumeronsa sattumanvaraisesti ilman mitään erityistä logiikkaa. Tämän jälkeen satunnaisotos, yhteensä 20 teatteria, arvottiin siten, että satunnaislukuja sisältävän taulukon 10 vasemmanpuolisimman sarakkeen kaksi ensimmäistä lukua valittiin ensin ja katsottiin mikä teatteri tuli otokseen valituksi. Tämän jälkeen edettiin edellä mainittua saraketta samalla periaatteella ylhäältä alaspäin ja edelleen sarakerivistä toiseen vasemmalta oikealle niin kauan, kunnes kaikki 20 teatteria 35:stä oli saatu valittua otokseen.⁷ Otokseen valitut teatterit jakaantuivat seuraavasti: 18 suomenkielistä teatteria 30:stä ja 2 ruotsinkielistä teatteria viidestä, 10 keskisuurta teatteria 24:stä sekä

⁷ Teatterit, jotka on satunnaisotannalla valittu mukaan tähän pro gradu -tutkimukseen, ovat: Espoon Kaupunginteatteri, Helsingin Kaupunginteatteri, Jyväskylän Kaupunginteatteri, Kemin Kaupunginteatteri, Komediateatteri Arena, Kotkan Kaupunginteatteri, Kouvolan Teatteri, Kuopion Kaupunginteatteri, Lahden Kaupunginteatteri, Mikkelin Teatteri, Oulun Kaupunginteatteri, Porin Teatteri, Seinäjoen Kaupunginteatteri, Suomen Kansallisooppera, Suomen Kansallisteatteri, Svenska Teatern, Turun Kaupunginteatteri, Vaasan Kaupunginteatteri & Wasa Teater. Tietoja otoksessa mukana olevista teattereista; ks. liite 1.

11 suurta teatteria 11:stä eri puolelta Suomea. Otos on suuruudeltaan 57,1 % kaikista Suomen 35 keskisuuresta ja suuresta teatterista.

Lisäksi tutkimuksessa empiiristä aineistoa on täydennetty haastattelemalla sähköpostitse otokseen valittujen keskisuurten ja suurten teattereiden (20) teatterinjohtajia alansa asiantuntijoina ja johtajina merkittävimpien taloudelliseen kannattavuuteen vaikuttavien laadullisten menestystekijöiden löytämiseksi. Teatterinjohtajia pyydettiin henkilökohtaisesti nimeämään vähintään kolme mielestään tärkeintä teatterinsa taloudelliseen menestykseen vaikuttavaa tekijää (ks. liite 2). Kukin teatterinjohtaja nimensi vapaamuotoisissa vastauksissaan keskimäärin 3–4 menestystekijää. Haastattelutuloksia käsitellään tarkemmin 6. luvun teattereiden kannattavuutta koskevan aikasarjatarkastelun yhteydessä.

Teattereiden tilinpäätöstiedot vuosilta 2001–04 ja muut tämän tutkimuksen kannalta keskeiset edellä mainitun ajanjakson tilastotiedot koskien teattereita on kerätty teattereiden omista virallisista kausijulkaisuista⁸ sekä Teatterin Tiedotuskeskus ry:n julkaisemista teatteritilastoista. Tilinpäätökset on varsinaisen toiminnan osalta muokattu käytettävissä olevan tilinpäätösinformaation puitteissa siten, että tilinpäätökset olisivat keskenään mahdollisimman vertailukelpoisia.

5.3. Analyysissä käytettävä kannattavuuden mittari

Empiirisen tutkimuksen kannattavuutta kuvaavaksi tunnusluvuksi ja regressioanalyysin selitettäväksi muuttujaksi valitaan käyttökateprosentti.

Käyttökateprosentti, KKATE⁹

Käyttökateprosentti mittaa sitä teatterin liikevaihtoon suhteutettua tuottomäärää, joka yritykselle tai organisaatiolle jää liikevaihdosta lyhytvaikutteisten kulujen vähentämisen jälkeen. Sitä voidaan käyttää mainiosti vertailtaessa saman toimialan yrityksiä, joiden pääomarakenne on samanlainen. Tunnusluvun reliabiliteetti on korkea, sillä käyttökateprosentti on riippumaton poistoista ja käyttöomaisuudesta. Tunnusluvun luotettavuutta

⁸ Todetaan, että tämän pro gradu -tutkimuksen 20 teatterin otokseen valitun Komedioteatteri Arenaa koskevien tilastotietojen ja toimintaa koskevien tietojen lähteinä on käytetty Teatterin Tiedotuskeskus ry:n Teatteritilastoja vuosilta 2001–2004 sekä Ilona-esitystietokantaa. Komedioteatteri Arenan omia virallisia vuosijulkaisuja ei ollut saatavissa.

⁹ $KKATE = \text{käyttökate} / \text{liikevaihto} * 100$

heikentää ainoastaan lyhytvaikutteisten menojen kahtiajako kuluksi ja vaihtomaisuudeksi. Tämä pystytään kuitenkin tavallisesti oikaisemaan suhteellisen hyvin ennen varsinaista tilinpäätösanalyysiä, joten sen vaikutus tunnusluvun luotettavuuteen jää pieneksi. Käyttökateprosentin validiteetti ei kuitenkaan ole kovin hyvä, koska tunnusluvun osoittaja ei huomioi harkinnanvaraisia eriä kuten varauksen muutoksia ja poistoja, jotka ovat osallistuneet liikevaihdon synnyttämiseen. Tässä tutkimuksessa käyttökateprosentissa on huomioitu teattereiden varsinaisen toiminnan nettokäyttömenot keskinäisen vertailtavuuden säilyttämiseksi ilman kiinteistökuluja, yleisavustuksia, varainhankinnasta aiheutuvia tuottoja ja kuluja sekä sijoitus- ja rahoitustoiminnan tuottoja ja kuluja. Esimerkiksi osalla teattereista on omat tilat, toiset toimivat kunnan kiinteistöissä tai yksityisillä vuokratuissa tiloissa. Kunnilta saatavat kiinteistöavustukset maksetaan hyvinkin erilaisin perustein. Teatterit voivat saada esimerkiksi vuokra-avustusta tai rakentamis- ja korjaustukea tai joutuvat maksamaan kaikki kiinteistökulunsa toimintabudjetistaan ilman erityistukea. Vuokra-avustuksiin saattaa sisältyä myös pääomavuokraa ja hoitovastiketta. Käyttökateprosentille ei ole yleispätevää tavoitearvoa. Käyttökateprosentin riittävyyttä arvioitaessa on toimialan lisäksi otettava huomioon käyttöomaisuuden poistovaatimukset ja vieraan pääoman rahoituskulujen määrä. Käyttökateprosentin suuntaa antavat vaihteluvälit ovat palveluille 5–15 %. (Yli-Olli 1983: 21; Laitinen 1992: 197–198; Yritystutkimusneuvottelukunta 2002: 57.)

5.4. Kannattavuutta selittävät muuttujat

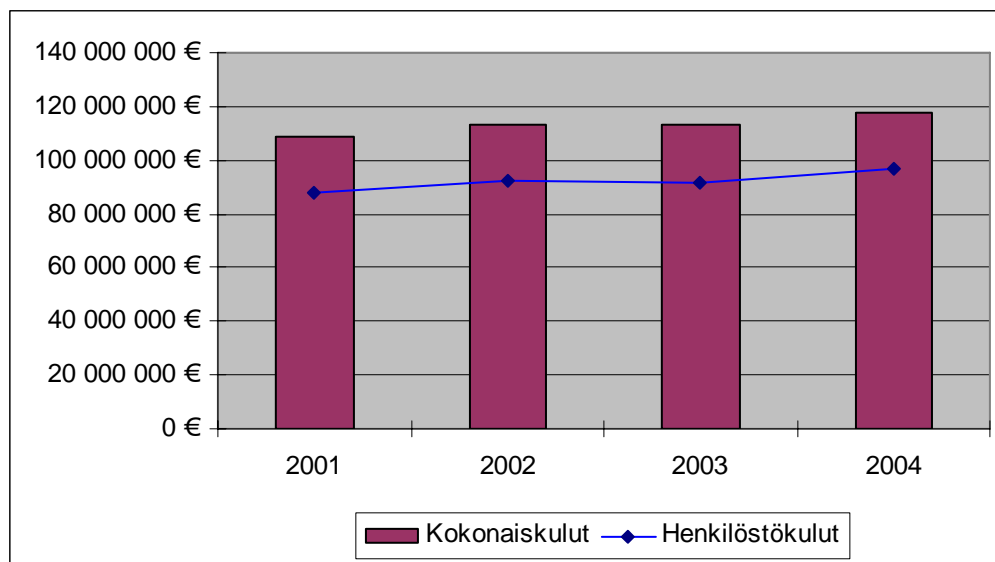
Kannattavuutta selittäviä muuttujia valittaessa on hyödynnetty aikaisempiin yritysten kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä, kulttuurialaa ja nonprofit-organisaatioita koskevia tutkimuksia. Muuttujia valittaessa on keskitytty löytämään teatteritoimintaa olennaisesti kuvaavia taloudelliseen informaatioon sekä teatteritilastoihin perustuvia tunnuslukuja. Tuloslaskelmasta on valittu muuttujiksi taloudelliseen teattereiden vaikutettavissa olevaan tulokseen olennaisesti vaikuttavia eriä kuitenkin siten, että valtionosuudet, kuntien avustukset ja erilaiset yritystuet on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Näiden lisäksi kannattavuutta selitetään teatterin sijaintia ja yleisömäärää kuvaavilla muuttujilla.

5.4.1. Kvantitatiiviset eli määrälliset muuttujat

(1) *Henkilöstökulut tilinpäätöksessä, HKP*¹⁰

¹⁰ HKP = palkat ja palkkiot+eläkekulut+henkilöstösivukulut+muut henkilöstökulut.

Henkilöstökulut ovat nykyään selkeästi kaikkien Suomen ammattiteattereiden suurin varsinaisen toiminnan yksittäinen kuluerä, näin myös vuosien 2001–04 tuloslaskelmien perusteella. Hallinnossa tarvitaan suunnitelmallista henkilöstöresurssienhallinnan osamista, jotta teatteri voisi saavuttaa onnistuneesti sekä toiminnalliset että taloudelliset tavoitteensa. Vuosina 2001–04 henkilöstökulujen osuus kaikista teatterin varsinaisen toiminnan kuluista oli keskimäärin noin 70–80 % riippuen siitä, huomioidaanko kokonaiskuluissa kiinteistön ylläpitokulut vai ei. Yhteenlasketut henkilöstökulut kasvoivat tarkasteluajanjakson 2001–04 aikana otoksessa mukana (20) olevissa teattereissa keskimäärin 2–3 % vuodessa. Vaihtelua eri teattereiden välillä oli merkittävästi sekä henkilöstökulujen että kokonaiskulujen kehityksessä. Keskisuurista ja suurista teattereista prosentuaalisesti pienimmät henkilöstökulut suhteessa kokonaiskuluihin olivat Espoon Kaupunginteatterissa (45–63 %) ja suurimmat Suomen Kansallisoopperassa (85–87 %) (Teatteritilastot 2001: 32, 2002: 35, 2003: 35, 2004: 35). Henkilöstökuluihin lasketaan varsinaisten palkkojen lisäksi henkilöstöstä aiheutuvat sivukulut. Muuttujan tarkoituksena on tutkia teatterin kulurakenteen vaikutusta kannattavuuteen.

Kuvio 1: Tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavien keskisuurten ja suurten teattereiden (20) yhteenlasketut henkilöstökulut suhteessa kokonaiskuluihin vuosina 2001–2004. (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004.)

(2) *Teatterin koko tilinpäätöksen liikevaihtona mitattuna, KOKO*

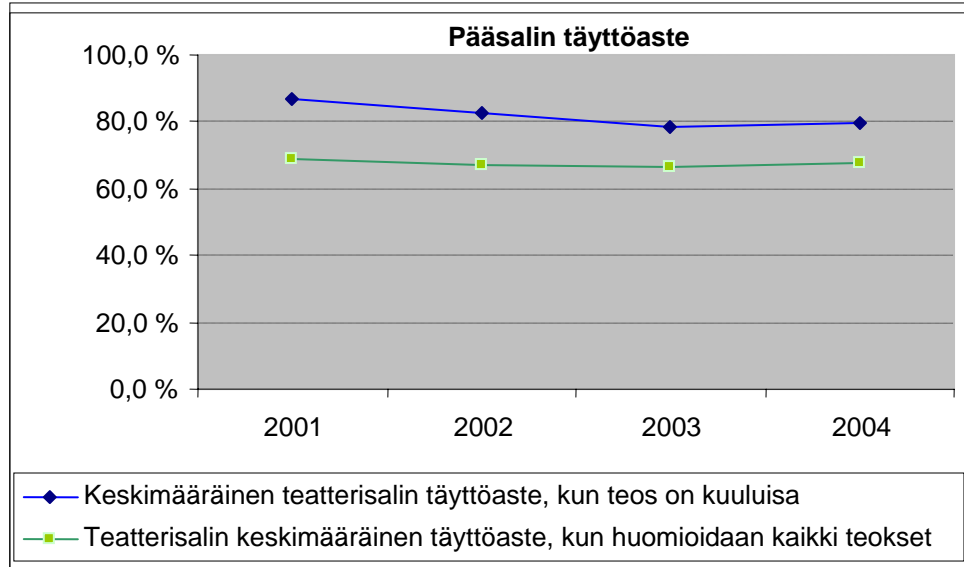
Liikevaihto muuttujana kuvaa hyvin teatterin koon vaikutusta taloudelliseen kannattavuuteen, minkä vuoksi se on otettu mukaan omana muuttujanaan. Tuloslaskelmassa liikevaihtoon kuuluvat varsinaisen toiminnan myyntituotot, joista on vähennetty myönnetty alennukset, arvonlisävero ja muut välittömästi myynnin määrään perustuvat verot. Varsinainen toiminta on yrityksen, tässä tapauksessa teatterin, tarkoitusta toteuttavaa, jatkuvaa ja suunnitelmallista tuotteiden tai palveluiden yleensä voitolliseksi tarkoitettua myyntitoimintaa tai toimintaa, joka on vakiintunut varsinaiseen toimintaan liittyväksi. Oletuksena on, että suuret teatterit toimivat kannattavammin kuin pienet teatterit. (Uusitalo ym.1986: 4–5; Ihantola & Leppänen 2004: 188.)

5.4.2. Kvalitatiiviset eli laadulliset muuttujat

Dummy-muuttujan käyttö mahdollistaa kvalitatiivisten eli laadullisten muuttujien tarkastelun, toisin kuin kvantitatiivisten muuttujien käyttö. Dummy-muuttuja on keinotekoinen, luokitteluasteikkoa noudattava muuttuja, joka luokittelee kohteen sen perusteella, onko sillä mitattava ominaisuus vai ei. Yleensä Dummy-muuttuja voi saada arvoja 0 tai 1. Mikäli mittauskohde kuuluu luokkaan, saa muuttuja arvon 1, muuten arvon 0. (Esim. Wesolowsky 1976: 103–105.)

(3) *Ohjelmiston tai teoksen kuuluisuus, KUUL*

Teattereiden varsinaisen toiminnan tärkein tulonlähde on yleisöltä saatavat pääsylipputulot. Ammattiteatterit saivat tutkimusajanjaksona vuosina 2001–04 keskimäärin noin 22–23 % kaikista tuloistaan pääsylipputuloina. Kun tarkastellaan edellä mainitun tutkimusajanjakson keskisuuria ja suuria teattereita, pääsylipputulojen osuus kaikista tuloista vaihteli niinkin suuresti kuin 7 %:sta 64 %:iin. Pienimmät pääsylipputulot olivat Kajaanin Kaupunginteatterilla vuonna 2004 ja suurimmat niin ikään vuonna 2004 KomEDIATEATTERI Arenalla. Oletuksena tässä tutkimuksessa on, että ohjelmistossa mukana olevien teosten ja niiden tekijöiden kuuluisuudella on suuri merkitys pääsylipputuloihin ja sitä kautta kannattavuuteen. Kuvioista 2 voidaan havaita, että kuuluisana pidettävien teosten esitysten pääsalin keskimääräinen täyttöaste oli tämän pro gradu -tutkimuksen mukaan vuosina 2001–04 noin 10–15 % suurempi kuin kaikkien teatteriesitysten keskimääräinen täyttöaste.

Kuvio 2: Tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavien keskisuurten ja suurten teattereiden (20) pääsalien keskimääräiset täyttöasteet kaikkien ohjelmistoon kuuluvien teosten ja kuuluisien teosten osalta vuosina 2001–2004. (Keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004; Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004, Ilona-esitystietokanta 2003, Teatterinjohtajien haastattelut 2006.)

Tämän dummy-muuttujan tarkoituksena on kuvata, onko kuuluisalla teoksella, teatterisalin täyttöasteen ollessa yli 10 % keskimääräistä salin täyttöastetta suurempi, merkitsevää vaikutusta teatterin taloudelliseen kannattavuuteen. Otoksessa mukana olevan teatterin muuttujan arvo on 1 silloin kun teatterisalin täyttöasteen on ollut yli 10 % keskimääräistä salin täyttöastetta suurempi, ja vastaavasti muuttujan arvo on 0 silloin, kun teatterisalin täyttöaste on ollut enintään 9,9 % keskimääräistä salin täyttöastetta suurempi.

Arvioitaessa sitä, mitkä ovat kuuluisan ohjelmiston keskeiset kriteerit ja mikä on kunkin teatterin kuuluisimpiin kuuluva teos tai esitys, on hyödynnetty muun muassa teatterinjohtajien haastatteluita (ks. liite 3) sekä teattereiden toimintakertomuksia. Tässä tutkimuksessa kuuluisaksi ohjelmiston tekeviksi teoksiksi on teatterinjohtajien vastausten perusteella määritelty muun muassa klassikot (esim. Seitsemän veljestä, Hamlet ja Narnia) sekä valtakunnallisesti tai maailmanlaajuisesti kuuluisan kirjailijan, säveltäjän tai ohjaajan teokset (esim. Waltari, Shakespeare, Mozartin Taikahuilu ja Reko Lundán), mutta myös maineikkaan näyttelijän tai esiintyjän (esim. Lasse Pöysti ja Karita Mattila) mukanaolo tekee yksittäisestä teoksesta ja sen esityksistä kuuluisan ja sitä kautta mah-

dollisesti koko ohjelmistosta kuuluisan. Myös menestyneen ja paljon julkisuutta saaneen elokuvan (esim. *Kuin kissa kuumalla katolla*) pohjalta tehdyn teoksen voidaan olettaa olevan kuuluisa. Kuuluisuuden ja ei-kuuluisuuden määrittäminen ei ole kuitenkaan aivan ongelmattonta, jos suljetaan pois edellä mainitun kaltaiset sangen selvät tapaukset. Jokin teos ja sen tekijät voivat tulla yhdessä hetkessä kuuluisaksi yleisön esityksistä antaman positiivisen palautteen tai mediajulkisuuden perusteella, kuten kävi esimerkiksi Holmbergin ohjaaman, Chydeniuksen säveltämän, Salon sanoittaman ja Ylioppilasteatterin esittämän Lapualaisopperan kohdalla 1960-luvun puolivälissä. Aina ei ole kysymys pelkästään teoksen tai esityksen korkeasta laadusta tai niissä mukana olevista kuuluisuuksista, vaan usein myös teoksen helpolla lähestyttävyydellä ja tuttuudella on vaikutuksensa. Kuuluisuus voi olla myös paikkakuntakohtaista eli eniten julkisuutta saavatkin usein jonkinlaista paikallisväriä sisältävät teokset. Ohjelmistotyypin valinnan vaikutus kannattavuuteen on rajattu tämän pro gradu -tutkimuksen ulkopuolelle. (Keski suurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004; Teatteritilastot 2001: 24–27, 2002: 25–26, 2003: 25–26, 2004: 26–27; Teatterinjohtajien haastattelut 2006.)

Esimerkiksi Savonlinnan Oopperajuhlia koskevassa Sairasen tutkimuksessa todettiin konserttitoiminta kannattamattomaksi. Syynä tähän asiantuntijoiden mukaan oli muun muassa se, ettei paikalle saada yleisöä, elleivät taiteilijat ole yleisesti tunnettuja, korkean luokan esiintyjiä. Ilmiö kuuluisuuksien vetovoimasta on yhä ajankohtainen ja nähtävissä. Esimerkiksi Suomen Kansallisoopperassa Janacekin säveltämän *Katja Kabanovan* kaikki 12 esitystä olivat vuosina 2003–04 loppuunmyytyjä vierailevan oopperalaulajan Karita Mattilan laulamana, mutta sama oopperaesitys seuraavana vuonna ilman edellä mainittua vetovoimaista oopperalaulajakuuluisuutta oopperasalin täyttöaste oli ainoastaan keskimäärin 54 % (Suomen Kansallisoopperan säätiön toimintakertomus 2003: 2, 21, 2004: 2, 21, 47; Helsingin Sanomat 26.4.2006). Helsingin Sanomat (14.7., 15.7., 17.7.2006) uutisoi, että vuonna 2005 tappiota tuottanut Pori Jazz paikkasi tappioitaan yleisöä paikalle suurilla yleisömääriä houkuttelevalla Stingillä. Stingin tähdittämää konsertti oli vuonna 2006 loppuunmyyty. Tässä tutkimuksessa pääsalissa esitetyn yhden kuuluisaksi luokiteltavan teoksen keskimääräistä yleisömäärää tarkastellaan vuosina 2001–04 suhteessa pääsalin kapasiteettiin. Näin eliminoidaan teatterin koosta johtuvat vaihtelut yleisömäärissä. (Sairanen 1988: 33–34; Teatterinjohtajien haastattelut 2006.)

(4) Teatterin sijainnin vaikutus kannattavuuteen, SIJAINTI

Teatterin toiminta-alueeksi ovat tässä pro gradu -tutkielmassa valittu teatterin sijainti ja siihen kuuluvat ihmiset oman maakunnan alueella. Maakuntia Suomessa oli Tilastokeskuksen (2002, 2003, 2004, 2005) mukaan tarkasteluajanjaksolla 2001–04 yhteensä 20, kun mukaan lasketaan myös Ahvenanmaa. Selvästi eniten väkeä oli Uudenmaan maakunnassa, peräti yli 1,3 miljoona ihmistä. Väkimäärä Pirkanmaalla oli noin 460.000, Varsinais-Suomessa noin 450.000 ja Pohjois-Pohjanmaallakin yli 370.000. Lähes puolet Suomen maakunnista oli kuitenkin kokoluokassa 150.000–200.000 asukasta. Alle 100.000 asukkaan maakuntia olivat Ahvenanmaa, Keski-Pohjanmaa, Kainuu ja Itä-Uusimaa. Maakuntalähtöisen tarkastelun keskipisteessä sijaitsee oman maakunnan teatteri tai teatterit. Maakuntalähtöistä tarkastelua perustellaan tässä tutkimuksessa sillä varovaisella ajatuksella, että teattereihin tullaan erityisesti oman maakunnan alueelta. Todellisuudessa teatteriin tullaan kauempaakin. Näin tapahtuu muun muassa Suomen Kansallisoopperan kohdalla, joka on ainoa suuri oopperatalo Suomessa.

Tämän muuttujan tarkoituksena on kuvata, onko teatterin sijainnilla merkitsevää vaikutusta teatterin taloudelliseen kannattavuuteen. Otoksessa mukana olevat teatterit on tässä tutkimuksessa jaettu väkimäärien perusteella pääsääntöisesti sijaintimaakuntien väkimäärän perusteella kahteen kategoriaan seuraavasti: (1) *yli 450.000 asukasta*/ Suomen Kansallisooppera, Suomen Kansallisteatteri ja Espoon Kaupunginteatteri, Tampereen Työväen Teatteri, Svenska Teatern, Lahden Kaupunginteatteri ja Turun Kaupunginteatteri ja (2) *alle 450.000 asukasta* Oulun Kaupunginteatteri, Kuopion Kaupunginteatteri, Jyväskylän Kaupunginteatteri, Porin kaupunginteatteri, Seinäjoen Kaupunginteatteri, Vaasan Kaupunginteatteri, Wasa Teater, Kouvolan Kaupunginteatteri, Mikkelin Teatteri, Kotkan Kaupunginteatteri ja Kemin Kaupunginteatteri.

Valtaosa suurista teattereista, joiden henkilötyövuosien määrä on yli 70 henkilötyövuotta, sijaitsee kategoriassa 1. Otoksen ainoa keskisuuri teatteri, joka on sijoitettu edellä mainittuun ylempään kategoriaan, on väestötiheimässä maakunnassa sijaitseva Espoon Kaupunginteatteri. Muut keskisuuret teatterit sijaitsevat kategoriassa 2. Lahden Kaupunginteatteri on tässä tutkimuksessa nostettu maakunnan väkiluvun edellyttämästä kategorian 2 sijasta kategoriaan 1, koska se sijaitsee pääkaupunkiseudun läheisyydessä ja on hyvien kulkuyhteyksien myötä helposti saavutettavissa. Lisäksi Lahden Kaupunginteatterin sijaintimaakunnan asukastiheys on ollut samalla tasolla kuin muiden kategoriassa 1 sijaitsevien suomenkielisten teattereiden. Teatterin sijainnin vaikutusta tutkitaan dummy-muuttujan avulla. Kategoriaan 1 kuuluvan teatterin dummy-muuttujan arvoksi on määritely 1 ja kategoriaan 2 kuuluvan arvoksi 0.

Oma maakunta muodostaa useimmiten luonnollisen asiointisuunnan alueen maakuntakeskukseen tai oman maakunnan suurimpiin kaupunkeihin. Näin on esimerkiksi sangen maaseutumaisessa Etelä-Pohjanmaan maakunnassa (asukastiheys noin 15 as/maa-km²), jonka maakuntakeskuksessa on kävijämäärien¹¹ valossa hyvinkin vetovoimainen, keskisuuriin teattereihin lukeutuva Seinäjoen Kaupunginteatteri. Seinäjoen Kaupunginteatterin kävijämääriin on saattanut vaikuttaa myönteisesti lisäksi myös hyvät junayhteydet pohjois-eteläsuunnassa, mikä on parantaa edellä mainitun teatterin saavutettavuutta yli maakuntarajan. Lisäksi teattereiden ohjelmistossa on melko usein myös oman maakunnan historiaan ja kulttuuri-identiteettiin liittyviä aiheita, jotka kiinnostavat nimenomaan oman maakunnan katsojia (Keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004).

Sijainnin määrittelyminen maakuntatasolla väkiluvun perusteella ei ole aivan ongelmattonta, joskin perusteltavissa. On huomioitava, että maakunnan väkiluvun lisäksi käytännössä teatterin sijainnin erinomaisuuteen vaikuttavat myös muun muassa teattereiden lukumäärä maakunnassa tai lähialueilla, alueen asukastiheys, ja yleensäkin etäisyydet teatteriin. Eteläisessä Suomessa asukastiheys on suurempaa ja etäisyydet pääsääntöisesti lyhyemmät kuin muualla Suomessa. Tilastokeskuksen tilastojen mukaan Uudenmaan asukastiheys oli tarkasteluajanjaksolla 2001–04 yli 200 as/ maa-km², Varsinais-Suomessa, Pirkanmaalla ja Päijät-Hämeessä noin 40 as/ maa-km², kun taas Lapissa ja Kainuussa asukastiheys jää alle 5 as/maa-km². Maan keskiarvo on hieman alle 20 as/maa-km². Lisäksi pääkaupunkiseudun väkiluvun suuruus vaikuttaa lähietäisyydellä, noin 100–150 km:n etäisyydellä muidenkin kuin Uudenmaan maakunnassa sijaitsevien teattereiden kävijämääriin. Esimerkiksi Päijät-Hämeessä sijaitseva Lahden Kaupunginteatterista etäisyyttä Helsinkiin on ainoastaan noin 100 km. Tämä näkyy myönteisesti Lahden Kaupunginteatterin kävijämäärissä. Teatteritilastojen (2001: 39, 2002: 39, 2003: 39, 2004: 38) mukaan Lahden Kaupunginteatterissa kävi vuosittain vuosina 2001–04 yhteensä 83.000–115.000 katsojaa, mikä on samaa kävijämääräluokkaa kuin muun muassa Päijät-Hämettä väkiluvultaan selvästi suuremmassa maakunnassa sijaitsevan Tampereen Teatterin kanssa.

Oletuksena tässä tutkimuksessa on, että teatterin sijainnilla on merkitsevää vaikutusta teatterin kannattavuuteen. Esimerkiksi vuosina 2001–04 väkiluvultaan harvempaan asutuksessa Kainuun maakunnassa sijaitsevan Kajaanin Kaupunginteatterin lipunmyynnin osuus kaikista tuloista oli ainoastaan 7–10 %, kun keskeisellä paikalla Pirkanmaan maa-

¹¹Esim. Seinäjoen Kaupunginteatterissa vuosina 2001–04 oli noin 53.000–73.000 katsojaa vuodessa (Teatteritilastot 2001: 39, 2002: 39, 2003: 39, 2004: 38).

kunnassa sijaitsevien Tampereen Teatterin ja Tampereen Työväen Teatterin lipunmyynnin osuus vastaavalla ajanjaksolla oli koko ajan valtakunnan keskiarvotasoa suurempaa vaihteluvälillä 25–35 %. Tiedot myydyistä lipuista lääneittäin vahvistavat edellä mainittua oletusta teatterin sijainnin merkityksestä kannattavuuteen. Vuosina 2001–04 eniten pääsylippuja myytiin Etelä-Suomen läänissä, 53–69 lippua 100 asukasta kohti, kun vastaavana ajanjaksona Oulun läänissä myynti oli ainoastaan 18–25 lippua 100 asukasta kohti. (Teatteritilastot 2001: 24, 78; 2002: 26, 78; 2003: 26; 2004: 26, 77.)

(5) Suomenkielisyys ja ruotsinkielisyys, KIELI

Tilastokeskuksen (2006) tilastojen mukaan Ruotsinkielisiä oli vuosina 2001–04 määrällisesti eniten Uudenmaan (noin 103.000 asukasta) ja Pohjanmaan (noin 90.000) maakunnissa. Myös Itä-Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla oli sängen paljon ruotsinkielisiä, vaihdelleen 24.000–31.000 asukkaaseen. Muualla Suomen maakunnissa ruotsinkielisten määrä oli pääsääntöisesti hyvin vähäistä. Suhteellisesti eniten asukkaistaan ruotsinkielisiä oli vuosina 2001–04 Ahvenanmaalla (yli 92 %), Pohjanmaalla (noin 52 %) ja Itä-Uudenmaalla (noin 33–34 %). Uudellamaalla ruotsinkielisten osuus oli noin 8 % ja Varsinais-Suomessa noin 6 % maakuntansa asukkaista. Valtakunnallisesti ruotsinkielisiä oli vuosina 2001–2004 noin 5,5–5,6 % koko Suomen väestöstä.

Sitä, onko suomenkielisten ja ruotsinkielisten teattereiden taloudellisessa kannattavuudessa merkitsevää eroa, tutkitaan dummy-muuttujan avulla siten, että suomenkielisen teatterin muuttujan arvo on 1 ja ruotsinkielisen teatterin arvo on 0. Suomessa oli 30 suomenkielistä ja viisi (5) ruotsinkielistä teatteria, kun tarkastellaan keskisuuria ja suuria teattereita vuosina 2001–04. Tässä tutkimuksessa mukana ruotsinkielisistä teattereista on satunnaisotannalla valittuina Svenska Teatern Helsingistä sekä Wasa Teater Vaasasta. Svenska Teatern on kooltaan suuri ja Wasa Teater puolestaan keskisuuri teatteri. Otos edustaa 40 % kaikista ruotsinkielisistä ja 60 % kaikista suomenkielisistä keskisuurista ja suurista teattereista.

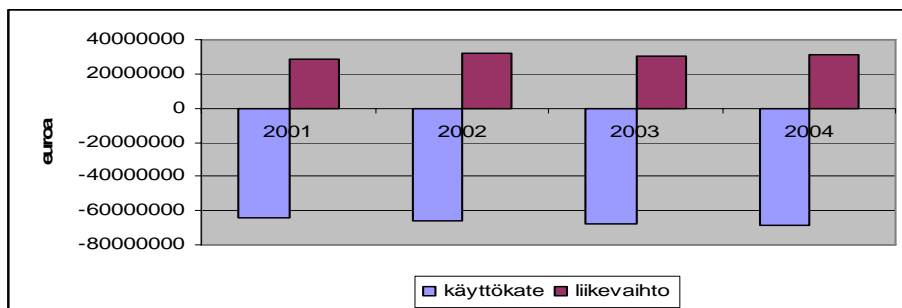
(6) Täyskunnallinen teatteri ja ei-täyskunnallinen teatteri, OMISTUS

Muuttuja kuvaa sitä, onko kunnallisella omistuspohjalla merkitystä teatterin kannattavuuteen, toisin sanoen toimivatko ei-täyskunnalliset teatterit kannattavammin kuin täyskunnalliset teatterit.¹² Vuosina 2002–04 Suomen keskisuurista ja suurista teattereista

¹² Täyskunnalliset teatterit toimivat osana kaupungin organisaatiota. Luottamushallintona toimii lautakunta. (Ks. liite 1.)

täyskunnallisia oli 11 ja ei-täyskunnallisia 24. Ei-täyskunnalliset teatterit olivat hallinnollisesti joko osakeyhtiöitä¹³, säätiöitä¹⁴ tai kannatusyhdistyksiä.¹⁵ Vuonna 2001 täyskunnallisia teattereita oli sama määrä kuin vuosina 2002–04, mutta keskisuurista ja suurista teattereista ei-täyskunnallisia teattereita oli yksi vähemmän. Tässä tutkimuksessa otoksessa on mukana satunnaisotoksella valittuina kahdeksan (8) täyskunnallista ja 12 ei-täyskunnallista keskisuurta ja suurta teatteria. (Teatteritilastot 2001: 8, 2002: 8, 2003: 8, 2004: 8.)

Täyskunnallisten ja ei-täyskunnallisten teattereiden välinen taloudellinen vertailtavuus ei ole aivan ongelmattonta, kuten todettiin aiemmin tässä tutkimuksessa muun muassa kiinteistönhoidon osalta. Vertailtavuutta parantaa jonkin verran se, että kiinteistökulut on rajattu tässä tutkimuksessa kannattavuustarkastelun ulkopuolelle. Lisäksi täyskunnalliset teatterit kirjaavat nettolukuja, kun taas ei-täyskunnalliset teatterit kirjaavat bruttolukuja. Toisaalta nämä menot ovat sikäli vertailukelpoisia, koska täyskunnalliset teatterit eivät maksa itse arvonlisäveroja eivätkä myöskään saa arvonlisäpalautuksia. Seuraavista taulukoista voidaan havaita hyvin, että suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden (35), oli ne täyskunnallisia tai ei, taloudellinen kannattavuus on käyttökatteiden kehitystä tarkastellen yleisesti jonkin verran heikentynyt Suomessa vuosina 2001–04.

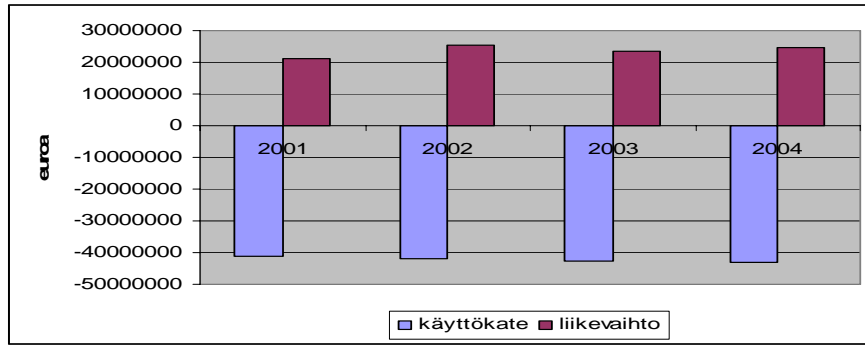

Kuvio 3. Täyskunnallisten teattereiden (11) yhteenlasketut käyttökatteet liikevaihtoihin verrattuna vuosina 2001–2004. (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004.)

¹³ Osakeyhtiöllä on yhtiöjärjestys, jossa on määritelty mm. yhtiön vähimmäis- ja enimmäispääoma. Yhtiön hallinnosta ja toiminnan järjestämisestä huolehtii hallitus. Osakeyhtiömuotoisia teattereita ovat Komediateatteri Arena, Kotkan Kaupunginteatteri, Seinäjoen Kaupunginteatteri, Suomen Kansallisteatteri ja Tampereen Työväen Teatteri.

¹⁴ Säätiön omaisuuden muodostavat sen peruspääoma ja käyttörahasto. Määritelty peruspääoma on säilytettävä vähentymättömänä ja sen tuotto on vuosittain siirrettävä käyttörahastoon. Käyttörahaston varoja käyttää säätiön hallitus säätiön tarkoituksiin. Säätiön hallintoeliminä ovat sen edustajisto ja hallitus. Säätiömuotoisia teattereita ovat Espoon Kaupunginteatteri, Helsingin Kaupunginteatteri, Porin Teatteri ja Suomen Kansallisooppera.

¹⁵ Yhdistyksen asioita hoitaa hallitus, johon kuuluu puheenjohtajan lisäksi varsinaisia jäseniä. Yhdistysmuotoisia teattereita ovat Kouvolan Teatteri, Mikkelin Teatteri ja Svenska Teatern.

Kuvio 4. Muiden (= ei-täyskunnallisten) keskisuurten ja suurten teattereiden (24) yhteenlasketut käyttökatteet liikevaihtoihin verrattuna vuosina 2001–2004. (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004.)

Tässä tutkimuksessa tutkitaan, onko täyskunnallisten ja ei-täyskunnallisten eli ainakin osittain yksityisten teattereiden taloudellisessa kannattavuudessa merkitsevää eroa, dummy-muuttujan avulla siten, että otoksessa mukana olevan ei-täyskunnallisen teatterin muuttujan arvo on 1 ja vastaavasti täyskunnallisen teatterin arvo on 0. Oletuksena tässä tutkimuksessa pidetään, että täyskunnalliset teatterit ovat osittain tai kokonaan yksityisen omistuksen tai organisaatorakenteen omaavia teattereita kannattamattomampia. Edellä mainittu oletus perustuu muun muassa Kokkisen (1997: 78–79) tekemiin suomalaisia teattereita koskeviin tehokkuus- ja tuottavuustutkimuksiin. Lisäksi oletusta tukee se, että Suomessa on viime vuosina julkisen sektorin toimintoja ryhdytty yksityistämään tai liikelaitostamaan useimmiten nimenomaan taloudellisen tehokkuuden ja tuloksellisuuden lisäämiseksi (Esim. Finska & Möttönen 2005: 246–247; Niiranen, Stenvall, Lumijärvi, Meklin & Varila 2005: 11–13).

Trendi näyttää olevan yksityistämisen suuntaan myös teatterialalla. Esimerkiksi vuonna 2006 Savonlinnan kaupunginvaltuusto hyväksyi, että Savonlinnan kaupunginteatteri yksityistetään vuoden 2007 aikana muuttamalla sen hallintomalli yhdistyspohjaiseksi. Samaa tapaan yhdistyspohjaisena ovat toimineet muun muassa Helsingin ja Joensuun kaupunginteatterit, Mikkelin Teatteri sekä Porin Teatteri. Syynä Savonlinnan kaupunginteatterin yksityistämiseen olivat muun muassa toiminnan tehostamistavoite sekä tuleva valtionosuusuudistus, joka nostaa teattereiden valtiontukia keskimäärin noin 11 % vuonna 2008. Muuttamalla teatterin hallintomalli yhdistyspohjaiseksi Savonlinnan kulttuurilautakunta ja kaupunginteatterin johtaja halusivat muun muassa varmistaa, että hyöty tulevasta valtionosuusuudistuksesta tulee suoraan teatterille ja sen omaan toimintaan.

taan. (Lähdesmäki 2003: 218; Savonlinnan kaupunginvaltuuston päätöspöytäkirja 19.6.2006 § 71; Helsingin Sanomat 22.3., 21.6.2006.; Kanerva ym. 2006: 11.)

5.5. Regressioanalyysi ja sen rajoitteet

Tässä tutkimuksessa käytettävä menetelmä, regressioanalyysi, on laajalti käytetty tilastotieteellinen menetelmä muuttujien riippuvuussuhteiden tarkasteluun (Esim. Wesolowsky 1976: 26–27; Makridakis & Wheelwright & McGee 1983: 210, 255; Leppälä 2004: 32–33). Regressiomallin yleinen muoto on seuraava:

$$(1) \quad Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + \varepsilon_i$$

missä

Y = selitettävä muuttuja,

X_1, \dots, X_k = selittäviä eli riippumattomia muuttujia,

α = vakiotermi,

β_1, \dots, β_k = regressiokertoimia,

k = selittävien muuttujien lukumäärä ja

ε_i = virhetermi, joka sisältää kaikki ne tekijät, jotka vaikuttavat Y :n arvoon X_1, X_2, \dots, X_k :n lisäksi.

Regressiomallia käytettäessä on otettava huomioon rajoituksina huomioon seuraavat lähtöoletukset, joista kunkin mallin tarkkuus sekä luotettavuus olennaisesti riippuvat liittyvät virhetermi ε_i :n ominaisuuksiin ja ovat tavallisimmin seuraavat:

- $E(\varepsilon_i) = 0$, eli virhetermin odotusarvon on oltava nolla,
- $\text{Var}(\varepsilon_i) = \delta^2$, eli virhetermin varianssin on oltava vakio,
- $\text{Cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0$, $i \neq j$, eli peräkkäiset virhetermit eivät saa olla riippuvaisia keskenään,
- $\text{Cov}(X_j, \varepsilon_j) = 0$, eli selittävien tekijöiden on oltava kiinteitä ja
- $\varepsilon_i \sim N(0, \delta^2)$, eli virhetermin on noudatettava normaalijakaumaa.

(Aho ym. 1979: 5; Puntanen 1999: 125–128.)

5.5.1. Mallin luotettavuus

Mallin luotettavuutta arvioitaessa tutkitaan mallin selitysstetta R^2 . Selitysstaste ilmaisee, kuinka paljon selitettävän muuttujan (Y) kokonaisvaihtelusta selittävät muuttujat (X)

pystyvät selittämään. Selitysaste voi saada arvoja nollan (0) ja yhden (1) väliltä. Mitä lähempänä sen arvo on yhtä (1), sitä paremmin malli kuvaa selitettävää muuttujaa.

Selitysaste lasketaan seuraavalla kaavalla:

$$(2) \quad R^2 = 1 - \frac{\sum \varepsilon^2}{\sum (Y_i - \bar{Y})^2}$$

missä

ε_i = virhetermi,

Y_i = selitettävän muuttujan arvo

\bar{Y} = selitettävän muuttujan arvojen keskiarvo

Selitysaste nousee, kun malliin lisätään selittäviä muuttujia ja laskee, kun selittäjiä poistetaan mallista. Korjatulla selitysasteella halutaan eliminoida se, että useammalla selittäjällä päästään aina merkitsevämpään tulokseen. Usein käytetään regressioanalyysin laatua arvioitaessa korjattua selitysastetta, joka huomioi sekä otoksen koon että selittävien termien lukumäärän (Aho ym. 1979: 6-7; Innanen 1996: 56). Korjattu selitysaste saa pienemmän arvon kuin korjaamaton, eikä sen arvoa voida suoraan nostaa lisäämällä malliin selittäjiä. Korjattu selitysaste lasketaan seuraavasti:

$$(3) \quad \text{Korjattu } R^2 = 1 - \frac{n-1}{n-k} (1 - R^2)$$

missä

n = havaintojen lukumäärä ja

k = selittävien muuttujien lukumäärä

Mallin luotettavuutta voidaan tutkia myös F-testillä. Testisuureen F arvo on regressioyhtälön varianssin mittari, jolla tutkitaan lineaarisen riippuvuuden todennäköisyyttä. Kun R^2 on nolla (0), myös F on nolla (0) ja kun R^2 lähestyy yhtä (1), F lähestyy ääretöntä. Mallin selityskyky on tilastollisesti merkitsevä, kun mallista laskettu F-arvo on suurempi kuin taulukkoarvo. Tällöin nollahypoteesi hylätään. F-testin hypoteesit ovat:

- H_0 : Malli ei ole tilastollisesti merkitsevä ja
- H_1 : Malli on tilastollisesti merkitsevä

Mitä suurempi F-arvo saadaan, sitä luotettavampi muodostettu regressiomalli on. (We-solowsky 1976: 40–43.)

5.5.2. Regressiokertoimien merkitsevyys

Regressiokertoimien merkitsevyyttä testataan t-testillä. Sillä mitataan, onko jonkin selittäjän osuus mallissa merkitsevä eli eroaako kyseisen selittäjän arvo nolasta merkitsevästi. Regressiokertoimien arvioinnissa käytetään yleisesti hyväksyttyä merkitsevyysasteikkoa sulkeissa olevien sallittujen riskitasojen mukaisesti:

- tilastollisesti melkein merkitsevä (0,05),
- tilastollisesti merkitsevä (0,01) ja
- tilastollisesti erittäin merkitsevä (0,001).

Testisuureen T arvo lasketaan regressiokertoimen ja sen keskivirheen osamäärästä.

Selittäjinä toimivat muuttujat voivat vaikuttaa selitettävään muuttujaan sekä positiivisesti että negatiivisesti, minkä vuoksi kertoimien merkitsevyyttä on testattava kaksipuolisella t-testillä. Kaksipuolisen t-testin hypoteesit ovat seuraavat:

- $H_0: \beta_i = 0$, joka on oletusarvo ja yleensä edustaa aikaisempaa tietämystä ja
- $H_1: \beta_i \neq 0$, joka on vaihtoehtoinen nollahypoteesille ja edustaa usein uutta teoriaa.

Jos lasketun t-arvon itseisarvo on pienempi kuin taulukkoarvo, hyväksytään nollahypoteesi, jonka mukaan kerroin ei poikkea tilastollisesti merkitsevästi nolasta. Tällöin oletetaan, ettei selittäjä vaikuta merkitsevästi selitettävään. (Ramanathan 1998: 50–53.)

5.5.3. Mallin heteroskedastisuus

Regressiomallin perusoletuksien mukaan virhetermien ε_i pitää olla tasaisesti jakautuneita nollan ympärille. Tämä varianssien vakioisuusoletus tunnetaan homoskedastisuusoletuksena. Varianssi mittaa virhetermien jakautuneisuuden lisäksi myös selitettävän muuttujan (Y) tarkkailtavien arvojen jakautuneisuutta regressiolinjan $\beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k$ ympärillä. Homoskedastisuuden mukaan kaikki tarkkailtavat arvot ovat samalla tavoin jakautuneita. (Ramanathan 1998: 379.)

Havaintoaineisto, jonka virhetermien jakauma ei ole tasainen, on heteroskedastinen. Mikäli heteroskedastisuutta ei huomioida, testisuure ja keskivirhe saattavat olla harhaisia ja epä johdonmukaisia. Tällöin hypoteesien testaamisen luotettavuus heikkenee ja

analyysin tulokset voivat olla harhaanjohtavia. Tässä pro gradu -tutkielmassa aineiston jäännösten heteroskedastisuutta tutkitaan hajontakuvion avulla. Mikäli aineiston eri osioiden hajonnat ovat merkittävästi toisistaan poikkeavia, on todennäköistä, että aineisto on ainakin jossain määrin heteroskedastinen. (Ramanathan 1998: 379–383, 389.)

5.5.4. Autokorrelaatio ja multikollinearisuus

Autokorrelaatio on yleensä aikasarja-aineiston ongelma. Sillä tarkoitetaan peräkkäisten selitysvirheiden eli jäännöstermien riippuvuutta toisistaan. Autokorrelaatio on kyseessä silloin, jos tutkittavassa aineistossa on havaittavissa saman muuttujan peräkkäisten havaintojen välistä keskinäistä riippuvuutta. Autokorrelaatio voidaan havaita muun muassa Durbin-Watson -testisuureen avulla. Tässä pro gradu -tutkimuksessa regressioanalyysiä käytetään ainoastaan poikkileikkausaineistossa, jolloin autokorrelaatiosta ei aiheudu ongelmaa, minkä vuoksi autokorrelaatiota ei käsitellä tämän tarkemmin. (Wesolowsky 1976: 136–141.)

Mallissa selittäjinä käytetyt muuttujat saattavat sisältää päällekkäistä informaatiota eli ne korreloivat keskenään. Tällaisissa tilanteissa mallissa todetaan olevan multikollinearisuutta. Multikollinearisuus on estimoinnin tarkkuutta haittaava otoksen ominaisuus. Ilmiönä se on melko yleinen, mutta voimakas multikollinearisuus voi aiheuttaa ongelmia regressiomallin tulosten harhaanjohtavuutena, kun yksittäisten regressiokertoimien arvojen tulkinta vaikeutuu. Korrelaation voimakkuudesta riippuu, miten haitallinen kyseessä oleva ilmiö on mallin luotettavuuden kannalta. Korrelaation ylärajaksi on ehdotettu 0,7:ää (Esim. Magridakis ym. 1983: 288, 290). Multikollinearisuus voidaan havaita mallista laskemalla selittävien muuttujien väliset parittaiskorrelaatiokertoimet. Multikollinearisuudesta on usein kyse silloin, kun t-testi antaa mallin kaikille tai lähes kaikille kertoimille tulokseksi tilastollisen merkitsemättömyyden, mutta F-testi koko mallille ilmaisee sen tilastollisesti merkitseväksi. (Ramanathan 1998: 236–237.)

Yksittäistä multikollinearisuuden täysin eliminoivaa ratkaisua ei ole. Kuitenkin on olemassa yleisiä lähestymistapoja edellä mainitun ongelman huomioonottamiseksi. Ramanathanin (1998: 238–240) mukaan näitä ovat esimerkiksi:

- Suurennetaan otosta. Koska multikollinearisuus on pienen aineiston ongelma, lisähavainnot pienentävät edellä mainittua ilmiötä.
- Poistetaan yksi tai useampi selittävästä muuttujista. Koska multikollinearisuutta aiheuttaa selittävien muuttujien välinen riippuvuus, voidaan mallista poistaa osa

muuttujista. Usein tämä parantaa jäljelle jäävien muuttujien keskivirheitä ja saattaa tehdä aiemmin merkitsemättömistä muuttujista merkitseviä.

- Muotoillaan malli uudelleen selittävien muuttujien välisten suhteiden muuttamiseksi. Esimerkiksi multikollineaarisuuden vähentämiseksi voidaan käyttää lineaarisesti keskenään korreloituvia muuttujia yhdessä selittävänä muuttujana sen sijaan että käytettäisiin jokaista selittävää muuttujaa erillisenä.
- Käytetään tarvittaessa ulkopuolista informaatiota apuna havaintojen tulkitsemisessä. Esimerkiksi aikasarja-aineiston tuloksista saatua informaatiota voidaan hyödyntää poikkileikkausaineiston tuloksien analysoimisessa.
- Ei oteta huomioon multikollineaarisuutta. Mallin multikollineaarisuudesta ei aiheudu välttämättä vakavaa ongelmaa, silloin kun tutkija on kiinnostunut enemmänkin mallin ennustuskyvystä kuin yksittäisten kertoimien tulkinnasta. Mikäli regressiokertoimien arvot ovat merkitseviä sekä ominaisuuksiltaan että suuruuksiltaan, ei multikollineaarisuudesta ole ongelmaa, vaikka muuttujien välillä olisikin voimakasta riippuvuutta.

Tässä pro gradu -tutkimuksessa lopullisen regressiomallin selittävien muuttujien välistä mahdollista multikollineaarisuutta ja sen vaikutuksia arvioidaan tarkastelemalla lopullisen mallin muuttujien parittaiskorrelaatiokertoimia. Vaihtoehtoisesti multikollineaarisuutta olisi mahdollista arvioida myös tilasto-ohjelmiston laskeman VIF-kertoimen (variance inflation factor = $1/(1-R\text{-square})$) suuruuden avulla. Yleinen sääntö on, että yhdenkään selittävän muuttujan havaittu VIF-arvo ei saa ylittää ohjearvoa 10. (Esim. Belsley, Kuh, & Welsch 1980: 93-94, 128, 131).

6. KESKISUURTEN JA SUURTEN TEATTEREIDEN KANNATTAVUUS VUOSINA 2001–2004

6.1. Aikasarjatarkastelu teattereiden kannattavuudesta vuosina 2001–2004

Suomen Kansallisoopperan ja Suomen Kansallisteatterin lisäksi Suomessa oli Teatteri- ja orkesterilain mukaisia valtionosuusteattereita vuosina 2001 ja 2004 yhteensä 58 ja vuosina 2002–03 yhteensä 57 (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004). Teattereiden toimintaympäristöä yhteiskunnallisessa kontekstissa käsiteltiin tarkemmin kappaleessa 3.3. Suomen teattereiden kannattavuuden yleistä kehitystä tutkitaan tässä kappaleessa tarkemmin vuosina 2001–04 etenkin keskisuurten ja suurten teattereiden, mukaan lukien Suomen Kansallisoopperan, näkökulmasta Teatterin Tiedotuskeskuksen julkaisemien teatteritilastojen, teattereiden tilinpäätöstietojen ja toimintakertomusten avulla sekä tutkimuskirjallisuuden avulla.

Teatteritilastossa, joita on käytetty lähteenä tässä pro gradu -tutkimuksessa otoksessa mukana olevien teattereiden tilinpäätös- ja toimintakertomustietojen lisäksi, menot on jaettu kolmeen pääryhmään: henkilöstö-, kiinteistö- ja toimintamenoihin. Henkilöstömenot sisältävät vakinaiset ja tilapäiset palkat ja sosiaalikulut. Toimintamenoihin sisältyvät muun muassa matka- ja päivärahat, markkinointikulut sekä muut muuttuvat kulut. Kiinteistömenot puolestaan koostuvat kiinteistönhoitoon liittyvistä kuluista. Tässä pro gradu-tutkimuksessa käsite käyttömenot sisältää teatterin varsinaisen toiminnan henkilöstö- ja toimintamenot, mutta ei poistoja tai kiinteistökuja. Tulopuoli puolestaan koostuu pääsylipputuotoista sekä muista varsinaisesta toiminnasta aiheutuvista tuotoista.

Kaikkien Suomen valtionosuusteattereiden, kun mukaan lasketaan myös Suomen Kansallisooppera (yhteensä 60 teatteria) henkilötyövuosien määrä vuosina 2001–04 pysyi melko tasaisesti noin 3500:ssa. Henkilötyövuosien määrä lisääntyi edellä mainitun tarkastelujakson alusta tarkastelujakson loppuun mennessä yhteensä 30 henkilötyövuodella. Suurin määrä henkilöstöä oli Suomen Kansallisoopperassa, jossa henkilötyövuosissa mitattuna töissä oli yli 700 henkilöä. Suuren teatterin rajana pidetään 70 henkilötyövuotta. Toiseksi eniten henkilöstöä oli Helsingin kaupunginteatterissa, jossa henkilötyövuosien määrä kasvoi vuodesta 2001 vuoteen 2004 mennessä yli 40 henkilöllä 341:een, eli kasvua oli yli 13 %. Lähes kaikilla keskisuurilla ja suurilla teattereilla vakinaisen henkilöstön määrä oli tilapäistä suurempaa. Tilapäistä henkilökuntaa oli suhteellisesti eniten koko henkilöstöstä KomEDIATEATTERI Arenassa (tilapäisten osuus 52,2–67,5 %),

jossa valtaosa teatterihenkilöstöstä oli produktiokohtaisesti palkattua. Myös Espoon Kaupunginteatterissa tilapäisen henkilöstön suhteellinen osuus koko henkilöstöstä oli hyvin suuri, 58,3–60,3 %. Vähiten henkilöstöä tarkastelujakson aikana oli keskisuuriin teattereihin lukeutuvassa, ruotsinkielisessä Unga Teaternissa, jossa vuonna 2001 oli henkilöstöä palveluksessa ainoastaan 16 henkilötyövuoden verran. Unga Teaternin henkilötyövuosien määrä oli 19 vuonna 2004. Eniten teatterihenkilöstön määrä vähentyi täyskunnallisiin teattereihin lukeutuvassa Lahden kaupunginteatterissa, jossa henkilötyövuosien määrä putosi vastaavana aikana 151:stä 135:een eli noin 10 %. Muilla keskisuurilla ja suurilla teattereilla muutos vuodesta 2001 vuoteen 2004 oli henkilötyövuosissa mitattuna edellä mainittua vähäisempää. Teatterialan luonteesta ja työvoimavaltaisuudesta seuraa, että kokonaiskäyttömenot myötäilevät pitkälti henkilöstömenojen kehitystä. Keskisuurten ja suurten teattereiden menoista vuosina 2001–04 suurin osa oli henkilöstömenoja (keskimäärin noin 67 %), muita toimintamenoja oli toiseksi eniten (noin 18 %) ja kiinteistömenoja loput (noin 15 %). (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004; Törmä 2001, KomEDIATEATTERI Arenan internet-kotisivut 2006.)

Vuonna 2004, kun lasketaan mukaan kaikki 60 valtionosuutta saavaa teatteria, myytiin Suomessa yhteensä 2,47 miljoonaa pääsylippua. Huolimatta siitä, että teattereiden kävijämäärät esitysmäärienkin vähentyessä laskivat peräti 200.000:lla vuodesta 2001 vuoteen 2004 mennessä, pääsylipputulot kasvoivat vastaavana aikana yhteensä noin 4,8 miljoonaa euroa. Lippujen hintojen kohoaminen on todennäköisesti osaltaan jonkin verran vähentänyt teatterissakäyntien määrää. Vuonna 2004 myytiin keskisuurissa ja suurissa teattereissa kaiken kaikkiaan noin 1,9 miljoonaa pääsylippua, toisin sanoen vähennystä oli noin viisi prosenttiyksikköä eli noin 100.000 kävijän verran vuoteen 2001 verrattuna. Keskimääräisten kävijämäärien laskeva suunta näkyi myös suurten ja keskisuurten teattereiden salien täyttöasteessa, joka pienentyi vuoden 2001 71,9 %:n täyttöasteesta alle 70 %:iin ollen vuonna 2004 keskimäärin enää 68,6 %. Salien täyttöaste on laskettu näytelmittäin ilmoitettujen käytössä olleiden istuinten mukaan.

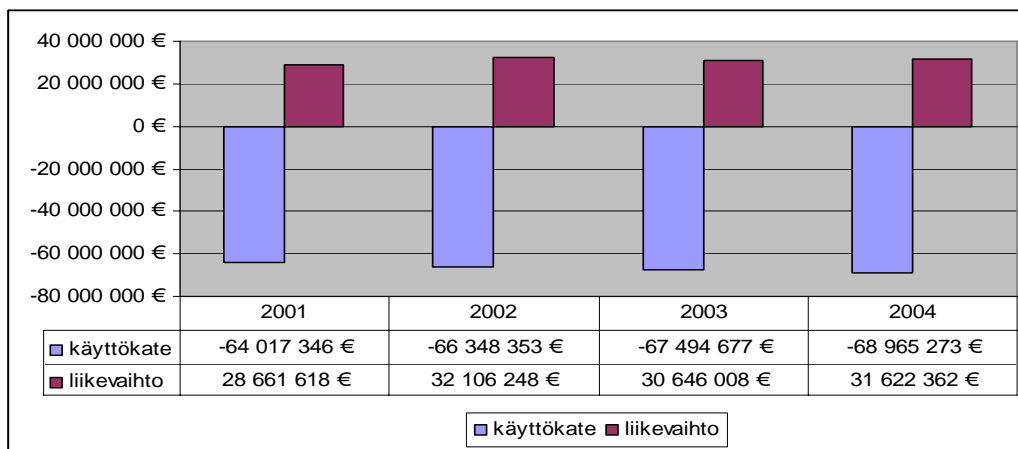
Keskisuuret ja suuret teatterit saivat vuosina 2001–04 tuloistaan keskimäärin reilun neljänneksen, noin 26–28 %, omina tuloina, pääasiassa esitystoiminnan tuotoista. Esitystoiminnan tuottoja olivat ensisijaisesti pääsylipputulot, mutta myös käsiohjelmien ja muun oheispalveluiden myynnit. Tarkastelujakson alusta loppuun pääsylipputulojen osuus kasvoi noin 1 %:n 31,2 miljoonasta eurosta 35,4 miljoonaan euroon. Suurimmat pääsylipputulot tarkasteluajanjaksolla olivat prosentuaalisesti tarkasteltuna kunkin teatterin kokonaistuloihin verrattuna KomEDIATEATTERI Arenassa, jonka pääsylipputulojen osuus kaikista tuloista oli peräti 58–64 %. Lukumäärällisesti mitattuna Suomen Kansal-

lisooppera ja Helsingin Kaupunginteatteri olivat myös vuosina 2001–04 aivan omassa sarjassaan kokonaiskävijämäärissä ja vuotuisissa pääsylipputulojen määrässä.

Tällä vuosituhanella yritysrahoituksen merkitys ja sponsorointitoiminta teatteri- ja yleensäkin kulttuurialalla ovat kasvaneet jonkin verran 1990-lukuun nähden. Suurin osa ammattiteattereista on tehnyt 2000-luvulla jonkinasteista yritys yhteistyötä. Yritysrahoituksen ja muiden kuin julkisten avustusten osuus teatterialan rahoituksesta on kuitenkin kokonaisuuteen nähden yhä hyvin vähäistä. Käsitys vahvistui aikasarjatarkastelussa vuosilta 2001–04. Tuolloin yritysrahoituksella ja sponsorointitoiminnalla aikaansaadut tuotot olivat sekä prosentuaalisesti että euromääräisesti tarkasteltuna hyvin vähäiset verrattuna koko teatterin liikevaihtoon. Yritys yhteistyö ja yritysrahoituksella toteutetut toiminnot ovat kuitenkin kasvattaneet teatterialalla jonkin verran muun muassa pääsylippituloja, lisänneet näkyvyyttä sekä mahdollistaneet laajemman kokonaistarjonnan. (Esim. Oesch 2002: 5, 57–59; 96–98, 101–103; Keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004; Teatteritilastot 2002: 18, 2004: 18.)

Teattereiden toiminnassa julkisen tuki oli kuitenkin merkittävin kannattavuustekijä vuosina 2001–04 – aivan kuten nykyäänkin – riittävien toimintaedellytysten luomisessa. Teatteritilastojen mukaan valtiontuen osuus vuosina 2001–04 oli keskisuurissa ja suurissa teattereissa keskimäärin 29–30 %, kunnanavustusten osuus keskimäärin 43–44 % ja omien tulojen osuus keskimäärin välillä 26–28 %. Edellä mainittu jakauma säilyi samankaltaisena koko tarkastelujakson aikana. Ilman julkista tukea Suomen teatteritoiminta ei olisi pääsääntöisesti kannattavaa nykyisen kaltaisena kaikkien saavutettavissa olevana hyvinvointi- ja kulttuuripalveluna. Teatterin saama kuntaosuus oli tarkasteluajanjaksolla pääsääntöisesti valtionosuutta suurempaa, mutta teatterikohtaisesti oli hyvinkin suuria eroja. Suomen Kansallisoopperaa, Suomen Kansallisteatteria, Svenska Teaternia, Tampereen Työväen Teatteria, Åbo Svenska Teaternia ja KomEDIATEATTERI ARENAA tuettiin valtionvaroilla enemmän kuin kunnanavustuksin. Vuonna 2004 myös Unga Teatern sai enemmän valtionosuutta kuin kunnanavustusta. Täyskunnalliset teatterit (11) saivat muita teattereita merkittävästi enemmän kunnanosuutta. Kun julkista tukea verrattiin suhteessa henkilövuosiin, suurimmat julkiset avustukset yhtä henkilötyövuotta kohti olivat Suomen Kansallisoopperassa (44.000 euroa/ vuosi), kun muissa keskisuurissa ja suurissa teattereissa jäätin alle 30.000 euroon / vuosi. Sama on nähtävissä pääsylippukohtaisessa julkisen tuen määrässä: Suomen Kansallisooppera sai tarkasteluajanjaksolla julkista tukea peräti 154 euroa/ pääsylippu, kun muilla keskisuurilla ja suurilla teattereilla julkisen avustuksen suuruus oli noin 35 euroa/ pääsylippu.

Tarkastelujakson negatiivisesta käyttökatekehityksestä (ks. kuvio 5) voidaan havaita, että keskimääräisesti tarkasteltuna teattereiden talousvaikeudet ovat olemassa oleva tosiasia hyvin monen teatterin kohdalla. Tämän tutkimuksen mukaan yksikään kunnallisista teattereista ei olisi toiminut vuosina 2001–04 käyttökateella mitattuna kannattavasti ilman valtion ja kunnan tukea. Yksityisistäkin teattereista ainoastaan Helsingissä sijaitseva keskisuuri, komedioiden ja revyiden esittämiseen erikoistunut Komedioteatteri Arena toimi kannattavasti kolmena tutkimusvuonna. Kahdestakymmenestä teatterista kuusi kannattavinta oli omistusrakenteeltaan joko osakeyhtiötä tai säätiötä. Näistä neljä sijaitsi pääkaupunkiseudulla tai Tampereella, siis alueilla, joiden väestöpohja ylitti 450.000 asukasta. Kuuden menestyneimmän teatterin joukossa oli yhtä monta suurta kuin keskikokoista teatteria, ja niitä yhdisti edellä mainittu säätiö- tai osakeyhtiömuoto. Sen sijaan täyskunnallisista teattereista kannattavimpia olivat suuret teatterit. Kunnallisissa teattereissa koon merkitys oli siis suurempi kuin säätiö- tai osakeyhtiömuotoisissa teattereissa. Ruotsinkieliset teatterit olivat kannattavuudeltaan keskikastissa. Merkittävää kannattavuuseroa suomenkielisiin teattereihin verrattuna ei havaittu tilastojen valossa.

Kuvio 5. Suomen keskisuurten ja suurten teattereiden (35) yhteenlaskettujen käyttökateiden kehitys suhteessa liikevaihtoihin vuosina 2001–2004. (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004.)

6.2. Teatterinjohtajien käsitykset teattereiden kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä

Teatterin kaltaisen non-profit-palveluorganisaation kannattavuuden keskeisiä tekijöitä ovat julkisen tuen lisäksi muun muassa riittävä asiakasmäärä ja palvelukapasiteetin riittävän korkea toimintasuhde eli käyttöaste. Teatterin tapauksessa teatteri henkilökunti-
neen muodostaa palvelukapasiteetin, ja sen käyttöaste voidaan määrittää esimerkiksi myydyt liput/ teatteriesitys. (Riistama ym. 1999: 254.)

Tämän pro gradu -tutkimuksen kyselytutkimukseen koskien teattereiden keskeisimpiä menestystekijöitä vastasi 15 teatterinjohtajaa 20:stä otoksessa mukana olleesta keskisuuresta ja suuresta teatterista. Teatterinjohtajien vastausten vastausprosentiksi otokseen nähden saatiin 75,0 %. Saadut vastaukset edustavat noin 43 % kaikista Suomen kaikkien keskisuuren ja suuren teatterinjohtajien mielipiteistä, mikä riittää melko hyvin yleistysten tekemiseen koskemaan kaikkia keskisuuria ja suuria teattereita. Teattereiden saamat vuotuiset valtionosuudet ja niiden merkitys rajattiin teatterinjohtajille suunnatussa kyselytutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle.

Taulukko 1. Otoksessa mukana olevien 20 keskisuuren ja suuren teatterin teatterinjohtajille suunnatun kyselytutkimuksen vastaukset teatterin kannattavuuteen vaikuttavista keskeisistä menestystekijöistä. Kyselytutkimus on tehty vuoden 2006 aikana (ks. liite 2).

Teatterinjohtajien nimeämiä teatterin kannattavuuteen vaikuttavia menestystekijöitä luokiteltuina	Vastausten lkm.
Ohjelmiston suunnittelu ja kiinnostavuus	14
Omistajan/ kaupungin kulttuurimyönteisyys ja hyvä omistussuhde	7
Suunnitelmallinen talouden- ja resurssienhallinta	7
Tiedotus, markkinointi	7
Pätevä ja osaava henkilökunta	5
Johtajan ammattitaito	4
Teatterin sijainti ja koko	4
Teatterin ja yleisön välinen suhde	3
Tunnetut teatterintekijät ja esiintyjät	1
Teatterin imago	1
Yhteensä	53

Vastaaajia 15, joista kukin nimesi keskimäärin 3-4 menestystekijää

Vastaus-% (15 vastaajaa 20:sta)

75,0 %

Vastausten perusteella keskeisimmät menestystekijät näyttävät olevan ennen kaikkea ohjelmiston suunnittelu ja vetovoimaisuus (14 vastausta 15:stä) sekä pätevä ja osaava henkilöstö ja johtaja (yhteensä 9 vastausta).¹⁶ Hyvin tärkeäksi koettiin myös suunnitelmallinen taloudenhoito ja resurssienhallinta (7 vastausta), kaupungin kulttuurimyönteisyys, yleensäkin hyvä omistussuhde ja muun muassa tätä kautta riittävät resurssit tarkoituksenmukaiselle teatteritoiminnalle (yhteensä 7 vastausta) sekä tiedottamisen ja markkinoinnin hallinta (7 vastausta).

Ohjelmiston suunnittelu liittyy läheisesti yleisön ja teatterin väliseen suhteeseen, kuten myös esiintyjien ja teatterintekijöiden tunnettuus (yhteensä 4 vastausta). Teatterin koko sijaintikaupungin ja sen ympäristön kokoon suhteutettuna nähtiin myös sangen tärkeänä (4 vastausta). Sen sijaan teatterin imago kannattavuuteen vaikuttavana menestystekijänä sai vain vähän huomiota osakseen (1 vastaus, alle 7 % vastaajista).

Vastauksissa hyvin tärkeänä pidetty kaupungin kulttuurimyönteisyys on vaikuttanut muun muassa siihen, miten suuri osa teatteritoiminnasta omistajakaupungin saamasta laskennallisesta valtionosuudesta menee lyhentämättömänä itse teatteritoimintaan. Eitäyskunnalliset teatterit saavat valtionosuudet suoraan itselle. Tämä on muun muassa yksi syy siihen, miksi osa kaupunginteattereista on yksityistetty tai ollaan yksityistämässä yhdistys-, osakeyhtiö- tai säätiöpohjalla toimivaksi teatteriksi.¹⁷ Tämä tutkimus ja teattereita koskevat tilastot vahvistavat, että teatteritoiminta ei pääsääntöisesti kannata kaikkien saavutettavissa olevana hyvinvointi- ja kulttuuripalveluna Suomessa nykytasoisena ilman valtion ja kuntien tukea. Julkisen tuen merkitystä käsiteltiin tarkemmin luvussa 3.3.3.

6.3. Regressioanalyysin suorittaminen ja empiiriset tutkimustulokset

Tutkimuksen empiirisessä osassa testataan regressioanalyysillä valittujen muuttujien ja näihin liittyvien havaintojen vaikutusta keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden tunnuslukuihin. Empiirinen poikkileikkausaineisto koostuu otoksena olevien keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätöksistä vuosilta 2001–04. Regressioanalyysi-

¹⁶ Vuonna 2006 tässä pro gradu -tutkimuksessa haastateltavana olleista 15 teatterinjohtajista yli 93 % piti onnistunutta ohjelmiston suunnittelua ja vetovoimaisuutta hyvin keskeisinä teatterin kannattavuuteen vaikuttavina menestystekijöinä. Pätevää ja osaavaa henkilöstöä ja johtajaa pidettiin niin ikään hyvin tärkeinä (60 % vastaajista) menestystekijöinä.

¹⁷ Esim. Helsingin Sanomat 21.6.2006, jossa haastateltiin Savonlinnan ja Mikkelin kaupunginteatterinjohtajia. Ks. myös Savonlinnan kaupunginvaltuuston päätöspöytäkirja 19.6.2006 § 71.

sissä on mukana 20 havaintoa kultakin tilinpäätösvuodelta eli yhteensä 80 havaintoa vuosilta 2001–04.

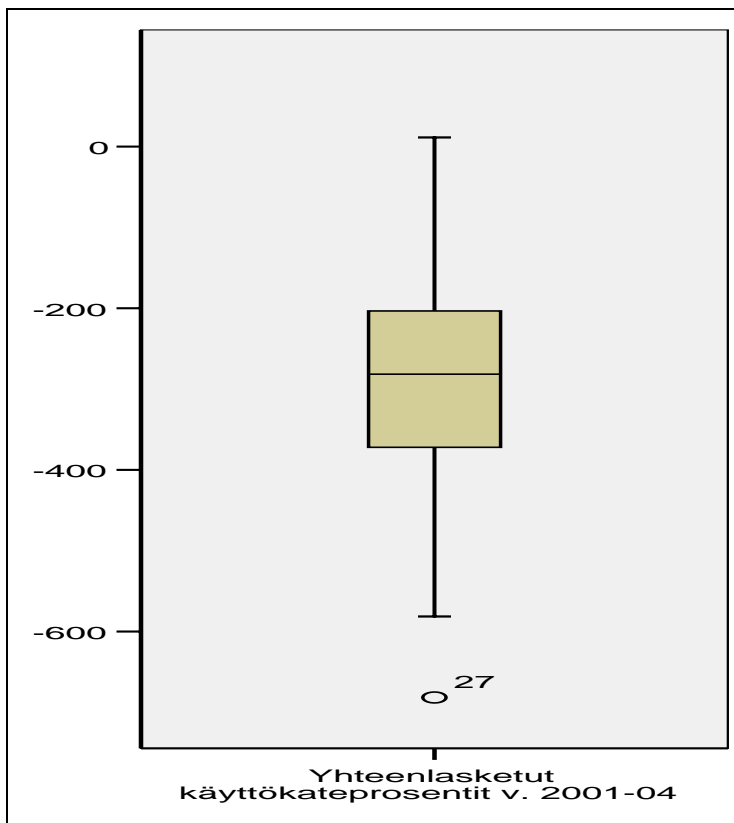
Tutkimus etenee seuraavasti. Ensin testataan selitettävän muuttujan eli käyttökateprosentin jakauman normalisuus. Sitten muodostetaan alkuperäinen regressiomalli, johon otetaan mukaan kaikki tutkimuksessa mukana olevat selittävät muuttujat. Tämän jälkeen tarkastellaan alkuperäisen mallin tuloksia, joista nähdään kaikkien selittävien muuttujien regressiokertoimet, t-arvot ja merkitsevyystasot sekä mallin F-arvo, selitysaste R^2 ja korjattu selitysaste R^2 . Alkuperäisen mallin tilastollisesti vähiten merkitsevät selittävät muuttujat poistetaan. Tämän jälkeen regressioanalyysi suoritetaan askeltavana (stepwise) niillä selittävillä muuttujilla, joiden selitysaste on tilastollisesti merkitsevä. Tavoitteena on löytää selittäviä muuttujia yksitellen lisäämällä regressiomalli, jonka kaikki selittävien muuttujien kertoimet eroavat nolasta tilastollisesti merkitsevästi. Muodostetuista regressiomalleista valitaan tämän tutkimusaineiston kuvaamisen sopivin eli se, joka mahdollisimman hyvin kuvaisi todellista kokemusmaailmaa. Hyvän mallin tulisi olla mahdollisimman yksinkertainen siinä mielessä, että se sisältää teorian edellyttämät avainmuuttujat ja jättää vähäisemmät vaikutukset virhetermiin. Koska regressiomallin perusajatus on selittää riippuvan muuttujan vaihtelusta niin suuri osa kuin mahdollista selittävien muuttujien avulla, sellaista mallia pidetään hyvänä, jolla tämä selityskyky, mitattuna esimerkiksi korjatulla selitysasteella R^2 :lla, on mahdollisimman suuri. (Esim. Korpela 1995: 225–227; Laitinen 2005: 181.)

6.3.1. Selitettävän kannattavuuden tunnusluvun jakaumaominaisuuksien testaus

Tunnuslukujakaumatutkimusten tarkoituksena on ollut osoittaa, että mikäli jakaumat ovat normaalisia, niitä voidaan käsitellä tilastollisin menetelmin ja niitä voidaan havainnollistaa kahden parametrin, keskiarvon ja keskihajonnan perusteella. Jos jakauma ei ole keskiarvon suhteen symmetrinen, sitä kutsutaan vinoksi. Huipukkuus puolestaan kuvaa aineiston jakautumisen tasaisuutta. Mikäli tunnuslukujakauma ei ole normaalin, tilastollisten testausten käyttö vaikeutuu. Koska useat tunnuslukujakaumat eivät voi saada negatiivisia arvoja, tutkimuksissa useinkin tunnuslukujakaumat ovat olleet lähellä normalisuutta, mutta positiivisesti vinoja. Shapiro-Wilkin testi ja Kolmogorov-Smirnovin testi ovat tehokkaita normalisuuden mittaamisessa. Shapiro-Wilkin testiä voidaan käyttää etenkin pienten otoskokojen tutkimuksissa.

Lisäksi tehokas ja havainnollinen tapa verrata otosta normaalijakaumaan on muodostaa niin kutsuttu kvantiilikuva (Q-Q-plot), jossa otoksen kvantiileja verrataan tunnetun ja-

kauman kvantiileihin. Mahdollisten tilastollisten outlierien löytämiseksi on mahdollista lisäksi muodostaa selitettävistä muuttujista niin kutsuttu laatikko-jana-kuvio (boxplot-kuvio). Laatikon sisällä mustalla viivalla merkitty on selitettävän muuttujan mediaani, ja janoista puolestaan nähdään aineiston tilastollisesti merkitsevät ääriarvot. Tilastolliset outlierit ovat arvoja, jotka jäävät kuvion alakvartiiliin (raja-arvona 25 %) tai yläkvartiiliin (75 %) ulkopuolelle. Käyttökateprosentteista muodostetusta laatikko-jana-kuviosta (ks. kuvio 6) voidaan havaita, että aineistossa, jossa on 80 havaintoa, esiintyy yksi tilastollinen outlieri (27). Havaittu tilastollinen outlieri jätetään tämän tutkimuksen havaintoaineistosta pois mahdollisten tilastollisten vääristymien välttämiseksi. Outlierin poisjättäminen pienentää tutkimuksen otoskoon 79 havaintoon. (Barnes 1982: 57; Perttunen & Martikainen 1989: 5; Aho ym. 1996: 221; Heikkilä 1999: 168; Laininen 2000: 56–57, 60; Pitkänen 2006: 54.)

Kuvio 6. Käyttökateprosentteista muodostettu laatikko-jana-kuvio.

Tässä pro gradu -tutkimuksessa regressioanalyysin selitettävän muuttujan eli käyttökateprosentin jakaumien normalisuutta tarkastellaan tutkimalla jakaumien vinoutta ja

huipukkuutta Kolmogorov-Smirnovin ja Shapiro-Wilkin testeillä. Mitä pienempiä arvoja jakaumaominaisuuksien itseisarvot saavat, sitä normaalisemmin aineisto jakautuu. Jakaumaominaisuuksien vertailukohdiksi on yleisesti määritelty seuraavat raja-arvot, joiden sisällä jakaumaa voidaan käsitellä lähes normaalijakauman tavoin:

- vinous (-2, 2) ja huipukkuus (-2, 2). (Esim. Heikkilä 1999: 101.)

Normaalisuustestien (ks. taulukko 2) perusteella nähdään, että muuttujan keskiarvo (-280,19) ja mediaani (-280,55) ovat yhtä suuria, joten muuttujan jakauma on symmetrinen. Yhteenlaskettuja havaintoja neljältä eri tarkasteluvuodelta tässä tutkimuksessa on 80, ja niiden keskihajonta on 126,89. Kvartiilivälin pituus 166,87 on lyhyt verrattuna koko vaihteluväliin 592,56, joten muuttujan arvot ovat voimakkaasti keskittyneet mediaanin ympärille. Vinous 0,112 on itseisarvoltaan hyvin lähellä nollaa vinouden keskivirheen ollessa 0,271. Jakaumaa voidaan pitää vinouden suhteen symmetrisenä, toisin sanoen normaalijakauman muotoisena. Huipukkuus -0,055 on itseisarvoltaan niin ikään hyvin lähellä nollaa huipukkuuden keskivirheen ollessa 0,535. Jakauma on huipukkuuden suhteen mesokurtinen, toisin sanoen normaalijakauman muotoinen. Kolmogorov-Smirnovin testissä havaittu merkitsevyystaso on 0,200, joka merkitsee sitä, että tämän testin perusteella muuttuja on normaalijakaunut. Myös Shapiro-Wilkin testin havaittu merkitsevyystaso 0,752 ja testisuureen arvo 0,989 tukevat aineiston normaalisuutta.

Taulukko 2. Normaalisuustestien tulokset.

Descriptives		Statistic	Std. Error
Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001–04	Mean	-280,19	14,28
	95% Confidence Interval for Mean		
	Lower Bound	-308,61	
	Upper Bound	-251,77	
	5% Trimmed Mean	-281,82	
	Median	-280,55	
	Variance	16100,61	
	Std. Deviation	126,89	
	Minimum	-581,26	
	Maximum	11,30	
	Range	592,56	
	Interquartile Range	166,87	
	Skewness	,112	,271

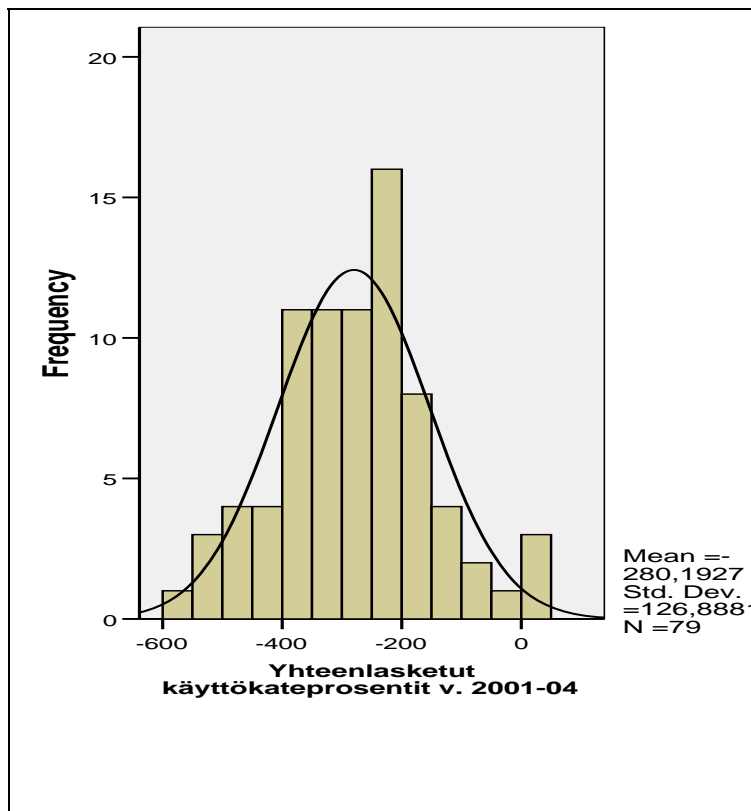
Kurtosis	-,055	,535
----------	-------	------

Tests of Normality	Kolmogorov-Smirnov(a)			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001-04	,066	79	,200(*)	,989	79	,752

* This is a lower bound of the true significance.

a Lilliefors Significance Correction

Normaalisuuden testauksessa edellä mainitut tulokset tarkoittavat sitä, että normaalijakauma soveltuu hyvin kuvaamaan testattavaa aineistoa ja että regressioanalyysi voidaan suorittaa. Regressioanalyysin käytölle varsinaisena ehtona olevana regressiomallin jäännösten normaalisuutta tutkitaan myöhemmin tässä luvussa. Histogrammi-kuvion (ks. kuvio 7) eli pylväsdigrammin avulla voidaan havainnollistaa graafisesti, miten selitettävän aineiston frekvenssit jakautuvat.

Kuvio 7. Selitettävän muuttujan jakautuneisuus.

6.3.2. Alkuperäinen regressiomalli

Alkuperäisessä muokkaamattomassa regressiomallissa (ks. taulukko 3.) ovat mukana kaikki kuusi (6) kannattavuutta selittävää muuttujaa. Nämä muuttujat esiteltiin tarkemmin luvussa 5.4. Taulukossa 3 on esitetty alkuperäisen regressiomallin F-arvo, kunkin muuttujan regressiokertoimet, t-arvot sekä merkitsevyystasot. T-testin hypoteesit ovat:

- H_0 -hypoteesi: Kerroin ei ole tilastollisesti merkitsevä.
- H_1 -hypoteesi: Kerroin on tilastollisesti merkitsevä.

Koko regressiomallin testaamisessa käytetään F-testiä. F-testin hypoteesit ovat:

- H_0 -hypoteesi: Malli ei ole tilastollisesti merkitsevä.
- H_1 -hypoteesi: Malli on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukosta 3 havaitaan, että alkuperäisen regressiomallin selitysaste R^2 saa arvon 0,560. Korjattu selitysaste R^2 , joka huomioi sekä otoksen koon että selittävien termien lukumäärän, saa arvon 0,524. Tämä malli selittää selitettävän muuttujan, teatterin käyttökateprosentin vaihtelusta 56 %, korjatulla selitysasteella mitattuna 52,4 %.

Alkuperäisen regressiomallin muuttujista ainoastaan KIELI-muuttujan osalta t-testin H_0 -hypoteesi jää voimaan, koska sen regressiokerroin ei ole tilastollisesti merkitsevä. Kannattavuutta selittävänä käytetyn KIELI-muuttujan havaittu p-arvo (sig.) eli merkitsevyystaso oli 0,863. Muiden tutkimuksessa mukana olleiden selittävien muuttujien osalta HKP- ja KOKO-muuttujan kohdalla H_0 -hypoteesit voidaan hylätä 0,001:n eli 0,1 %:n riskitasolla ja KUUL-, SIJAINTI- ja OMISTUS-muuttujan kohdalla 0,01:n eli 1 %:n riskitasolla. Alkuperäistä regressiomallia muokataan siten, että siitä poistetaan tilastollisesti merkityksetön KIELI-muuttuja. Seuraavat regressiomallit muodostetaan tilastollisesti merkitsevistä muuttujista.

Anova-tilauksen F-testillä tutkittiin, voidaanko selitysastetta pitää nollasta eroavana. F-testin havaittu merkitsevyystaso eli p-arvo on 0,000, toisin sanoen H_0 -hypoteesi voidaan hylätä 0,000:n riskitasolla. Mikäli jatkossa esitettyjen paranneltujen mallien F-arvot ovat parempia kuin alkuperäisen mallin arvo 15,284, voidaan olettaa, että myös ne ovat F-testin perusteella tilastollisesti erittäin merkitseviä.

Taulukko 3. Käyttökateprosenttia estimoivan alkuperäisen regressiomallin tulokset.

Model Summary(b)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,748(a)	,560	,524	87,588

a Predictors: (Constant), Suomenkielinen vai ruotsinkielinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001-04, Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001-04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001-04

b Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001-04

ANOVA(b)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	703493,691	6	117248,948	15,284	,000(a)
	Residual	552353,808	72	7671,581		
	Total	1255847,499	78			

a Predictors: (Constant), Suomenkielinen vai ruotsinkielinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001-04, Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001-04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001-04.

b Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001-04.

Coefficients(a)

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-324,612	38,231		-8,491	,000
	Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001-04 (HKP)	-1,77E-005	,000	-1,020	-5,624	,000
	Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001-04 (KOKO)	4,84E-005	,000	,878	4,389	,000
	Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001-04 (KUUL)	60,738	22,753	,216	2,669	,009
	Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella (SIJAINTI)	74,037	24,196	,292	3,060	,003
	Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen (OMISTUS)	-69,793	21,932	-,270	-3,182	,002
	Suomenkielinen vai ruotsinkielinen (KIELI)	-5,748	33,235	-,014	-,173	,863

a Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001-04 (KKATE).

Regressioyhtälö:

- $KKATE = -324,612 - (1,77E-005)HKP + (4,84E-005)KOKO + 60,738KUUL + 74,037SIJAINTI - 69,793OMISTUS - 5,748KIELI.$

6.3.3. Lopullisen regressiomallin muodostaminen ja tulokset

Alkuperäisen regressiomallin pohjalta muodostettiin yhteensä viisi teattereiden kannattavuutta selittävää regressiomallia jäljellä olevista tilastollisesti merkittävistä kannattavuuden selittäjistä. Menetelmänä käytettiin askeltavaa regressioanalyysiä (stepwise). Askeltavassa regressioanalyysissä ensin muodostettiin yhden selittäjän malli, johon tämän jälkeen lisättiin – ja josta tarvittaessa olisi voitu myös poistaa – muita selittäjiä yksi kerrallaan, kunnes löydettiin lopullinen, parhaiten teattereiden kannattavuutta selittävä regressiomalli, tässä tapauksessa malli 5 (ks. taulukko 4). Valintakriteerinä lopullisen regressiomallin valitsemisessa käytettiin korjattua selitystasoa R^2 . Merkitsevyystasoksi valittiin vähintään 1 %:n riskitaso (p-arvo 0,01 tai pienempi), jolloin regressiomalli on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukosta 4 havaitaan, että lopullisessa regressiomallissa teattereiden kannattavuutta selittävistä muuttujista oli mukana viisi eli OMISTUS, KOKO, SIJAINTI, HKP ja KUUL. Lopullisen regressiomallin selitystaso R^2 saa arvon 0,560. Korjattu selitystaso R^2 , joka huomioi sekä otoksen koon että selittävien termien lukumäärän, saa arvon 0,530. Alkuperäisen mallin tilastollisesti merkityksettömän KIELI-muuttujan poistaminen ei vaikuttanut oleellisesti mallin selityskykyyn. Lopullinen regressiomalli selittää selitettävän muuttujan, teatterin käyttökatprosentin vaihtelusta 56 %, korjatulla selitystasolla mitattuna 53 %.¹⁸

Regressioanalyysi osoittaa, että teatterin kannattavuus on tämän tutkimusaineiston perusteella usean kannattavuuteen vaikuttavan menestystekijän summa. Tulokset (ks. taulukko 4) osoittavat, että teattereiden kannattavuutta ja sen vaihtelua voidaan selittää ainakin teatterin omistusmuodolla (OMISTUS), koolla (KOKO), sijainnilla (SIJAINTI), kulurakenteella (HKP) sekä ohjelmistossa mukana olevien teosten kuuluisuudella (KUUL). Kaikkien edellä mainittujen selittävien muuttujien ja taloudellisen menestyksen välillä oli havaittavissa tämän aineiston perusteella suoraa korrelaatiota.

¹⁸Julkisen tuki (valtion ja kuntien avustukset) on rajattu tietoisesti tässä pro gradu -tutkimuksessa regressioanalyysitarkastelun ulkopuolelle, mikä osaltaan vaikuttaa selitystason suuruuteen. Julkisten avustusten merkityksestä teattereiden taloudellisiin edellytyksiin; ks. tarkemmin luku 6.1.

Teattereiden kannattavuutta voitiin vuosina 2001–04 selittää parhaiten teatterin omistusmuodolla, koolla ja sijainnilla. Tutkimusaineiston perusteella omistusmuoto selitti peräti viidenneksen teatterin käyttökateprosentin vaihtelusta, koko noin 15 % ja sijainti noin 10 %. Ei-täyskunnallinen teatteri toimii pääsääntöisesti täyskunnallista kannattavampana ja vastaavasti liikevaihdoltaan suurempi teatteri toimii pääsääntöisesti pienempää teatteria kannattavampana. Niin ikään teatterin suotuisa sijainti muuhun Suomeen verrattuna väestötiheämmässä eteläisessä Suomessa vaikuttaa myönteisesti teatterin kannattavuuteen. Henkilöstökulujen osuus teatterin kannattavuuden vaihtelua selittävänä tekijänä lopullisessa regressiomallissa jäi alle 7 %:iin. Ohjelmistossa mukana olevien teosten ja niiden tekijöiden kuuluisuus yleisöä houkuttelevana tekijänä selitti tämän tutkimusaineiston perusteella teatterin kannattavuuden vaihtelusta ainoastaan noin 4 %.

Lopullisen regressiomallin teattereiden kannattavuutta selittävien muuttujien toteutuneet riskitasot olivat joko tilastollisesti erittäin merkitsevä (p-arvo enintään 0,001) tai tilastollisesti merkitsevä (p-arvo enintään 0,01). Sekä HKP-muuttujan että KOKO-muuttujan p-arvot olivat 0,000 eli ne ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Lopullisessa mallissa mukana olevien muiden selittävien muuttujien p-arvot olivat tilastollisesti merkitseviä: KOKO-muuttujan p-arvo oli 0,002, SIJAINTI-muuttujan 0,003 ja KUUL-muuttujan 0,009. Lopullisen regressiomallin havaittu F-arvo (18,581) on suurempi kuin alkuperäisen regressiomallin F-arvo (15,284). Myös lopullisen regressiomallin F-testin havaittu merkitsevyytaso eli p-arvo on 0,000, toisin sanoen H_0 -hypoteesi voidaan hylätä nytkin 0,000:n riskitasolla. Saadut tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Todetaan, että malli soveltuu kokonaisuudessaan sangen hyvin aineiston kuvaamiseen.

Taulukko 4. Käyttökateprosenttia estimoivan askeltavan regressioanalyysin tulokset.

Model Summary(f)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,449(a)	,202	,191	114,105	,202	19,455	1	77	,000
2	,551(b)	,304	,285	107,276	,102	11,116	1	76	,001
3	,608(c)	,370	,345	102,732	,066	7,872	1	75	,006
4	,719(d)	,517	,490	90,573	,147	22,487	1	74	,000

5	,748(e)	,560	,530	87,004	,043	7,197	1	73	,009
---	---------	------	------	--------	------	-------	---	----	------

a Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen.

b Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella.

c Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04.

d Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04.

e Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04, Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001–04.

f Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001–04.

ANOVA(f)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	253307,226	1	253307,226	19,455	,000(a)
	Residual	1002540,274	77	13020,004		
	Total	1255847,499	78			
2	Regression	381230,739	2	190615,369	16,564	,000(b)
	Residual	874616,761	76	11508,115		
	Total	1255847,499	78			
3	Regression	464313,965	3	154771,322	14,665	,000(c)
	Residual	791533,535	75	10553,780		
	Total	1255847,499	78			
4	Regression	648785,363	4	162196,341	19,772	,000(d)
	Residual	607062,136	74	8203,542		
	Total	1255847,499	78			
5	Regression	703264,204	5	140652,841	18,581	,000(e)
	Residual	552583,296	73	7569,634		
	Total	1255847,499	78			

a Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen.

b Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella.

c Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04.

d Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04.

e Predictors: (Constant), Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen, Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella, Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04, Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04, Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001–04.

f Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001–04.

Coefficients(a)

Lopullinen regressiomalli	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Step					

5	(Constant)	-329,759	23,843		-13,830	,000
	Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen (OMISTUS)	-69,596	21,756	-,270	-3,199	,002
	Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella (SIJAINTI)	74,561	23,845	,295	3,127	,003
	Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04 (HKP)	-1,76E-005	,000	-1,019	-5,659	,000
	Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04 (KOKO)	4,82E-005	,000	,874	4,423	,000
	Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001–04 (KUUL)	60,590	22,585	,215	2,683	,009

a Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001–04.

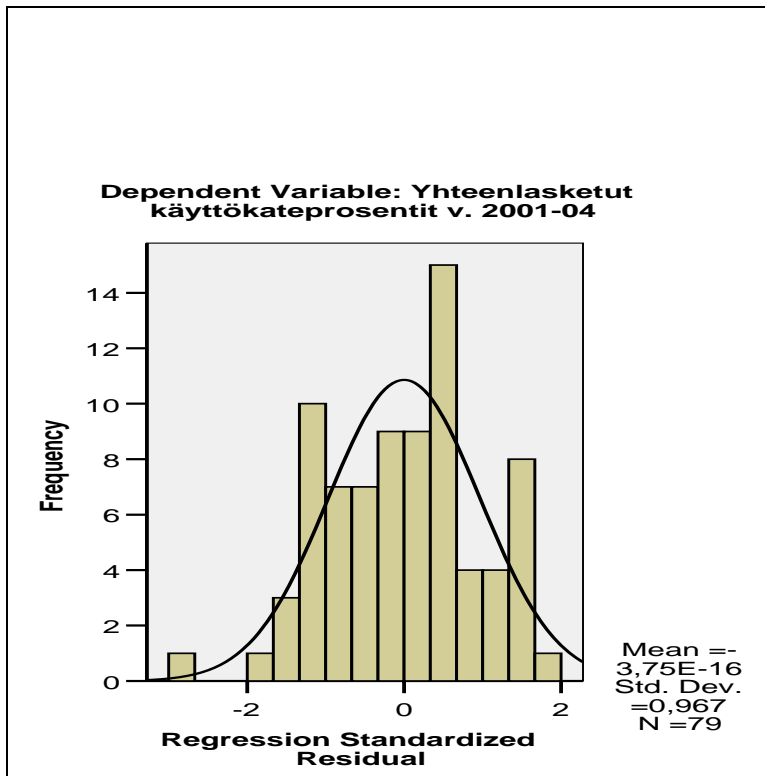
Regressioyhtälö (lopullinen regressiomalli):

$$\text{KKATE} = -329,759 - 69,793\text{OMISTUS} + 74,561\text{SIJAINTI} - (1,76\text{E}-005)\text{HKP} + (4,82\text{E}-005)\text{KOKO} + 60,590\text{KUUL}.$$

6.3.4. Lopullisen regressiomallin heteroskedastisuus ja multikollinearisuus

Kuviossa 8 on esitetty histogrammina ja taulukkona lopullisen regressiomallin virhetermien ε_i jakautuneisuus. Regressioanalyysin tulokset saattavat olla harhaanjohtavia, jos aineisto kärsii heteroskedastisuudesta. Histogrammi-kuviosta voidaan havaita, että jäännösjakauma on normaalijakautunut lievästä vinoudestaan huolimatta.

Havaintoaineiston selitettävän muuttujan eli käyttökateprosentin jäännöksistä muodostettiin lisäksi hajontakuviot heteroskedastisuuden selvittämiseksi (ks. kuvio 9). Regressiomallin perusoletuksien mukaan virhetermien pitää olla tasaisesti jakautuneita nollian ympärille. Tämä varianssien vakioisuusoletus tunnetaan homoskedastisuusoletuksena. Hajontakuviosta havaitaan aineiston jäännösten olevan sangen tasaisesti jakautunut nollian ympärille, arvojen ollessa -2:n ja 2:n välillä yhtä yli kahden (2) arvoa (outlier) lukuun ottamatta. Aineisto voidaan todeta homoskedastiseksi.

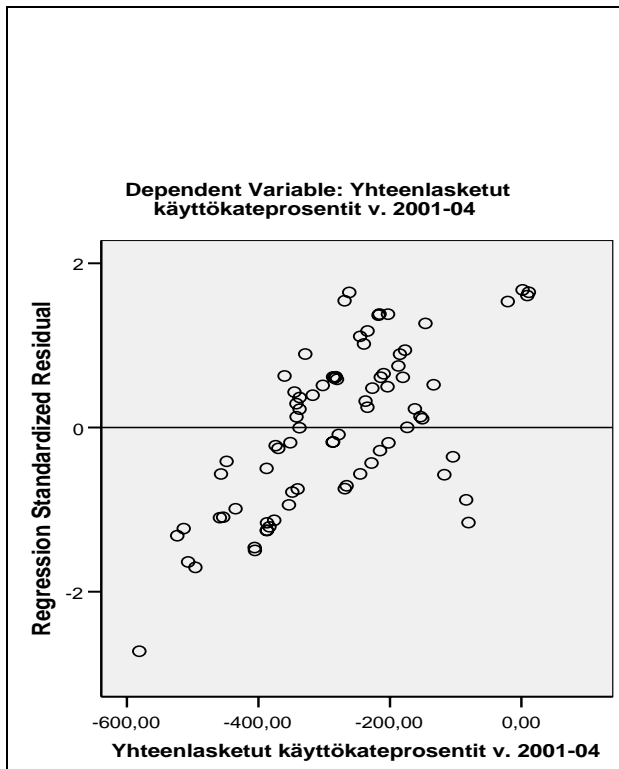

Residuals Statistics(a)	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	-414,996	20,196	-280,193	94,954	79
Residual	-236,969	145,877	,000	84,169	79
Std. Predicted Value	-1,420	3,164	,000	1,000	79
Std. Residual	-2,724	1,677	,000	,967	79

a Dependent Variable: Yhteenlasketut käyttökateprosentit v. 2001-04.

Kuvio 8. Lopullisen regressiomallin jäännösominaisuudet.

Liitteestä 4 havaitaan, että lopullisen regressiomallin selittävien muuttujien väliset paritaiskorrelaatiokertoimet eivät ylitä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta multikollineaarisuutta ilmentävää ohjearvoa 0,7. Tilastollisesti erittäin merkitsevien KOKO- ja HKP-muuttujien välinen korrelaatiokerroin ylitti edellä mainitun ohjearvon. Muilta osin regressioanalyysissä ei havaittu multikollineaarisuutta. Ramanathanin (1998: 238) tulkin mukaan, vaikka joidenkin selittävien muuttujien keskinäinen korrelaatioarvo olisi-kin korkea, multikollineaarisuus voidaan jättää huomioimatta ilman että sillä on regressioanalyysin tulosten kannalta vakavia seurauksia, mikäli mallissa esiintyvät selittävät muuttujat ovat vähintään tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 9. Käyttökateprosentin jäännösten normalisoitu hajonta.

6.4. Yhteenveto

Luvussa 6 tutkittiin poikkileikkaus- ja aikasarjatutkimuksena suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä vuosina 2001–2004 sekä teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä. Tilastoaineistoista ja teattereiden toimintakertomuksista saatujen tietojen lisäksi haastateltiin otoksessa mukana olevien teattereiden johtajia.

Tutkimuksen satunnaisotos, 20 keskisuurta ja suurta suomenkieleistä ja ruotsinkielistä teatteria, edustaa 57 % Suomen keskisuurista ja suurista teattereista. Teatterinjohtajille suunnatun kyselytutkimuksen otoskooksi muodostui 75 %. Otokset ovat edustavat koko teatterikentänkin näkökulmasta, kun huomioidaan että keskisuurten ja suurten teattereiden osuus kaikista teattereista oli tutkimusajankohtana noin 90 %, olivat vertailun kohteena sitten todelliset henkilötyövuodet, kokonaismenot tai kokonaistulot. Tutkimuksen aikasarjan pituus on neljä vuotta, mikä riittää juuri ja juuri teattereiden taloudellisen kannattavuuden kehityksen analysointiin.

Regressioanalyysissä selitettävänä muuttujana oli teatterin käyttökateprosentti suhteessa liikevaihtoon (KKATE). Kannattavuuden vaihtelua selittävinä muuttujina käytettiin KOKO-, KIELI-, HKP-, OMISTUS-, SIJAINTI- ja KUUL-muuttujia. Parhaan mallin löytämiseksi käytettiin askeltavaa regressioanalyysiä.

Tarkastelujakson negatiivisesta käyttökatekehityksestä voidaan havaita, että keskimääräisesti tarkasteltuna teattereiden talousvaikeudet ovat olemassa oleva tosiasia hyvin monen teatterin kohdalla. Taloudellisesti tarkasteltuna yksikään kunnallisista teattereista ei olisi toiminut vuosina 2001–04 käyttökateella mitattuna kannattavasti ilman valtion ja kunnan tukea. Yksityisistäkin teattereista ainoastaan Helsingissä sijaitseva keskisuuri Komediateatteri Arena toimi kannattavasti kolmena tutkimusvuonna.

Kyselytutkimuksen tulosten mukaan lähes kaikki teatterinjohtajat pitivät erittäin keskeisenä yksittäisenä menestystekijänä kannattavuuden näkökulmasta onnistunutta ohjelmistosuunnittelua sekä ohjelmiston vetovoimaisuutta. Myös henkilöstön osaaminen yhdessä onnistuneen johtamisen kanssa sekä yleensäkin taloussuunnittelun ja resurssienhallinnan kanssa koettiin tärkeäksi.

Muodostetuista regressiomalleista paras selitti teatterin kannattavuuden vaihtelusta 53 %. Saadut tulokset olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät. Teatterin kannattavuus on tämän tutkimusaineiston perusteella usean kannattavuuteen vaikuttavan menestystekijän summa.

Regressionanalyysin tulosten mukaan teattereiden kannattavuutta voitiin vuosina 2001–04 selittää parhaiten teatterin omistusmuodolla, koolla ja sijainnilla. Omistusmuoto selitti viidenneksen teatterin käyttökateprosentin vaihtelusta, koko noin 15 % ja sijainti noin 10 %. Yksityisen omistuksen tai organisaatorakenteen omaava ei-täyskunnallinen teatteri toimii pääsääntöisesti täyskunnallista teatteria kannattavammin. Lisäksi liikevaihdoltaan suurempi teatteri toimii pääsääntöisesti pienempää teatteria kannattavampana. Eroja eri teattereiden välillä oli kuitenkin jonkin verran havaittavissa. Myös keskisuuri teatteri osoittautui joissakin yksittäistapauksissa liikevaihdoltaan suurempaa teatteria kannattavammaksi: esimerkiksi Komediateatteri Arena menestyi kannattavuusvertailussa erinomaisesti. Teatterin suotuisa sijainti muuhun Suomeen verrattuna väestötiheämmässä eteläisessä Suomessa vaikuttaa myönteisesti teatterin kannattavuuteen.

Henkilöstökulujen osuus teatterin kannattavuuden vaihtelua selittävänä tekijänä lopullisessa regressiomallissa oli alle 7 %. Ohjelmistossa mukana olevien teosten ja niiden te-

kijöiden kuuluisuus yleisöä houkuttelevana tekijänä selitti tämän tutkimusaineiston perusteella teatterin kannattavuuden vaihtelusta noin 4 %. Kielisyydellä ei ollut vaikutusta teatterin kannattavuuteen.

Teattereiden saama julkinen tuki rajattiin tutkimuksessa regressioanalyysin ja haastatteluiden ulkopuolelle, koska tutkimuksella haluttiin nimenomaan selvittää muuta kuin valtion ja kuntien avustusten vaikutusta. Tutkimuksen tuloksena saatiin selville teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttavia keskeisiä menestystekijöitä. Tätä tietoa voidaan hyödyntää alan jatkotutkimuksissa ja kulttuurilaitoksia koskevassa päätöksenteossa.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1. Yhteenveto

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä Suomessa vuosina 2001–04. Mukana tutkimuksessa on myös Suomen Kansallisooppera. Erityisesti mielenkiinnon kohteena on löytää taloudellisen kannattavuuden näkökulmasta keskeisimmät menestystekijät teatterialalla Suomessa.

Teattereita pidetään yksityisen ja julkisen sektorin välimaastoon sijoittuvina voittoa tavoittelemattomina, valtion ja kuntien tukemia yleishyödyllisinä nonprofit-organisaatioina. Liiketoimintaa harjoittavan yrityksen taloudelliset toimintaedellytykset ovat kannattavuus, maksuvalmius ja vakavaraisuus, joista kannattavuus muodostaa toiminnan perusedellytyksen.

Viime vuosina on teattereiden toiminnassa ja organisoinnissa alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota myös taloudellisuuden ja kustannustehokkuuden vaatimukseen. Monet suomalaiset teatterit näyttävät olevan tällä hetkellä suurissa rahoituskriiseissä. Nonprofit-organisaatioiden taloutta sekä yksittäisten kulttuuritapahtumien ja eri kaupunkien kulttuuritapahtumien tai -laitosten taloudellisia vaikutuksia on tutkittu melko paljon, mutta poikkitieteelliselle laskentatoimen näkökulmasta tehtävälle teattereiden kannattavuutta koskevalle tutkimukselle on selkeästi tarvetta.

Aikaisemmista tutkimuksista ehkä lähimpänä tätä pro gradu -tutkielmaa on Malmin (1995) tutkimus kunnallisten kulttuuripanosten kannattavuuden ja hyötyvaikutusten mittaamista ja arvioimista. Varsinainen esikuvatutkimus teatterin kannattavuuden tutkimisesta laskentatoimen näkökulmasta kuitenkin puuttuu. Malmin mukaan kunnallisten kulttuuripanostusten kannattavuuden arvioimisessa keskeisimmiksi kannattavuusmittareiksi todettiin kunnallistaloudellinen sekä kunnallisyhteisöllinen nettohyöty. Kulttuuripanostusten nettohyötyvaikutusten arvioiminen osoittautui hyvin vaikeaksi, todettiin yhtenä johtopäätöksenä. Tulosten perusteella yleistys siitä, että kuntien kulttuuriin panostama raha tulee moninkertaisena tuottona takaisin, todettiin osin virheelliseksi.

Myös Kokkisen (1997) tutkimus ammattiteattereiden resurssien käytön tehokkuutta ja tuottavuuden kehitystä Data Envelopment Analysis (=DEA) -menetelmää käyttäen on mainitsemisen arvoinen teatterialan taloustutkimuksena. Teattereiden kannattavuutta

tutkivan pro gradu -tutkimuksen tulokset omistusrakenteen osalta ovat samansuuntaisia kuin Kokkisen teattereiden tehokkuutta koskevat tutkimukset koskien ajanjaksoa 1987–95.

Kansainvälisesti tunnetuimpia ovat Myerscoughin (1988) *The economic importance of the arts in Britain* sekä Baumol ja Bowenin (1966)¹⁹ *Performing Arts - The Economic Dilemma*, jotka ovat osaltaan auttaneet teatterilaitosten erityispiirteiden ymmärtämisessä nimenomaan kulttuurin luonteen ja taloustutkimuksen näkökulmasta. Myerscough tunnetaan erityisesti kuuluisasta, mutta myös kritisoidusta kerroinlaskelmasta, jonka mukaan jokainen kulttuurin sijoitettu rahayksikkö tuottaisi paikalliselle taloudelle 1,7 rahayksikköä takaisin. 1960-luvulla syntynyt teoria Baumolin taudista ja taiteen tukemisen tarpeesta on aiheena yhä ajankohtainen.

Ajankohtainen taloutta koskeva tutkimus kulttuurin alalta on Kainulaisen (2005) väitöskirja *"Kunta ja Kulttuurin talous"*, jossa tutkittiin muun muassa kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisia vaikutuksia Suomessa. Kainulaisen mukaan kulttuurin asema on vahvistumassa alueiden yhteistyössä ja nähdään yhä useammin kaupunkien ja alueiden uutena menestystekijänä muun muassa imagonluojana ja kunnan kehittämistä palvelevina instrumentteina.

Julkinen sektori tuottaa runsaasti tilastotietoa, mutta melko vähän organisaation suorituskyvyn seurannan kannalta hyödyllistä informaatiota. Laskentatoimen tutkijat ovat todenneet, että tarvitaan lisää teoreettista tutkimusta, jotta paremmin ymmärrettäisiin, kuinka uusimpia yritysjohtamisen menetelmiä ja mittaristoja voitaisiin hyödyntää enemmän myös nykyaikaisissa nonprofit-organisaatioissa. (Esim. Jegers ym. 2001; Lapsley ym. 2003; Modell 2004, 2005.)

Tämä teattereiden kannattavuutta käsittelevä pro gradu -tutkielma jakaantuu seitsemään lukuun koostuen teoreettisesta ja empiirisestä osasta sekä yhteenvedosta. Teoriaosuudessa luotiin katsaus aiempaan tutkimustoimintaan, suomalaiseen teatteritoimintaan ja sen erityispiirteisiin sekä määriteltiin kannattavuuden mittaamiselle teoreettinen viitekehys, jonka perusteella tutkittiin kannattavuutta tarkemmin teatterialalla. Lisäksi esiteltiin jonkin verran kannattavuuden ja sen mittaamisen teoriaa sekä empiirisen tutkimuksen perustana olevaa tilinpäätösanalyysia.

¹⁹ Tässä pro gradu -tutkimuksessa lähteenä on Baumol & Bowenin *Performing Arts - The Economic Dilemma* vuodelta 1968.

Havaintoaineisto koostuu yksinkertaisella satunnaisotannalla valitun 20 keskisuuren ja suuren teatterin tilinpäätöksistä vuosilta 2001–04. Tilinpäätökset on muokattu varsinaisen toiminnan osalta käytettävissä olevan tilinpäätösinformaation puitteissa siten, että tilinpäätökset ovat keskenään mahdollisimman vertailukelpoisia. Otos edustaa 57,1 % Suomen keskisuurista ja suurista teattereista. Teatterinjohtajille suunnatun kyselytutkimuksen otoskoko on 75 %. Otokset ovat edustavat, kun huomioidaan että keskisuurten ja suurten teattereiden osuus kaikista teattereista oli tutkimusajankohtana noin 90 %, olivat vertailun kohteena sitten todelliset henkilötyövuodet, kokonaismenot tai kokonaistulot.²⁰ Tutkimuksen aikasarjan pituudeksi on valittu neljä vuotta, mikä riittää juuri ja juuri teattereiden taloudellisen kannattavuuden kehityksen analysointiin. Teattereiden saama julkinen tuki on rajattu tässä tutkimuksessa regressioanalyysin ja haastatteluiden ulkopuolelle, koska tutkimuksella halutaan nimenomaan selvittää muuta kuin valtion ja kuntien avustusten vaikutusta. Julkinen tuki tasa-arvoistaa teattereiden kannattavuutta, jolloin teattereiden väliset todelliset kannattavuustekijät jäävät piiloon.

Tutkimuksen empiirisessä osuudessa on tutkittu poikkileikkaus- ja aikasarjatutkimuksena suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä vuosina 2001–04 sekä teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä. Tilastoaineistoista ja teattereiden toimintakertomuksista saatujen tietojen lisäksi keskeisten taloudellisten menestystekijöiden löytämiseksi on haastateltu otoksessa mukana olevien teattereiden johtajia alan asiantuntijoina ja analysoitu tarkemmin heidän vastauksiaan.

Alan kirjallisuuteen ja aikaisempiin tutkimuksiin perustuen on määritelty kuusi selittävää muuttujaa, joiden vaikutusta teatterin käyttökateprosenttiin on tutkittu 79 havainnosta muodostetun regressioanalyysin avulla. Regressioanalyysissä selitettävänä muuttujana on teatterin käyttökateprosentti suhteessa liikevaihtoon (KKATE) ja sen vaihtelua selittävinä muuttujina teatterin koko liikevaihtona mitattuna (KOKO), kielisyys (KIELI), henkilöstökulut (HKP), omistusmuoto (OMISTUS), sijainti (SIJAINTI) ja ohjelmiston tai teoksen kuuluisuus (KUUL). Parhaan mallin löytämiseksi on käytetty askeltavaa regressioanalyysiä (stepwise).

Tarkastelujakson negatiivisesta käyttökatekehityksestä voidaan havaita, että keskimääräisesti tarkasteltuna teattereiden talousvaikeudet ovat olemassa oleva tosiasia hyvin

²⁰ Tutkimusajankohtana Suomessa oli vuosina 2001–04 yhteensä 59–60 teatteria ja tanssiryhmää, joista todellisten henkilötyövuosien perusteella jaoteltuna suuria teattereita oli 11, keskisuuria 24 sekä pienteattereita, ryhmä- ja tanssiteattereita 25. Täyskunnallisia teattereita näistä oli 11 ja ruotsinkielisiä 5.

monen teatterin kohdalla. Teatterialan luonteesta ja työvoimavaltaisuudesta seuraa, että kokonaiskäyttömenot myötäilevät pitkälti henkilöstömenojen kasvavaa kehitystä. Teattereiden pääsylipputulot ovat tosin kasvaneet merkittävästi tarkasteluajanjakson aikana, mutta kävijämäärien kustannuksella. Kaikkien kunnallisten teattereiden toimintaedellytykset vuosina 2001–04 olisivat heikot käyttökatteella mitattuna ilman valtion ja kunnan tukea. Yksityisistäkin teattereista ainoastaan Helsingissä sijaitseva keskisuuri, komedioiden ja revyiden esittämiseen erikoistunut Komediateatteri Arena toimi kannattavasti kolmena tutkimusvuonna. Ilman julkista tukea Suomen teatteritoiminta ei olisi pääsääntöisesti taloudellisesti kannattavaa nykyisen kaltaisena kaikkien saavutettavissa olevana hyvinvointi- ja kulttuuripalveluna. Kyseessä on arvovalinta, mutta se ei merkitse sitä, etteikö kannattavuutta voisi parantaa myös teatterialalla. Valtiontuen osuus vuosina 2001–04 oli keskisuurissa ja suurissa teattereissa keskimäärin 29–30 %, kunnanavustusten osuus keskimäärin 43–44 % ja omien tulojen osuus keskimäärin välillä 26–28 %. Edellä mainittu jakauma säilyi samankaltaisena koko tarkastelujakson aikana.

Suuria eroja voidaan havaita eri teattereiden välillä. Täyskunnalliset teatterit saivat muita teattereita merkittävästi enemmän kunnanosuutta. Kun julkista tukea verrataan suhteessa henkilövuosiin tai pääsylippuihin, suurimmat julkiset avustukset yhtä henkilötyövuotta tai pääsylippua kohti olivat valtion omistamassa Suomen Kansallisoopperassa. Tarkastelujakson aikana yritysrahoituksen osuus teatterialan rahoituksesta on ollut kokonaisuuteen nähden hyvin vähäistä sekä prosentuaalisesti että euromääräisesti tarkasteltuna. Toimintakertomusten mukaan yritys yhteistyö ja yritysrahoituksella toteutetut toiminnot ovat muun muassa jonkin verran lisänneet teatteriesitysten näkyvyyttä ja mahdollistaneet laajemman kokonaistarjonnan.

Kyselytutkimuksen tulosten mukaan lähes kaikki teatterinjohtajat pitivät erittäin keskeisenä menestystekijänä kannattavuuden näkökulmasta onnistunutta ohjelmistosuunnittelua sekä ohjelmiston vetovoimaisuutta. Yleisön merkitys korostui teatterinjohtajien vastauksista. Pääsylipputulosten osuus on noin neljännes teatterin kaikista tuloista ja tärkein varsinaisen toiminnan tulonlähteistä. Ohjelmiston sisältö ja toteutus ovat myös tekijöitä, joihin teatterin henkilöstö voi itse vaikuttaa merkittävästi. Toisinaan on niin, että suuren yleisön maku ja teatterintekijöiden maku eivät aina kohtaa. Tällöin teatterin on menestyäkseen tehtävä myös ohjelmistosuunnittelussa kompromisseja ja tarjota yleisölle sitä viihdettä mitä he haluavat.

Kuuluisuudella ei ole koettu yksinään olevan niin suurta merkitystä. Ohjelmistossa mukana olevien teosten ja niiden tekijöiden kuuluisuus yleisöä houkuttelevana tekijänä se-

littää tämän tutkimusaineiston perusteella teatterin kannattavuuden vaihtelusta kuitenkin noin 4 %. Kuuluisuus on tulkittavissa monella tavalla, mikä ilmeni teatterinjohtajien vastauksista. Aina ei ole kysymys pelkästään teoksen tai esityksen korkeasta laadusta tai niissä mukana olevista kuuluisuuksista, vaan usein myös teoksen helpolla lähestyttävyydellä ja tuttuudella on vaikutuksensa. Kuuluisuus voi olla myös paikkakuntaakohtaista eli eniten julkisuutta saavatkin usein jonkinlaista paikallisväriä sisältävät teokset.

Teatterinjohtajat kokivat, että henkilöstön osaaminen yhdessä onnistuneen johtamisen kanssa sekä yleensäkin taloussuunnittelun ja resurssienhallinnan merkitys on keskeistä teatterin taloudellisessa menestyksessä. Henkilöstöä pidetään erilaisten taitojensa ja tietojensa ansiosta dynaamisena resurssina. Onnistuneella strategisella henkilöstöresurssien johtamisella varmistetaan myös organisaation tehokkuus. Teatterinjohtajien näkemysten mukaan myös markkinoinnin ja tiedottamisen onnistumisella sekä omistajan ja kuntien kulttuurimyönteisyydellä koettiin olevan suuri merkitys teatterin menestymisessä.

Teatterin kannattavuus on tämän tutkimusaineiston perusteella usean kannattavuuteen vaikuttavan menestystekijän summa. Regressionanalyysin tulosten mukaan teattereiden kannattavuutta voidaan vuosina 2001–04 selittää parhaiten teatterin omistusmuodolla, koolla ja sijainnilla. Omistusrakenne selittää viidenneksen teatterin käyttökateprosentin vaihtelusta, koko noin 15 % ja sijainti noin 10 %.

Tämä tutkimus ja teattereita koskevat tilastot vahvistavat, että omistusrakenteella on suuri merkitys taloudelliseen menestykseen. Tutkimuksen mukaan yksityisen omistuksen tai organisaatorakenteen omaava ei-täyskunnallinen teatteri toimii pääsääntöisesti täyskunnallista teatteria kannattavammin. Kahdestakymmenestä teatterista kuusi kannattavinta oli omistusrakenteeltaan joko osakeyhtiöitä tai säätiöitä. Monet kaupungit ja teatterit pohtivatkin tänä päivänä, mikä olisi oman teatterin tarkoituksenmukaisen toiminnan kannalta paras omistusmuoto.²¹ Jos katsotaan, että teattereiden kuuluu olla taloudellisesti kannattavia, trendi yksityistämisen ja liikelaitostamisen suuntaan, kuten myös uudenlaisen vastiketta rahalle -ajattelutavan yleistymisen julkisella sektorin hallinnossa ja toiminnassa saa analyysin tuloksista tukea. Kuntien talousahdinko ja erilaiset säästötoimenpiteet yhdessä ovat lisänneet ja tulevat entisestään lisäämään uusia taloudellisia suorituskykyvaatimuksia suomalaisessa teatteritoiminnassa.

²¹ Ks. esim. Kanerva ym. 2006: 11; Turun kaupungin kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja 27.12.2006 § 397.

Analyysin mukaan teatterin koko vaikuttaa merkittävästi taloudelliseen menestykseen. Liikevaihdoltaan suurempi teatteri toimii pääsääntöisesti pienempää teatteria kannattavampana. Suuremmilla organisaatioilla on pienempiä organisaatioita enemmän ja monipuolisemmin resursseja käytössään varsinaiseen teatteritoimintaan ja sen edelleen kehittämiseen. Suuremmat resurssit mahdollistavat muun muassa henkilöstön ja tilaresurssien tehokkaamman ja taloudellisemman käytön. Asia ei ole kuitenkaan aivan yksiselitteinen. Kuuden taloudellisesti menestyneimmän teatterin joukossa oli vuosina 2001–04 yhtä monta suurta kuin keskikokoista teatteria. Niitä yhdisti säätiö- tai osakeyhtiömuoto. Sen sijaan täyskunnallisista teattereista kannattavimpia olivat suuret teatterit. Kunnallisissa teattereissa koon merkitys oli siis suurempi kuin säätiö- tai osakeyhtiömuotoisissa teattereissa.

Teatterin suotuisa sijainti muuhun Suomeen verrattuna väestötiheämmässä eteläisessä Suomessa vaikuttaa myönteisesti teatterin kannattavuuteen. Tämän tutkimuksen kahdestakymmenestä teatterista neljä kannattavinta sijaitsi pääkaupunkiseudulla tai Tampereella, siis alueilla, joiden väestöpohja omassa maakunnassa ylitti 450.000 asukasta. Maakunnan väkiluvun lisäksi käytännössä teatterin sijainnin erinomaisuuteen vaikuttavat myös muun muassa teattereiden lukumäärä maakunnassa tai lähialueilla, alueen asukastiheys, ja yleensäkin etäisyydet teatteriin. Eteläisessä Suomessa asukastiheys on suurempaa ja etäisyydet pääsääntöisesti lyhyemmät kuin muualla Suomessa. Lisäksi pääkaupunkiseudun väkiluvun suuruus vaikuttaa lähietäisyydellä, noin 100–150 km:n etäisyydellä muidenkin kuin Uudenmaan maakunnassa sijaitsevien teattereiden kävijämääriin.

Teattereiden toimintakertomuksista voidaan havaita, että eri teattereiden keskinäinen yhteistyö on osa teattereiden toimintaa, ja mitä ilmeisimmin yhteistyö on jonkin verran tasannut teattereiden sijainnista ja koosta johtuvia eroja. Teatterit tekevät yhteistyötä toisten teattereiden kanssa muun muassa ohjelmistojensa suunnittelussa ja yhteistyöproduktioiden toteuttamisessa.

Henkilöstökulujen osuus teatterin kannattavuuden vaihtelua selittävänä tekijänä lopullisessa regressiomallissa oli alle 7 %. Henkilöstökulut olivat kuitenkin suurin varsinaisen toiminnan yksittäinen kuluerä. Ollakseen kannattava, teatteri tarvitsee osajia ja huolellista henkilöstöresurssien käytön suunnittelua ja mahdollisesti uusia toimintatapoja. Mielenkiintoinen havainto tässä tutkimuksessa oli, että kannattavimman teatterin henkilöstö oli pääsääntöisesti produktiokohtaisesti palkattua. Vaikutusta teatterihenkilöstön lukumäärään ja siten välillisesti kannattavuuteen on myös sillä, että valtionosuudet mak-

setaan todellista henkilötyövuotta kohti. Laskennallisen valtionosuuden osuus oli tarkasteluajankohtana 37 % henkilötyövuotta kohti, Tampereen Työväen Teatterilla ja Svenska Teaternilla niiden erikoisaseman vuoksi 60 %.

Lopullinen eli paras malli, jossa teatterin kannattavuutta selittävinä muuttujina olivat mukana teatterin omistusmuoto, koko, henkilöstökulut, ohjelmiston kuuluisuus ja sijainti, on muodostettu askeltavaa regressioanalyysiä käyttämällä. Alkuperäisen mallin tilastollisesti merkityksettömän KIELI-muuttujan poistaminen ei vaikuttanut oleellisesti lopullisen mallin selityskykyyn. Havaintoaineiston perusteella suomen- tai ruotsinkielisyydellä ei ollut vaikutusta teatterin kannattavuuteen. Kannattavuudeltaan ruotsinkieliset teatterit sijoittuivat keskikastiin. Muodostetuista regressiomalleista paras selitti teatterin kannattavuuden vaihtelusta 53 %. Saadut tulokset olivat tilastollisesti erittäin merkitsevät.

Tuloksena saatiin selville osa teatteritoiminnan kannattavuuteen vaikuttavista menestystekijöistä. Tätä tutkimusta voidaan hyödyntää ennen kaikkea alan jatkotutkimuksissa, mutta ehkä myös teatteritoiminnan ja muun kulttuuritoiminnan kehittämisessä.

7.2. Mahdollisia jatkotutkimusaiheita

Teatterinjohtajat nimesivät edellä tutkittujen tekijöiden lisäksi menestystekijöiksi muun muassa teatterin ja yleisön välisen suhteen, tiedotuksen ja markkinoinnin hallinnan sekä sijaintikaupungin ja valtion kulttuurimyönteisyyden. Niistä kaikista saattaisi löytyä havaintoja, joiden avulla teatteritoiminnasta voitaisiin karsia kannattamattomuuteen johtavia tekijöitä. Onko niin, että teattereiden saamat mittavat julkiset tuet vaikuttavat teattereiden hallinnossa niin, että taloudellisuutta ei taiteellisten tavoitteiden ensiarvoisuuden vuoksi edes tavoitella? Tällöin kuluihin ei kiinnitetä huomiota silloinkaan, kun kustannusten säästö ei vaikuttaisi taiteelliseen tasoon.

Mikä säätiö- ja osakeyhtiömuotoisten teattereiden toimintatavoissa on sellaista, että ne toimivat kunnallisia teattereita kannattavammin? Olisiko kunnallisella puolella opittavaa niiltä? Miten suuri merkitys henkilöstön joustavalla käytöllä on ja miten joustavaa se reaalisesti voisi esimerkiksi suurissa teattereissa olla ohjelmiston, henkilöstön ja yleisön, siis kokonaistoiminnan mielekkyyden kärsimättä? Kiintoisaa olisi myös selvittää, kumpi organisaatiomuoto, säätiö vai osakeyhtiö on taloudellisen kannattavuuden kannalta parempi vaihtoehto.

Teatterinjohtajien haastatteluista (2006) sekä KomEDIATEATTERI Arenan taloudellisesta menestyksestä kävi ilmi, että teatteriohjelmistoa suunniteltaessa ohjelmistotyypinkin valinnalla on suuri merkitys teatterin vetovoimaisuuteen ja kannattavuuteen. Esimerkiksi Ilkka-lehdessä (22.11.2006) todettiin, että Jyväskylän Kaupunginteatterin lipunmyynnin määrä väheni merkittävästi vuonna 2006 vuoteen 2005 verrattuna kaupunginteatterin johtajan mukaan muun muassa siksi, että ohjelmistosta puuttui musikaali. Vastaavasti Lahden Kaupunginteatterin toimintakertomuksessa (2001: 1-2) todettiin, että suurta myönteistä julkisuutta saanut musikaali Anna Karenina saavutti kevätnäytäntökauden loppuun mennessä yli 100 esitystä ja yli 61.000 katsojaa keskimääräisen täyttöasteen ollessa 93 %. Tutkimuksessa ilmeni, että komediaan erikoistunut teatteri kannatti parhaiten; monipuolinen ohjelmisto on tärkeää, mutta voisiko erikoistuminen olla joidenkin teattereiden kannattavuuden pelastus.

Lisäksi voitaisiin tutkia myös muun muassa markkinoinnin vaikutusta teatterin kannattavuuteen, mutta ohjelmistotyypin lisäksi se on rajattu tässä pro gradu -tutkimuksessa ulkopuolella aivan kuten myös teatterikriitikoiden arvostelujen vaikutuksetkin. Oletuksena on, että sekä onnistunut markkinointi että teatterikriitikoiden myönteiset arvostelut sanomalehdissä vaikuttavat tilastollisesti merkitsevästi teattereiden lipunmyyntiin ja siten myös kannattavuuteen. Olisi hyödyllistä tutkia esimerkiksi sitä, paljonko teatterit ovat käyttäneet tutkimusajanjaksolla markkinointiin sekä sitä, mihin markkinointi on kohdistettu. Toisin sanoen, onko käytetty markkinointi ollut kannattavinta valtakunnallisesti, maakunnallisesti vai paikallisesti toteutettuna. Tulosta voitaisiin mitata esimerkiksi rahallisesti suhteessa käytettyyn markkinointipanostukseen. Myös teatterin imagon merkitystä teatterin vetovoimaisuuteen ja siten kannattavuuteen olisi mielenkiintoista tutkia.

LÄHDELUETTELO

- Aho, Teemu & Jorma Papinniemi (1979). *Tilinpäätösanalyysitulosten tilastollinen jatkokäsittely regressioanalyysillä*. Opetusmoniste 1. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Tuotantotalouden laitos. Lappeenranta: LTTK offset.
- Aho, Teemu & Hannu Rantanen (1996). *Yrityksen tilinpäätösanalyysi*. 13. muuttumaton painos. Espoo: Otatieto.
- Allardt, Erik (1976). *Hallinnon arvioinnin lähestymistapoja*. Valtionvarainministeriö. Helsinki.
- Anthony, Robert N. & David W. Young (2003): *Management Control in Nonprofit Organizations*. 7th edition. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Anttiroiko, Ari-Veikko, Arto Haveri, Veli Karhu, Aimo Ryynänen & Pentti Siitonen (2005). *Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintosuhteet*. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopistopaino – Juvenes Print.
- Arto, Eero, Jarmo Leppiniemi, Markku Koskela & Eero Pitkänen (1992). *Yrityksen toiminta ja laskentatoimi*. Keuruu: KY-Palvelu Oy.
- Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 6.11.1998/806.
- Barnes, P. (1982). Methodological Implications of Non-normally Distributed Financial Ratios. *Journal of Business, Finance and Accounting* IX: 1, 51–62.
- Baumol, William J. (1996). Children of Performing Arts, the Economic Dilemma: the Climbing Costs of Health Care and Education. *Journal of Cultural Economics* 20: 3. September, 183–206.
- Baumol, William J. & William G. Bowen (1968). *Performing arts - The Economic Dilemma. A Study of Problems common to Theater, Opera, Music and Dance*. Massachusetts: The M.I.T Press.
- Belsley, David. A., Edwin Kuh & Roy E. Welsch (1980). *Regression diagnostics identifying influential data and sources of collinearity*. New York: John Wiley.

- Boyne, George (2002). Public and private management: What's the difference? *Journal of Management Studies* 39:1, 97–122.
- Brealey, Richard A., Stewart C. Myers & Franklin Allen (2006). *Principles of Corporate Finance*. 8th edition. New York: Mc Grawhill/ Irwin.
- Cantel, Timo (1993). *Kannattaako kulttuuri? Kulttuurisektori ja kaupunkien kehityshankkeet*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia. Helsinki.
- Christensen, Anne L. & Rosanne M. Mohr (2003). Not-for-profit Annual Reports: What do Museum Managers Communicate? *Financial Accountability & Management* 19: 2, 139-155.
- Clarke, Peter & Irvine Lapsley (2004). Management accounting in the new public sector. *Management Accounting Research* 15, 243–245.
- Ek, Göran (1991a). *Jämförelser av teatrarnas produktivitet - en mätning av institutions-teatrarnas "inre effektivitet" via icke-parametriska produktionsfronter*. PM Statskontoret.
- Ek, Göran (1991b). *Produktivitetens utvecklingen vid institution-teatrarna i Sverige - icke - parametriskaproduktionsfronter och malmquist-index*. PM Statskontoret.
- Ek, Göran (1994). Att vara (produktiv) eller inte vara? – En mätning av institutions-teatrarnas produktivitetsförändringar med icke-parametriska produktionsfronter och Malmquist-index. Teoksessa: *Den offentliga sektorn produktivitetens utveckling 1980-1992, Bilagor*. Finansdepartement Ds 1994: 71. Stockholm: Nordteds Tryckeri AB.
- Finska, Jukka & Sakari Möttönen (2005). Tilaaja-tuottajamalli ja verkostosuhteet kuntien ja järjestöjen yhteissätiössä. – Tapaustutkimus Jyväskylän seudun työvalmennussätiöstä. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 3: 246–261.
- Färe R., S. Gosskopf, B. Lindgren & P. Roos (1994). Productivity and Quality Changes in Swedish Pharmacies. *International Journal of Production Economics* 39, 137–147.

- Grönroos, Christian (2000). *Nyt kilpaillaan palveluilla*. 5. uudistettu painos. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Hansen, Trine Bille (1993). *Kulturens økonomiske betydning - "State of the Art"*. Kobenhavn: AKF Forlaget.
- Hansen, Trine Bille (1995). Measuring the Value of the Culture. *Cultural Policy* 1: 2, 309–322.
- Heikkilä, Tarja (1999). *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Heilbrun, James (1993). Innovation in Art, Innovation in Technology, and the Future of the High Arts. *Journal of Cultural Economics* 1, 89–96.
- Heilbrun, James (1996). Growth, Accessibility and Distribution of Arts Activity in the United States: 1980 to 1990. *Journal of Cultural Economics* 20, 283–296.
- Helin, Heikki (2002): *Teattereiden ja orkestereiden talous ja toiminta vuosina 1990–2000*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 2002: 8 [siteerattu: 22.7.2006]. Saatavissa: <URL: http://www.hel2.fi/Tietokeskus/julkaisut/pdf/02_05_29_helin_vj8.pdf.
- Helin, Heikki (2004): *Teattereiden talous ja toiminta 1997–2003*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 2004: 28 [siteerattu: 22.7.2006]. Saatavissa: <URL: http://www.hel2.fi/Tietokeskus/julkaisut/pdf/04_11_01_helin.pdf.
- Helsingin Sanomat* 20.11., 24.11., 25.11., 27.11. ja 28.11.2004, 22.2.2005, 22.3., 29.3., 26.4., 21.6., 14.7., 15.7., 17.7.2006.
- Heuru, Kauko, Erkki Mennola & Aimo Rynnänen (2001). *Kunnallinen itsehallinto. Kunnallisoikeuden perusteet*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ihantola, Eeva-Mari & Pasi Leppänen (2004). *Yrityksen kirjanpito: perusteet ja sovel-lusharjoitukset*. Helsinki: Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.
- Ilkka* 22.11.2006.

- Innanen, Risto (1996). *Talletuspankkien kannattavuuteen vaikuttavat tekijät*. Julkaisematon. Vaasan tiedekirjasto Tritonia.
- Ilona-esitystietokanta* (2003). Teatterin Tiedotuskeskus ry. [siteerattu: 29.12.2006]. Saatavissa: URL: http://212.213.117.18/default_frameset.asp?CodeLanguage=fi.
- Jegers, Marc & Irvine Lapsley (2001). Making Sense of Non-profit Organisations. *Financial Accountability & Management*. 17: 1, 1-3.
- Kainulainen, Kimmo (2004). Kulttuuritapahtumat ja luovuuden juurtuminen kuntien kehityspotentiaalina. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 4, 261–276.
- Kainulainen, Kimmo (2005). *Kunta ja kulttuurin talous. Tulkintoja kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisista merkityksistä*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.
- Kainuun Sanomat* 24.11., 25.11.2004, 25.1.2005.
- Kaipainen, Jouni (1999). *Kulttuurilaitoksen taloudelliset vaikutukset. Suomen Kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojektin toinen yhteenvetoraportti*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Kanerva, Anna & Minna Ruusuvirta (2006). *Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin. Yhteenveto teatteriselvityksestä*. Cuporen julkaisu- ja 14 [siteerattu: 15.2.2007]. Saatavissa: <URL: http://www.cupore.fi/documents/cupore_teatteriselvitys.pdf.
- Kaplan, Robert (2001). Strategic performance measurement and management in non-profit organisations. *Nonprofit Management & Leadership* 11:3, 353–370.
- Karhunen, Paula (1995). Teatterin talous kiristyy edelleen. Uudet teatteritilastot kertovat talousvaikeuksista ja yleisömäärän kasvusta. *Arsis* 2, 3.
- Keskisuurten ja suurten teattereiden tilinpäätökset ja toimintakertomukset vuosilta 2001–2004*. 19 teatteria, jotka on satunnaisotannalla valittu mukaan tähän pro gradu -tutkimukseen ja joiden tilinpäätöksiä ja toiminta-/ vuosikertomuksia on käytetty lähteinä, ovat: Espoon Kaupunginteatteri, Helsingin Kaupunginteatteri, Jyvä-

kylän Kaupunginteatteri, Kemin Kaupunginteatteri, Kotkan Kaupunginteatteri, Kouvolan Teatteri, Kuopion Kaupunginteatteri, Lahden Kaupunginteatteri, Mikkelin Teatteri, Oulun Kaupunginteatteri, Porin Teatteri, Seinäjoen Kaupunginteatteri, Suomen Kansallisooppera, Suomen Kansallisteatteri, Svenska Teatern (årsberetelse), Turun Kaupunginteatteri, Vaasan Kaupunginteatteri & Wasa Teater (verksamhetsberättelse). Todetaan, että tämän pro gradu -tutkimuksen 20 teatterin otokseen valitun Komediateatteri Arenaa koskevien tilastotietojen ja toimintaa koskevien tietojen lähteinä on käytetty Teatterin Tiedotuskeskus ry:n Teatteritilastoja vuosilta 2001–2004.

Kettunen, Pertti, Vesa Mäkinen & Kari Neilimo (1980). *Tilinpäätösanalyysi*. Espoo: Weilin+Göös.

Kirjavainen, Tanja & Heikki A. Loikkanen (1993). *Lukioiden tehokkuuseroista*. VATT-tutkimuksia 16. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Kokkinen, Arto (1997). *Ammattiteattereiden tehokkuus ja tuottavuuden kehitys 1987–1995*. VATT-keskustelualoitteita 135. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Komediateatteri Arenan internet-kotisivut 2006 [siteerattu: 15.11.2006]. Saatavissa: <URL: <http://www.komediateatteriarena.fi/historia.htm>.

Komiteanmietintö 1992: 36. Kupoli. Kulttuuripolitiikan linjat. Helsinki.

Korpela, Asko (1995). *Taloustieteen empiiriset menetelmät*. Helsingin kauppakorkeakoulun opetusmonisteita 74. Helsinki.

Korpipää, Seppo & Pekka Saarela (1995). *Kuntien kulttuuripolitiikan uusi strategia*. Helsinki: Suomen Kuntaliiton painatuskeskus.

Kouvolan Teatterin toimintakertomus 2005.

Kujansuu, R. & V. Mäkinen & K. Neilimo (1974). *Kausaalisen taseanalyysin teoriasta ja tekniikasta*. Tampereen yliopiston julkaisuja A 4. Tampere.

Kuntalaki 17.3.1995/365.

Lahden Kaupunginteatterin toimintakertomus 2001.

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 3.8.1992/728.

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 21.8.1998/635.

Laininen, Pertti (2000). *Tilastollisen analyysin perusteet*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Laitinen, Erkki K. (1986). *Yrityksen tunnuslukuanalyysi*. Saarijärvi: Yritysinnovaatio Oy.

Laitinen, Erkki K. (1992). *Yrityksen talouden mittarit*. 2. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Laitinen, Erkki K. (2002). *Strateginen tilinpäätösanalyysi. – Perinteisestä analyysistä yrityksen arvon määrittämiseen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Laitinen, Erkki K. (2003). *Yritystoiminnan uudet mittarit*. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Laitinen, Erkki K. (2005). Searching for value creators: Evidence from Finnish technology firms. Teoksessa: *Contributions to Accounting, Finance and Management Science. Essays in Honour of Professor Timo Salmi*. Acta Wasaensia. No. 143, 161–207. Business Administration 59. Accounting and Finance. Eds Erkki K. Laitinen & Teija Laitinen. Vaasa: University of Vaasa.

Lapsley, Irvine & Elisa Wright (2003). The diffusion of management accounting innovations in the public sector: a research note. *Management Accounting Research* 15, 355-374.

Lehto, Jaakko (1993). *Urheiluseuran maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen vaikuttavat tekijät*. Julkaisematon. Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Lehtonen, Tapani & Eero Niemi (2003). *Tilastollisia kaavoja ja taulukoita*. 6. painos. Helsinki: Hakapaino Oy.

- Leppälä, Raija (2004). *Ohjeita tilastollisen tutkimuksen toteuttamiseksi SPSS for Windows -ohjelmiston avulla*. Tampereen yliopiston opetusmoniste B 53. 3. uudistettu painos. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy. Juvenes Print.
- Luoma, Kalevi & Maija-Liisa Järviö (1992). *Health Centre Productivity in Finland: Productivity Change from 1980 to 1990 and Productivity in 1990*. VATT-Discussion Papers. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Luoma, Kalevi & Maija-Liisa Järviö (1994). *Data Envelopment analyysi terveyskeskusten tuottavuuseroista Suomessa vuonna 1991*. VATT-keskustelualoitteita. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Luoma, Kalevi, Maija-Liisa Järviö, Ipo Suoniemi & Reino Hjerpe (1996). Financial Incentives and Productive Efficiency in Finnish Health Centres. *Health Economics* 5, 435–445.
- Lähdesmäki, Kirsi (2003). *New Public Management ja julkisen sektorin uudistaminen. Tutkimus tehokkuuseroista, julkisesta yrittäjyydestä ja tulovastuusta sekä niiden määrittämisestä valtion keskushallinnon reformeista Suomessa 1980-luvun lopulta 2000-luvun alkuun*. Acta Wasaensia 113. Hallintotiede 7. Vaasa: Universitas Wasaensis.
- Makridatis, Spyros, Steven C. Wheelwright & Victor E. McGee (1983). *Forecasting: Methods and Applications*. 2nd edition. New York: John Wiley & sons, inc.
- Malmi, Pasi (1995). *Kunnallisten kulttuuripanostusten kannattavuuden mittaaminen ja arvioiminen*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Martinsen, Elina (2005). *Toimintolaskenta kulttuuriorganisaatiossa. Case Suomen Kansallisteatteri*. Julkaisematon. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Modell, Sven (2004). Performance Measurement Myths in the Public Sector: Research Note. *Financial Accountability & Management* 20: 1, 39–55.
- Modell, Sven (2005). Performance Management in the Public Sector: Post Experiences Current Practices and Future Challenges. *Australian Accounting Review* 15: 3, 56–66.

- Myerscough, John (1988). *The Economic Importance of the Arts in Britain*. London: Policy Studies Institute.
- Mäkinen, Eija (2006): Viimeiset mohikaanit. Artikkel. *Teatteri-lehti* 2006: 3, 8–13.
- Mäkinen, Jarmo (1999). *Baumolin tauti ja sinfoniaorkesterit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen, Jaana (1991). *Tampere-talon taloudelliset vaikutukset Tampereella*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja D: Pirkanmaan liikeloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisuja 3. Tampere: Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.
- Nieminen, Nina (1999). *Teatterin paikallistaloudelliset vaikutukset. Tutkimus teattereiden vaikutuksesta toimintaympäristöönsä Tampereella*. Tampere: Domus-Offset Oy.
- Niiranen, Vuokko, Jari Stenvall, Ismo Lumijärvi, Pentti Meklin & Juha Varila (2005). Miten arvioida kuntapalvelujen tuloksellisuutta? Kartuke-tutkimuksen lähtökohdat, metodologiset sitoumukset ja tavoitteet. Teoksessa: *Kuntapalvelujen tuloksellisuuden arviointi. Tasapainotettu mittaristo kunnallisissa organisaatioissa*, 11–47. Kartuke-tutkimusohjelman julkaisuja 3. Toimittaneet Vuokko Niiranen, Jari Stenvall & Ismo Lumijärvi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Oesch, Pekka (1991). *Alueoopperoiden toiminta ja talous 1979–1988*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Oesch, Pekka (2001). *Yritysten tuki taiteille 1999*. Helsinki: Nykypaino Oy.
- Oesch, Pekka (2002). *Kulttuurin sponsorointi ja yritysysteistyö – kehitys ja käytännöt*. Taiteen keskustoiminnan julkaisuja 25. Helsinki: Nykypaino Oy.
- Perttunen, Jukka & Teppo Martikainen (1989). *The Functional Specification of Financial Ratios*. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia 141.
- Pitkänen, Eero (1974). *Kustannus-hyötyanalyysi. Yhteiskunnalliset ja liikeloudelliset näkökulmat päätöksenteossa*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisusarja C II:8.

- Pitkänen, Mikko (2006). *Urheiluseuran kannattavuuteen vaikuttavat tekijä*. Julkaisematon. Vaasan tiedekirjasto Tritonia.
- Puntanen, Simo (1999). *Regressioanalyysi I*. Tampere: Juvenes-Print - Tampereen yliopistopaino.
- Ramanathan, Ramu (1998). *Introductory Economics with Applications*. Fourth edition. Orlando, Florida: Harcourt College Publishers.
- Riistama, Veijo & Esa Jyrkkiö (1999): *Operatiivinen laskentatoimi. Perusteet ja hyväksikäyttö*. 16. painos. Espoo: WSOY.
- Ruuskanen, Annukka (2004a): Häätäpua ja läheltä piti tilanteita. Pääkirjoitus. *Teatteri-lehti* 2004: 8 [siteerattu: 5.7.2006]. Saatavissa: URL: <http://www.teatterilehti.fi/paakirjoitus804.html>.
- Ruuskanen, Annukka (2004b): Kajaanin Kaupunginteatteri – valtapelin nappula. Artikkel. *Teatteri-lehti* 2004: 8 [siteerattu: 5.7.2006]. Saatavissa: URL: <http://www.teatterilehti.fi/kajaani804.html>.
- Ryynänen, Aimo (2004). *Kuntien ja alueiden itsehallinto -kehittämismallit*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Sairanen, Kristiina (1988). *Tutkimus Savonlinnan oopperajuhlissa 1988*. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisu, sarja A:6. Savonlinna.
- Savonlinnan kaupunginvaltuuston päätöspöytäkirja 19.6.2006 § 71.
- Seppälä, Vesa & Jouni Kaipainen (1997). *Kulttuurilaitosten yhteiskunnalliset vaikutukset*. Suomen Kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojektin yhteenvetoraportti. Helsinki: Kuntaliiton painatuskeskus.
- Sivistyksen suunta* (2007). Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Sivistyssanakirja* (1990). Toimittaneet Esko Matti, Tuula Kaurinkoski & Kaarina Turtia. 2. painos. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset.

Smith, Malcolm (2003). *Research methods in accounting*. London: SAGE Publications Ltd.

Suomen Kansallisoopperan säätiön toimintakertomus 2003. Kirjapaino Libris Oy.

Suomen Kansallisoopperan säätiön toimintakertomus 2004. Kirjapaino Libris Oy.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suomen teatterit ja teatterintekijät 1993. Yhteisö- ja henkilöstöhakemisto. Toimittaneet Seppälä Riitta & Ilona Tainio. Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliitto Ry. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Taalas, Mervi (1993). *Leipää vai sirkushuveja -taloustieteessä esitettyjä perusteluja kulttuurin julkiselle tuelle*. Working paper. Jyväskylän yliopiston tutkimuksia 135.

Taalas, Mervi (1995). *Three approaches to economic behaviour of Finnish museums - studies of economics of cultural institutions*. Reports from the department of economics and management, 19. University of Jyväskylä.

Tamminen, Risto (1993). *Tiedettä tekemään!* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Teatteri- ja orkesterilaki 3.8.1992/730.

Teatterinjohtajien haastattelut 2006. Ks. liitteet 2 & 3. Haastattelut on suoritettu sähköpostitse osana tätä pro gradu -tutkielmaa. Haastattelijana on ollut Mika Itänen.

Teatteritilastot 2001. Teatterin Tiedotuskeskus ry. Helsinki: Sarapaino Oy.

Teatteritilastot 2002. Teatterin Tiedotuskeskus ry. Helsinki: Sarapaino Oy.

Teatteritilastot 2003. Teatterin Tiedotuskeskus ry. Helsinki: Multiprint.

Teatteritilastot 2004. Teatterin Tiedotuskeskus ry. Helsinki: Multiprint.

Tilastokeskus (2002): *Seutukunta- ja maakuntakatsaus 2002*. Oulu: Multiprint.

- Tilastokeskus (2003). *Seutukunta- ja maakuntakatsaus 2003*. Oulu: Multiprint.
- Tilastokeskus (2004): *Seutukunta- ja maakuntakatsaus 2004*. Oulu: Multiprint.
- Tilastokeskus (2005): *Seutukunta- ja maakuntakatsaus 2005*. Oulu: Multiprint.
- Tilastokeskus (2006). *Väestötilastot. Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2005* [siteerattu: 21.10.2006]. Saatavissa: <URL: <http://pxweb2.stat.fi/dialog/Saveshow.asp>.
- Topelius, Zacharias 1818–1898 (2003). *Sydän on hyvä: Zacharias Topeliuksen kirjoituksia Helsingistä*. Toimittanut Rolf Martinsen. Espoo: Frenckellin kirjapaino Oy.
- Tristan, Anne-Marie (1989). *Surviving as a small professional theater company. An analysis of small theaters in D.C.* Ann Arbor Michigan: UMI Dissertation Services.
- Turun kaupungin kulttuurilautakunnan päätöspöytäkirja 27.12.2006 § 397.
- Tyni, Markku ja Seppo Aho (1999). *Sodankylän elokuvajuhlat. Yleisön rakenne ja arviot sekä talousvaikutukset 1999*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Törmä, Kaija (2001). Komediateatteri Arena menestyy, vaikka kultakaivos se ei ole: ”Olemme köyhiä, mutta kunniallisia”. *Ernie* 4 [siteerattu: 22.1.2007]. Saatavissa: <URL: http://www.ey.com/GLOBAL/content.nst/Finland/Ernie_4_2001.
- Uusitalo, Liisa & Marja Korhonen (1986). *Management of cultural organisations. A study of the goals and activity of theater management*. Helsingin kauppakorkeakoulun työpapereita F-157. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun kuvalaitos.
- Vakkuri Jarmo & Pentti Meklin (1998). Tulostmittaus ja "vastiketta rahalle -ajattelutapa: Näkökulmia mittausteoreettisiin ongelmiin ja riskeihin. *Hallinnon tutkimus* 17: 2, 80–89.
- Vakkuri, Jarmo (2003). Research Techniques and their Use in Managing Non-profit Organisations – an Illustration of DEA Analysis in NPO Environments. *Financial Accountability & Management* 19: 3, 243–264.

YLE24:n kulttuuriuutiset 5.4.2006. Suomen Kansallisoopperan pääjohtajan Erkki Korhosen haastattelu.

Yli-Olli, Paavo (1983). *Tilinpäätösanalyysissä käytettävien tunnuslukujen luokittelu ja luokittelun stabiilisuus*. Vaasan yliopiston julkaisuja 95. Vaasa.

Ylä-Liedenpohja, Jouko (1994). *Taloustiede tänään*. 2. painos. Helsinki: Lillet Oy.

Yritystutkimusneuvottelukunta (2002). *Yritystutkimuksen tilinpäätösanalyysi*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.

Wesolowsky, George O. (1976). *Multiple Regression and Analysis of Variance*. New York etc: John Wiley & Sons, Inc.

Wilenius, Markku (2004). *Luovaan talouteen: kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Helsinki: Edita 2004.

LIITTEET

Liite 1: Tietoja otoksessa mukana olevista teattereista (20) vuosilta 2001–2004. (Teatteritilastot 2001, 2002, 2003, 2004.)

Teatterin nimi	Täyskunnallinen teatteri	Ei-täyskunn. teatteri	Suuri (yli 70 hlötyövuotta)	Keskisuuri	Ruotsink.	Suomenk.
Espoon Kaupunginteatteri		1		1		1
Tampereen Työväen Teatteri		1	1			1
Lahden Kaupunginteatteri	1		1			1
Kouvolan Teatteri		1		1		1
Turun Kaupunginteatteri	1		1			1
Svenska Teatern		1	1		1	
Oulun Kaupunginteatteri	1		1			1
Kuopion Kaupunginteatteri	1		1			1
Jyväskylän Kaupunginteatteri	1		1			1
Vaasan Kaupunginteatteri	1			1		1
Wasa Teater	1			1	1	
Porin Teatteri		1		1		1
Mikkelin Teatteri		1		1		1
Kemin Kaupunginteatteri	1			1		1
Suomen Kansallisooppera		1	1			1
Suomen Kansallisteatteri		1	1			1
Kotkan Kaupunginteatteri		1		1		1
Seinäjoen Kaupunginteatteri		1		1		1
Helsingin kaupunginteatteri		1	1			1
Komediateatteri						
Arena		1		1		1
Otoksessa mukana yht.	8	12	10	10	2	18
Suomessa yht. lkm	11	24	11	24	5	35
Otoksen edustavuus %:na	72,7 %	50,0 %	90,9 %	41,7 %	40,0 %	51,4 %

Liite 2: Kysely teatterinjohtajille teattereiden kannattavuuteen vaikuttavista keskeisistä menestystekijöistä.

Vaasassa ___/ __2006

Hyvä teatterinjohtaja/ pääjohtaja,

Olen Mika Itänen ja teen laskentatoimen ja rahoituksen pro gradu -opinnäytetyötä Vaasan yliopistossa kauppatieteiden maisterin tutkintoa varten.

Pro gradu-työssäni tutkin suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä ja niiden kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä vuosina 2001–2004.

Tutkimuksessa tutkitaan mm. tilastotieteellisten menetelmin keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Mahdollisimman keskeisten teattereiden kannattavuutta selittävien tekijöiden löytämiseksi:

pyytäisin Teitä teatterialan asiantuntijana ja johtajana nimeämään vähintään kolme (3) hyvin keskeistä menestystekijää, jotka omalta osaltaan vaikuttavat teattereiden kannattavuuteen. Voitte nimetä näistä myös mielestänne tärkeimmän teatterinne menestykseen vaikuttavan tekijän.

Vastauksenne käsitellään nimettömänä.

Voisitteko lähettää vastauksenne sähköpostiosoitteeseeni, kiitos:
mika.itanen@uwasa.fi.

Kiitos avustanne ja vaivannäöstänne!

Ystävällisesti,

Mika Itänen
Puh. 040 5151 803

Liite 3: Kysely teatterinjohtajille koskien ohjelmiston ja teoksen kuuluisuutta ja sen määrittelyä.

Vaasassa __/__/2006

Hyvä teatterinjohtaja tai pääjohtaja,

Olen Mika Itänen ja teen laskentatoimen ja rahoituksen pro gradu -opinnäytetyötä Vaasan yliopistossa kauppatieteiden maisterin tutkintoa varten.

Pro gradu-työssäni tutkin poikkileikkaustutkimuksena suomalaisten keskisuurten ja suurten teattereiden kannattavuuden kehitystä ja niiden kannattavuuteen vaikuttaneita menestystekijöitä vuosina 2001–2004.

Yhtenä tämän tutkimuksen kohteena on ohjelmiston ja teoksen kuuluisuuden merkitys. Mahdollisimman oikeiden arviointikriteereiden löytämiseksi:

1) pyytäisin Teitä teatterialan asiantuntijana nimeämään, mitkä kriteerit kuuluisan teatteri-/ oopperaesityksen tulisi mielestänne täyttää.

2) pyytäisin Teitä nimeämään vuosina 2001–2004 kunkin vuoden osalta yhden kuuluisana pitämäne teatteri-/ oopperateoksen omassa teatterissanne.

2001:

2002:

2003:

2004:

Voisitko lähettää vastauksenne sähköpostiosoitteeseeni, kiitos:

mika.itanen@uwasa.fi

Kiitos avustanne!

Ystävällisesti,

Mika Itänen

Puh. 040 5151 803

Liite 4: Taulukko lopullisen regressiomallin selittävien muuttujien välisistä parittaiskorrelaatioista.

Correlations

		Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen	Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella	Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001–04	Yhteenlasketut henkilöstökulut suhteessa kokonaiskuluihin v. 2001–04	Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04
Täyskunnallinen vai ei-täyskunnallinen (OMISTUS)	Pearson Correlation	1	,319(**)	,137	,217	,317(**)
	Sig. (2-tailed)		,004	,229	,055	,004
	N	79	79	79	79	79
Sijaintiluokittelu maakunnan asukasmäärän perusteella (SIJAINTI)	Pearson Correlation	,319(**)	1	,115	,416(**)	,531(**)
	Sig. (2-tailed)	,004		,314	,000	,000
	N	79	79	79	79	79
Kuuluisien teosten esitysten keskimääräiset täyttöasteet v. 2001–04 (KUUL)	Pearson Correlation	,137	,115	1	,165	,230(*)
	Sig. (2-tailed)	,229	,314		,146	,042
	N	79	79	79	79	79
Yhteenlasketut henkilöstökulut v. 2001–04 (HKP)	Pearson Correlation	,217	,416(**)	,165	1	,897(**)
	Sig. (2-tailed)	,055	,000	,146		,000
	N	79	79	79	79	79
Yhteenlasketut teattereiden koot tp.:n liikevaihtona mitattuna v. 2001–04 (KOKO)	Pearson Correlation	,317(**)	,531(**)	,230(*)	,897(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,004	,000	,042	,000	
	N	79	79	79	79	79

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).